

ЕКОНОМИСТЪТ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

PA560

35379



ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ
РЕДАКТОРИ: БОЙЧО БОЙЧЕВЪ И ИВАНЪ ПАНДОВЪ

СЪДЪРЖАНИЕ НА ПЪРВА КНИГА

I. СТАТИИ	Стр.
Проф. Ст. Чолаковъ — Кооперацията въ системата на днешното стопанство	1
Генчо Консуловъ — Проява и сжщностъ на индивидуализма като стопанска система	12
Д-ръ Стойко Ковачевъ — Международното регулиране на дунавското плаване	19
Ас. Кемилевъ — Крайовскиятъ договоръ и нашето Северно-Добруджанско население	31
Д-ръ Хр. С. Мждровъ — Проблемата за подобрене на нашето овцевъдство	45
Димо Миневъ — Стопанскитъ възгледи на Хонстантинъ Фотиновъ	59
II. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ	
Развитието на народното ни стопанство презъ 1940 година — А. К.	65
Индустрията и държавната памбса въ стопанството презъ 1940 година — К. Кл.	68
Рентабилитетътъ на земеделското стопанство въ България презъ 1938/39 години — М. Цоневъ	74
Цѣлостенъ планъ по насърчаването на българското земедѣлие	76
Голѣми инвестиционни планове за 1941 година	78
Сило развитие на въглищното производство въ България	79
45 години Пощенска сисетовна каса — Г. Дочевъ	80
Снабдяването на германскитъ войски въ България	84
Проблемата за захарта въ България	85
Рекордно парично обращение у насъ	86
III. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ	
Финансирането на войната презъ 1940 година	88
Планътъ на Ванъ Зселандъ за възстановяване на международната търговия	93
Стопанското положение на окупирана Западна Европа	97
Организацията на военното стопанство въ Англия	100
Мѣрките, които се взематъ въ Съединенитъ щати за привличане на дребнитъ индустриални и земеделски стопанства къмъ отбраната	101
IV. КРИТИКИ И РЕЦЕНЗИИ	
Годишникъ на Висшето търговско училище, Варна, год. 1939—1940	105
Wilhelm Viengels — Die Volkswirtschaftslehre als politische Ökonomie und die formale Wirtschaftstheorie, Stuttgart-Berlin, 1936, S. S. 74	107
Les mistiques économiques (comment l'on passe des démocraties libérales aux états totalitaires) отъ prof. Louis Roujier, Paris, 1938, p. p. 198, prix 32 frs.	109
V. СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ	112



УСЛОВИЯ ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО. „Економистъ“ зачита свободата на сътрудникитъ си при изказванитъ отъ тѣхъ мнения, смѣтайки, че само така се дава възможностъ за всестранно обсъждане на застъпванитъ теми.

Въ списанието се помѣстватъ работи не по-дълги отъ 16 страници (въ двуколнитъ отдѣли до 4 страници). Помѣстенитъ статии се хоноруватъ. Хонораритъ се опредѣлятъ отъ редакционния комитетъ и се изпращатъ на авторитъ единъ месецъ следъ излизане на всѣка книга. Максималниятъ хонораръ за всѣка помѣстена статия е 1500 лева.

АБОНАМЕНТИ. Списанието излиза въ края на всѣко тримесечие. Заедно съ безплатната премия на предплатилитъ то дава 40 печатни коли годишно. Годишниятъ му абонаментъ е 200 лв.

ОБЯВЛЕНИЯ. Обявлението презъ 1941 г. сж само годишни и струватъ: на първата страница отъ рекламния отдѣлъ, както и на кориситъ — 10,000 лв. за цѣла страница; на вътрешнитъ страници въ рекламния отдѣлъ: цѣла страница 4000 лв., половинъ страница 2500 лв. и четвъртъ страница 1500 лв.

Рекламации за неполучени книги се приематъ до излизане на следващата книга.

Адресъ на редакцията и администрацията:

Сп. „Економистъ“, Варна, Бул. Фердинандъ № 97, телефони: 22-65, 25-37, 29-45.

Пощенска чекова смѣтка № 4444, Варна.

СПИСАНИЕ НА Д-ВОТО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ ВИСШЕТО ТЪРГ. УЩЕ — ВАРНА

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

КООПЕРАЦИЯТА ВЪ СИСТЕМАТА НА ДНЕШНОТО СТОПАНСТВО

отъ

ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ

I.

35371 [57]

Кооперацията всѣкога е възбуждала единъ живъ наученъ и практиченъ интересъ, всѣкога е занимавала умоветъ на теоретичитѣ и на практичитѣ, всѣкога е възодушевявала единъ все по-голѣмъ кръгъ отъ хора, но днесъ, когато усилено се говори за нѣщо ново, кооперацията изпада въ по-друго и въ още по-интересно освѣтление. Вѣрно е, че това н о в о не е още точно изяснено и очертано, вѣрно е, че всѣки си го представя и рисува по свой начинъ, обаче, вѣрно е сѣщо, че кооперацията може и бива преплитана въ всѣки отдѣленъ случай, въ всѣка отъ представитѣ за новото. Днесъ се говори за залѣзването на либералистичния капитализмъ и за замѣстването му отъ новъ стопански порядъкъ, организиранъ капитализмъ, етатизмъ, социализмъ. Въ тази верига отъ въпроси намира мѣстото си и идеята за кооперативното дѣло, тъй както тя е намирала мѣстото си и въ други теоретични стопански системи, застѣпвани отъ едни или отъ други автори, споредъ личнитѣ имъ схващания. Отъ това гледище, умѣстно и полезно става да се споменатъ поне нѣколко отъ опититѣ за една теория на кооперативната система, защото, по този начинъ, ще се хвърли допълнителна свѣтлина и върху сѣщината на кооперацията. Впрочемъ, преди това нека да кажемъ нѣколко предварителни думи тъкмо по този въпросъ.

II.

Думата кооперация означава сътрудничество. Отъ съдържанието на тази дума водятъ началото си почти всички теории за кооперацията. Трѣбва, обаче, да се признае още въ самото начало, че тази теория не е достигнала онази степенъ на съвършенство, която отговаря на идеята и на практиката на кооперацията. Както е известно, кооперативната идея е завладяла цѣлъ свѣтъ. Нѣма кѣтче по земното кълбо, иждето да не се говори за кооперацията, като за една по-висша и етична форма на стопанство. Нѣщо повече, кооперативната идея е станала нѣщо като догма за голѣмата частъ отъ населението, така че всѣкакво съмнение и всѣкакъвъ споръ относително полезнитѣ и напредничеви качества на кооперацията се считатъ не само за излишни, но и

за осъдителни. Не сж рѣдко случаитѣ, когато човѣкъ рискува да бж-де обвиненъ въ непросвѣтеностъ или въ назадничавостъ, ако би изказалъ и най-малкото възражение срещу кооперацията. Сжщо тѣй широко е и самото кооперативно строителство. Известно е, че цѣлїятъ свѣтъ е залѣнъ отъ кооперативната мрежа. Нѣма страна, кждето кооперацията да не е пуснала корени. Общо въ цѣлия свѣтъ се наброяватъ надъ 300 хиляди кооперации отъ различенъ видъ, чїйто брой на членоветѣ достига до кржгло 100 милиона души. Ако се вземе предвидъ, че срѣдниятъ съставъ на домакинствата е отъ по 5 души, би могло да се заключи, че кржгло 500 милиона хора сж свързани съ кооперацията. Това прави 25% отъ цѣлото население на земното кълбо (кржгло 2 милиарда души). И у насъ кооперацията е широко разпространена. Споредъ последнитѣ статистически сведения, къмъ края

1. Производителни кооперации (земедѣлски, тютюневи, горски, занаятчийски и др.)	634	сж	кржгло	170.000	членове
2. Търговски (за продажби и покупки)	287	"	"	111.000	"
3. Кредитни	2.285	"	"	471.000	"
4. Застрахователни	10	"	"	142.000	"
5. Други	33	"	"	17.000	"
6. Съюзи и централи	59	"	"	5.000	"
Всичко	3.303	"	"	916.000	"

на 1938 год. у насъ сж сжществували следния брой кооперации:
(ср. таблицата въ лѣво)

Очевидно е, че и нашето кооперативно дѣло е взело значителни размѣри, особено като се има предвидъ, че сме една млада страна.

III.

Увѣряваме се, следователно, че кооперативната идея, както и самото кооперативно строителство, на практика сж широко и здраво поставени. Както казахме, не тѣй солидно е поставена, обаче, теорията за кооперацията. Вѣрно е, че има кооперативни теоретици отъ много голѣма величина, обаче, тѣхното научно творчество се губи посрѣдъ милионната пропагандаторска кооперативна литература, чїито автори, като ентузиазирани идеалисти, държатъ повече на обективно слабо убедителнитѣ евангелско-морални качества на кооперацията. Една друга, сжщо голѣма частъ отъ общата кооперативна литература, се занима изключително съ въпроситѣ за организацията на кооперациитѣ, за тѣхното ржководене и т. н. Теоретичната кооперативна литература все още не може да се мѣри, нито по количество, нито по качество съ стопанската литература, напримѣръ, за акционернитѣ дружества, за картелитѣ и т. н., поради което все още не е успѣла да си извоюва едно безспорно мѣсто въ общата пирамида на теоретичнитѣ стопански науки. И до сега още не е могла да се наложи една опредѣлена идея, напримѣръ, дали кооперацията е коректоръ на капиталистичната стопанска система, дали тя е една междинна форма между индивидуалистичното и колективистичното стопанства или е една бждеща стопанска система. Дори не липсватъ и опити, които изкарватъ, че кооперацията е форма за сътрудничество, не само между хората сега и въ най-далечното минало, но и въ прирoдата.

Известният на всѣки интелигентен човѣкъ русинъ Крапоткинъ търси кооперацията и въ самата природа. На времето, той противопостави своята идея за взаимопомощта, като факторъ на еволюцията, срещу идеята на Дарвинъ за естествения подборъ чрезъ борба между видоветѣ. Докато Дарвинъ намира, че отдѣлнитѣ растителни и животински видове и единици сѣ въ постоянна борба помежду си, чрезъ която възтържествуватъ по-силнитѣ — това е то постоянната еволюция на живота, — Крапоткинъ твърди, че всички видове и индивиди сѣ свързани помежду си и че само тѣхното взаимно сътрудничество дава еволюцията въ природата. Същата идея за взаимното сътрудничество лежала въ основата и на кооперацията. Така, кооперацията се осъществявала и въ животинския и въ растителния миръ.

Също такъвъ абстрактенъ ентузиастъ се показва, въ нѣкои случаи, още по-известниятъ французинъ Шарлъ Жидъ. Той намира, че кооперативното сдружение въобще е единъ всемирнен законъ, защото го виждали навсѣкѣде. Молекулата не е нищо друго, освенъ едно сдружение на атоми, живиятъ човѣкъ е едно сдружение отъ клетки, слънчевата система е едно сдружение отъ звезди и т. н.

Крапоткинъ, както и Жидъ, се увлича подиръ идеята за кооперацията и се отклонява отъ реалната ѣ почва и стига до тамъ, че отождествяватъ сжщината и действието на природнитѣ закони съ сжщината на стопанскитѣ закономерности. Въ обществото, кждето кооперацията намира приложение, не могатъ да се откриятъ никакви абсолютни естествени закони, защото и не може да ги има, както е случаятъ въ природата. Тукъ, въ обществото, играе роля и човѣшкиятъ духъ, съ всичкитѣ му субективни желанія, наклонности, настроения и действия, затова не може да се установятъ нѣкакви абсолютни закони. Тукъ може да има само известни закономерности, които се коренятъ въ индивидуалнитѣ качества на хората, затова никакъ не е възможно, не е и допустимо, щото общественитѣ явления, въ това число и кооперацията, да бждатъ разглеждани подъ жгъла на природнитѣ явления.

Това крайно увлѣчение да се търси кооперацията и въ растителното и животинското царства, е изключено при нѣкои други, макаръ сжщо ентузиазирани ратници на кооперативното дѣло. За примѣръ могатъ да бждатъ посочени Вигоджински и Х. Мюлеръ. Вигоджински изказва мнението, че кооперативнитѣ прояви трѣбва да се признаятъ за всѣко общество въобще. Стопанскитѣ прояви на нѣкогашнитѣ родове, племена и т. н. били кооперативни. Сжщо и общата работа на циганскитѣ банди била изразъ на кооперативно сътрудничество. Индивидуалнитѣ форми на стопанисване били едно по-късно явление, дължащо се и на културния прогресъ. Новитѣ стопански условия налагатъ наново да се възприеме кооперативното сътрудничество.

Мюлеръ е повече реалистъ и търси кооперацията въ съзнателно и нарочно организираното сътрудничество, безъ да включва тукъ обшежитията, които сѣ по-скоро резултатъ на инстинкти. Само че и той отива достатъчно далечъ. Така напримѣръ, той е наклоненъ да търси кооперацията още въ източнитѣ сатрапии. Споредъ него, презъ времето на Хамураби сжществували кооперативни каси за авансови заеми, сжществени кооперативни сдружения за кооперативно обработвани на земи и др.

IV.

Ако се върви по този път на разсъждение, може да се отиде много далеч. Би могло, напимѣръ, да се твърди, че и апостолитѣ сѣ проповѣждали кооперативното сътрудничество, защото на едно мѣсто въ Евангелието, струва ми се отъ апостолѣ Павелѣ, се казва „рѣжката рѣзка мие — дветѣ лицето“, която формула е сѣщо единъ кооперативенъ девизъ. По мое мнение, кооперацията получава едно реално признание и значение въ системата на капитализма. Това схващане се оправдава не само по пътя на едно теоретическо обсъждане на понятието за кооперативното предприятие, но то се оправдава и отъ обстоятелството, че кооперацията се зароди и най-силно се разви тъкмо въ най-капиталистичнитѣ държави и тъкмо когато капитализмътъ развихряше всичкитѣ си сили. Както е известно Рочдалскитѣ пионери сѣ индустриални работници отъ английския градъ Рочдалѣ, а тогава Англия бѣше вече напълно капиталистична страна. Може да се каже, че капитализмътъ, въ днешния смисълъ на думата, започна своя маршъ надъ свѣта отъ тукъ.

Капитализмътъ въ Англия се изгражда чрезъ съдействието на много причини, но една отъ сѣществениѣ причини е духътъ на пуританството. Знае се, че мрачната и инквизиторска канава на сръдновѣковната католическа иерархия стана причина за пораждането на разновидни протестантски движения, изестни подъ името на едни или други секти. Една отъ тѣзи протестантски секти е и пуританството въ Англия. Основното учение на тази секта се заключаваше въ отричането на авторитетното посръдничество на духовенството между хората и Бога. Всѣки единъ човѣкъ трѣбва самъ да чете Библията и самъ да тълкува Свещенното писание. Нѣма защо тази работа да се върши отъ кардиналитѣ и отъ тѣхнитѣ подчинени въ дългата иерархия на католическата църква. Така се вдѣхва на човѣка куражъ, самонадеяност и инициатива, за да може всѣки човѣкъ самъ, по свой починъ и по свой пътъ, да влѣзе въ духовенъ контактъ съ Бога. Именно тѣзи качества на пуритана, развити най-напредъ на религиозна плоскостъ, се принесоха и въ стопанския животъ на хората: смѣлиятъ, самонадеянитѣ и предприемчиви пуританъ стана смѣлъ, самонадеянъ и предприемчивъ търговецъ и производителъ, който кръстосваше моретата, овладяваше природата и разнообразяваше потребноститѣ. Това с то вече капиталистичниятъ човѣкъ. Въ негова помощъ дойдоха откритията на науката и постиженията на техниката. При това съчетание между субективни и обективни условия се откри пътя за постоянната индустриализация и за натрупването на все по-голѣми и по-голѣми капитали. Личниятъ интересъ, като основа на личното благоденствие, стана главната двигателна пружина на стопанството. На тази плоскостъ израстна едрото и механизирано предприятие. То извършваше масово производство и улесняваше натрупването на капитали, понеже реализираше достатъчни печалби поради осъществяването на тѣ нареченитѣ депресивни разноси (разносиктѣ за единица продуктъ сѣ толкова по-низки, колкото повече единици стока сѣ произведени), а сѣщо и поради замѣстването на човѣшката работна рѣзка съ машини. Отъ това замѣстване произтичаха и произтичатъ следнитѣ две дълбоки последици: първо, броятъ на освобождаванитѣ отъ работа

работници расте, наблюдавано за по-дълго време, увеличава се, следователно, броят на безработните и второ, все още необходимият човешки труд можеше да се изпълнява и от жени и от деца, чиито надници биваха всекога по-низки, понеже се касаеше преди всичко до допълнение и до обслужване на машините. Броят на безработните растеше още и поради обстоятелството, че въобще населението се увеличаваше. Така, с течението на времето, машината позволяваше оедрияването на стопанските предприятия и тяхното непрекъснато механизирание, което пък ставаше причина за абсолютното и за относителното нарастване на хората, които можеха да изкарват прехраната си само чрез отдаването под наем на своя труд или които въобще оставаха безработни. От друга страна, едрите предприятия печелеха много и способствуваха за натрупването на големи капитали, които биваха влагани не само въ производството, но и въ търговията. Последната наложи посредничеството между производителите и консуматорите. Така се разкря и затворената и топла уютност на занаятчийството: по започна да губи вече връзката си съседската клиента. Фактическият резултат от тези процеси беше гонитба на печалби, експлоатация, мизерия и пълно отчаяние. Това беше картината въ Англия. Тя се повтаряше въ всяка от другите държави, които една след друга минаваха към новия стопански порядък и продължава дотогава, до когато държавата се намеси и противопостави някакви контрामъри. Но преди да се възприеме идеята за една повече или по-малко резултатна намеса на държавата, зараждат се опити за противодействие от страна на частните лица.

V.

За илюстрация на подобни опити за едно частно противодействие срещу крайностите на още необуздания капитализъм могат да се споменат следните 2—3 примери, чрез които, впрочем, ще се очертае и самата еволюция въ идеята на тези опити. Французинът Шарль Фурие (1772—1837 г.) се занимава съ стопанските проблеми на времето си и идва до заключението, че действително полезният труд се упражнява само от малък брой хора, а тъкмо те най-много мизерствуват. Че безработните мизерствуват, това е вече очевидно. За да се отстранят тези страшни и гибелни явления, Фурие препоръчва образуването на големи обществени за сътрудническа работа и сътрудническо живяне. Това сж неговите фаланги. Фурие рисува живота въ фалангите най-привлекателно: там слънцето, радостта, удоволствието, благосъстоянието и културният възход сж ежедневният съжитник на хората. Организирането на фалангите предполага капитали за постройки и съоръжения, но Фурие е бил оптимист, понеже е вървал, че капиталистите ще разберат неговите идеи, ще ги усвоят и ще предложат капиталите си за тяхното осъществяване. Тази въра на Фурие е била толкова дълбока, че всяка сутрин той е очаквал да похлопат на вратата му и да му предложат необходимите пари за организирането на първата фаланга. Това наивно очакване не е напущало Фурие до самата му смърт — и благодеянията на капитала все още не били направени, за да бъдат подобрени мизерните условия за живяне на милионите изоставени или пренебрегнати от стопанството хора.

По същото време е живял и работил другъ утопистъ — англичанинът Робертъ Оуенъ (1771—1858 год.). Този човѣкъ отначало е билъ работникъ, но неговиятъ предприемчивъ духъ му създава добро състояние, благодарение на което той е успѣлъ да организира едно образцово самостоятелно предприятие. Самъ лично запознатъ съ условията и нуждитъ на труда, Робертъ Оуенъ поставя своето предприятие на другарско-сътруднически начала съ работниците, урежда имъ добри работни и жилищни помѣщения, урежда имъ продоволственъ магазинъ и др. Действително, резултатитъ сѣ били много насърдителни: работницитъ сѣ работели по-енергично, по-прилежно и по-резултатно. Оуенъ е вѣрвалъ, че другитъ индустриалци ще го последватъ и по този начинъ ще се отстранятъ всичкитъ опустошителни крайности на тогавашния капитализмъ. Но никой не се опитвалъ да му подражава! Робертъ Оуенъ не се отчаялъ, а заминалъ за Америка и тамъ организиралъ една община-комуна. За съжаление, сбирчината отъ хора е компрометирала това начинание много скоро. Въпрѣки всичко, обаче, до края на живота си Робертъ Оуенъ е вѣрвалъ, че неговиятъ примѣръ ще предизвика подражание, благодарение на което капитализмътъ ще бѣде коригиранъ и обузданъ.

Единъ другъ англичанинъ, сподвижникъ на Робертъ Оуенъ, именно Уилямъ Кингъ поглежда по-реалистично и вмѣсто очакваното благодеяние (Фирие) или подражание (Оуенъ) той препоръчва на работницитъ сами съзнателно да се организиратъ, за да си помагатъ взаимно. Тази идея за взаимнопомощъ между ударенитъ отъ капитализма хора се изразява въ две посоки: първо, да се отстранятъ нѣкои незгоди, които капиталистичното стопанство причинява на опредѣлена категория хора и второ, да се придобиятъ нѣкои отъ изгодитъ на същото стопанство, които иначе, при липсата на взаимна организация, не биха се получили отъ никое отдѣлно лице отъ същата категория хора. Това е то вече идеята за кооперацията! Отъ тогава и до сега кооперацията продължава своето настѣпление само като организационна форма на сравнително по-слабитъ производители или консуматори, която запазва действието на личната инициатива, предлага изгодитъ на едрата форма предприятие за онѣзи лица, всѣко отъ които само никога не би могло да има едро предприятие и отстранява стопанскитъ и социалнитъ крайности и сътресения, които индивидуалистичниятъ капитализмъ е въ състояние да внесе въ обществения животъ.

VI.

Това общопризнато и логически правилно вътрешно съдържание на кооперацията още не е изразено въ една безспорна дефиниция на самото понятие. Всичкитъ опити за дефиниране на понятието кооперация могатъ да бѣдатъ подраздѣлени на три основни групи: формално-юридически дефиниции, стопански дефиниции и социално-културни дефиниции. Въ най-честитъ случаи срѣщаме успоредно застъпване на елементи отъ тритъ дефиниции.

Формално-юридическитъ дефиниции на понятието кооперация подчертаватъ външнитъ форми на кооперацията споредъ законодателнитъ предприятия: кооперацията е едно сдружение съ неограниченъ брой на членоветъ си (могатъ да се записватъ нови членове, мо-

гата и да се отписват), кооперацията е едно сдружение за взаимна помощ между кооператоритѣ, кооперацията е едно сдружение съ неограничавани размѣри на капиталитѣ, кооперацията е сдружение, организирано върху принципа за демократично управление и т. н.

Стопанскитѣ дефиниции на кооперацията се спиратъ върху стопанската страна на кооперацията, което ми се вижда единствено правилно, понеже отъ тукъ си води началото и действителната, съзнателно организирана кооперация, безъ да се взема предвидъ каквото и да е влияние и отражение на масовитѣ инстинкти при животнитѣ и при примитивнитѣ хора. Изобщо две групи сж проявитѣ на човѣшката личностъ: материални — стопанисване, за да се създадатъ необходимитѣ блага за задоволяване на човѣшкитѣ нужди и духовни — отношенията на човѣка къмъ другитѣ хора, къмъ добродетелното и хубавото, изразявани чрезъ морала, поезията, изкуствата и т. н. Тѣзи две групи прояви, обаче, сж свързани и зависими една отъ друга, но капитализмътъ въздига първата, материалната, надъ духовната. Сега нѣмаме вече трубадури, не може и да се говори за тѣхъ, а имаме припечелване, постигано чрезъ упражняването на единъ или на другъ поминѣкъ, на единъ или на другъ занаятъ. Кооперацията е една отъ формитѣ за упражняването на единъ поминѣкъ, затова и стопанската ѣ дефиниция е най-сжществената и единствено мѣродавната. Кооперацията е инструментъ, чрезъ който по-слабитѣ стопански сжществувания подсилватъ своитѣ позиции като продавачи или купувачи. Когато нѣколко хора се коопериратъ, тѣ могатъ да организиратъ едно общо предприятие за производство и да излизатъ на пазара, за да пласиратъ произведенията си и да получатъ доходи, които по-нататѣкъ употребяватъ, както за нуждитѣ на самото предприятие, за да може да продължи работата си, тѣй и за своитѣ собствени лични и семейни нужди. Това е то производителната кооперация. Тя е идентична съ евентуалното или действително стопанство на кооперацията. Поединично нито единъ или кооператоритѣ не би могълъ да организира сжщото производително предприятие, макаръ тукъ да се коренятъ неговитѣ способности и наклонности за стопанисване, понеже или не разполага съ достатъчна опитностъ и достатѣчни капитали, или не може да организира предлагането на сжщитѣ произведения. Затова се казва, че кооперацията е форма за производствено организиране на безкапиталиститѣ. Когато нѣколко хора се коопериратъ, за да извършватъ общъ и организиранъ пласментъ на своитѣ произведения, тѣ могатъ да укажатъ благоприятно за себе си влияние върху продажнитѣ цени, за да могатъ чрезъ тѣхъ да подобрятъ своето материално и духовно сжществуване или поне да се спасятъ отъ единъ материаленъ и мораленъ упадѣкъ. Това е то кооперацията за общи продажби. По сжщия начинъ нѣколко хора могатъ да се коопериратъ, за да могатъ да закупватъ и да си доставятъ по-доброкачествени и по-евтини стоки, понеже ще иматъ възможностъ да указватъ влияние върху пазарното търсене на стокитѣ. Това е то потрѣбителната кооперация. Сжщиятъ характеръ носи и кредитната кооперация: възъ основа на сжщитѣ съображения за организирано излизане на паричния и кредитенъ пазаръ, кооператоритѣ могатъ да си създадатъ достатѣченъ и леснодостъпенъ кредитъ.

Самата стопанска дефиниция показва две основни вариации: първо, че кооперацията е рожба на капиталистичното стопанство подъ напора на неговитѣ недѣзи и е предопредѣлена да се бори съ тѣзи недѣзи и второ, че кооперацията е една отдѣлна стопанска система, която идва да замѣсти капиталистичната стопанска система. Въ първия случай става дума за защита интереситѣ на кооператоритѣ срещу отрицателнитѣ влияния на капитализма, а въ вторя случай става дума за отстраняването на самия капиталистически порядъкъ чрезъ отстраняването на печалбата, чрезъ налагането на „справедливата цена“ и чрезъ издигането на интереситѣ на труда надъ интереситѣ на капитала, вмѣсто обратното, както е при капитализма.

Преди да продължимъ обсъждането на стопанската дефиниция на кооперацията, нека да очертаемъ пакъ тѣй бѣгло и социално-културната ѝ дефиниция. Въ сжщностъ, тази дефиниция се изгражда върху стопанската дефиниция, затова включва и елементитѣ на сжщата. Когато кооперацията улеснява защитата на интереситѣ на частнитѣ лица, когато подобрява тѣхното положение като производители, продавачи или консуматори, тя намалява противоречията между отдѣлнитѣ съсловия и класи и възспира процеса на пролетаризирането. Отъ това гледище кооперацията е факторъ на вътрешенъ миръ въ държавата. Тя разпростира, следователно, своето стопанско въздействие до едно нравствено превъзпитание на хората. Когато кооперацията отиде по-нататъкъ и вземе участие и въ външно-търговската размѣна, тогава тя съдействува за смегчаването и на външно-политическитѣ противоречия между държавитѣ. Отъ това гледище тя води къмъ едно морално въздействие върху свѣта. Следователно, кооперацията води къмъ една по-голѣма обществена справедливостъ и къмъ по-траенъ общественъ миръ вътре въ страната, понеже отстранява стопанскитѣ крайности на капитализма. Тя носи въ себе си и качества на единъ нравственъ реформаторъ на свѣта, понеже отслабва действието на материалнитѣ причини за свѣтовнитѣ конфликти. Но въ всички случаи кооперацията си остава едно стопанско предприятие.

VII.

Кооперацията, като форма на стопанско предприятие, получава своето по-пълно освѣтление като бжде съпоставена къмъ основнитѣ качества на стопанскитѣ системи. Изобщо подъ понятието стопанска система ние разбираме стопанското съдържане на единъ по-дълъгъ или по-краткъ периодъ отъ време, наричано стопанска епоха, което съдържание се обуславя отъ духа, порядъка (организацията) и техниката на стопанството, както проф. Зомбартъ казва.

Духътъ на стопанството, идеята му, може да се изразява въ насочване на производството само къмъ покриването на собственитѣ потребности, или къмъ придобиване на печалби.

Стремжътъ къмъ печалбата е характерниятъ белегъ на капиталистичното стопанство. Той е безграниченъ, затова бива преследванъ по всички възможни допустими пѣтища. Печалбата е, по думитѣ на проф. Jaffe, единъ дивечъ, който бива непрестанно гоненъ, но никога не може да бжде хванатъ, защото бѣга презъ рѣка, планина, тръ-

нища. Проф. Jaffe иска да каже, че каквато и да е печалбата, тя никога не се чувства достатъчна, а всъкога се търси още. Гонитбата на печалбата става по-скоро за самото предприятие. То е като че ли персонализирано. Капиталътът трябва да бъде възнаграден. Това е същината на капиталистическото предприятие. И действително, нито един капиталистически предприемател не слива въ съзнанието си нуждитъ на предприятието и нуждитъ на семейството си.

Друго е при кооперацията. Нито теорията, нито практиката показват, че кооперацията проявява и може да има единъ такъв безграничен и вътрешен стремежъ за печалби. Тукъ духътъ е по-другъ. Тукъ по-скоро се преследва целта да се извършва услуга на индивидуалнитъ стопанства на кооператоритъ. Отъ гледището на идеята си като предприятие, следователно, кооперацията се различава отъ капиталистичното предприятие, понеже не преследва печалбата като самоцель, а по-скоро е ориентирана къмъ нуждитъ на кооператоритъ. Така напримѣръ, човѣкъ влиза въ една кредитна производителна или потрѣбителна кооперация не за да печели чрезъ дѣловия си капиталъ, както е случаятъ при капиталистичнитъ предприятия, а за да си достави кредитъ, чрезъ който по-нататъкъ ще развива индивидуалното си стопанство, или за да обедини силитъ си съ други хора, едва когато може да се започне нѣкакво производство, присъщо на неговия досегашенъ поминъкъ или, най-после, да продава произведенията отъ собственото си стопанство или да улесни доставката на стоки, необходими за собственото му стопанство и за домакинството му. Не ще и дума, обаче, че въ всички изброени случаи кооператоритъ се ползуватъ съ известни облаги, каквито не биха имали, ако не бѣха се кооперирани. Кооперацията ги улеснява за по-изгодното влизане въ пазара или поне намалява и отстранява незгодитъ, които пазарътъ би имъ предложилъ, ако действаха поединично. Тѣзи облаги сѫ равностойни на печалби и въ това отношение кооперацията прилича на капиталистичното предприятие. Но приликата пакъ не е пълна. Стремежътъ къмъ печалба на кооперативното предприятие е ограниченъ и времененъ поради естеството на самото предприятие, а именно, че кооперацията е сдружение на по-дребни хора, безъ буренъ спекулативенъ духъ и особено, че кооперацията съществува като допълнение на индивидуалното стопанство на кооператоритъ. Поради това, печалбата на самото предприятие, безъ да става дума за индивидуалнитъ облаги на кооператоритъ, се търси доколкото кооперацията трябва да бъде стабилизирана. Затова на края на годината печалбата бива разпредѣляна между различни фондове, чието предназначение е пакъ улесняването на личния животъ на кооператоритъ — просвѣта, лѣтовища, благотворителностъ, посмъртна помощъ и т. н. Остатъкътъ отъ печалбата се връща на кооператоритъ подъ формата на дивиденди.

Порядъкътъ, който, на второ мѣсто, обуславя същината на една стопанска система, се изгражда върху действащитъ законодателни норми, върху състоянието на банковата система, върху обичаитъ, а също и върху вътрешно-организационнитъ форми на стопанскитъ предприятия. Безспорно е, че законодателството, кредитната система, обичаитъ и пр., сѫ почти една и съща обстановка за всички

видове стопански предприятия, но вътрешните им организационни форми сж различни. Преди всичко, кооперацията обединява хора съ еднакви собствени стопански условия и интереси. Макаръ тѣзи интереси да сж лични и егоистични за всѣки отдѣленъ кооператоръ, тѣ сж еднакви за всички кооператори по това, че могатъ да бждатъ преследвани и задоволявани чрезъ посрѣдничеството на общото кооперативно предприятие. Занаятчията има свои собствени нужди и заради тѣхъ той влиза въ една кооперация; селянинътъ има свои нужди, за собствения си поминѣкъ, заради тѣхъ той влиза въ една кооперация. Никога не може да се допустне, че би се образувала една кооперация, напримѣръ за експлоатацията на Суезкия каналъ, защото това е едно предприятие за печалба, а не за допълнително улеснение на упражняваното отъ съдружниците частно стопанство. Еднаквостта на интереситѣ на кооператоритѣ, доколкото е дума за подпомагане на лично то имъ стопанство, предопредѣля и съответни организационни форми на кооперативното предприятие. Кооперацията почива на частната собственостъ и я запазва и подпомага. Отъ тази страна тя прилича на капиталистичното предприятие и се отличава отъ стопанската система на социализма и комунизма. Отъ друга страна, печалбата на кооперацията не отива за кооператоритѣ изцѣло, а бива разпредѣляна между различни фондове, чието предназначение е предимно социално-културно. Когато нѣкой кооператоръ напустне кооперацията, не може да предяви никакви претенции за припадащитѣ му се части отъ фондоветѣ, тъй като предназначението на сжщитѣ е индивидуално независимо отъ личнитѣ желаня, нужди и интереси на членоветѣ. По това си качество кооперацията се отличава отъ капиталистичното предприятие, понеже включва и по-силно или по-слабо подчертани социални елементи. Тукъ кооперацията попада по сжщата линия на поведение, която е следвана и отъ съвременната държава, затова много теоретици сж наклонни да смѣтатъ, че кооперацията е предтеча на бждещето етатизирано стопанство.

Еднаквостта на интереситѣ на кооператоритѣ и особено обстоятелството, че кооперацията е една форма за подпомагане на индивидуалното стопанство на членоветѣ, предопредѣлятъ тъй наречената демократичностъ въ управлението на кооперацията. Тази демократичностъ се изразява въ следнитѣ начала: първо, всѣки единъ кооператоръ има право на единъ гласъ, защото той застѣпва не правото на печалби отъ вложения си капиталъ, както е при капиталистичнитѣ предприятия, а застѣпва еднаквитѣ съ другитѣ условия и нужди на собственото си стопанство; второ, никакво ограничение за участието въ управлението на кооперацията, нито по полъ, нито по възраст, нито по произхождение, нито споредъ дѣловия капиталъ.

Отъ гледището на техниката, капиталистичното предприятие е по начало революционно. То гони печалбата не само по всички пѣтища, но и чрезъ едно постоянно измѣнение и приспособяване на производствената си техника, макаръ това да е съпроводено и отъ съответни рискове. Печалбата е резултатъ не само отъ ценитѣ, не само и отъ пласментитѣ, а и отъ костуемитѣ разноски — колкото по-евтини сж, толкова печалбата би била по-голяма — а разносикитѣ сж толкова по-

низки, колкото по-рационално приспособявано и подреждано е техническото съоръжение на стопанското предприятие. Затова се казва, че техниката въ капиталистическото предприятие е революционна. Не напълно така стои въпросътъ съ техниката въ кооперативното предприятие. Кооперацията сътрудничи на индивидуалното стопанство на кооператоритѣ, които, както казахме, преследватъ индивидуалнитѣ си стопански интереси и въ духа и въ кръга на собствената си срѣда, жъдето почти еднаквата култура нивелира много отъ евентуалнитѣ лични увлечения, още повече, че и демократичността на управлението съдействува въ сжщата посока, затова тукъ се предпочита и се налага една по-бавна и предимно традиционна техническа организация. Въ кооперацията се предпочита стабилността, постоянството на техниката, когато въ капиталистичното предприятие се предпочита революционната техника. Би било, обаче, умѣстно да се каже, че кооперацията улеснява рационализирането на техниката въ индивидуалнитѣ стопанства на кооператоритѣ.

VIII.

Така, въ най-бѣгли линии се очертава стопанската сжщина на кооперативното предприятие въ днешната капиталистична стопанска система. Би могълъ да се зададе въпросътъ, дали кооперацията може да замѣсти окончателно капиталистичната стопанска система и да се наложи като една нова система? Тукъ биха могли да бждатъ приведени различни и многобройни разсждения, но като се вземе предвидъ, че кооперацията е едно предприятие, което допълня индивидуалното стопанство на кооператоритѣ, трѣбва да се заключи, че тя нѣма да измѣсти индивидуалното стопанисване, би могла, обаче, да отстрани много отъ качествата на капитализма. Когато индивидуалното стопанство бжде загубено и на мѣстото му дойде държавното или социалистическото, тогава ще имаме етатизъмъ или социализъмъ, но не и кооператизъмъ. Тъкмо тъй схваща кооперацията и D-r Werner Ziegenfuss, изразено въ една скорошна негова статия въ *Eine dritte Wirtschaftsschaffsform. Die Genossenschaft im Gefüge der Wirtschaft*. (Печатана е въ *Finanzarchiv*, 1940, S. 115—136). Индивидуалистичното стопанство избива въ крайности, като напримѣръ спекула съ ценитѣ, качествата и количествата на стокитѣ, оцетяване на безкапиталиститѣ и т. н., поради което се зараждатъ последователнитѣ колективистични тенденции, чрезъ които държавата внася корекция на стопанскитѣ и социалнитѣ крайности на индивидуалистичнитѣ тенденции. Така се оправдава идеята за дирижираното стопанство, за етатизираното стопанство и т. н. Но дирижираното стопанство и особено етатизираното стопанство премахватъ много или дори всичкитѣ положителни прояви на индивидуалното стопанство. Знае се отъ историята колко голѣмъ е материалниятъ, а съ него и духовниятъ прогресъ на човѣчеството, който се осъществява чрезъ индивидуалното стопанство, затова като се премахне то, ще се скжсатъ и пружинитѣ на този прогресъ. Поради това, необходимо е да не се премахва то, а само да се отстранятъ или поне да се смегчатъ отрицателнитѣ му прояви. Както казахме, тази двояка цел не може да бжде постигната чрезъ етатизирането или чрезъ социализирането на стопанството, а може да бжде постигната чрезъ коопера-

цията. Последната дава възможност на индивидуалното стопанство да се проявява, за да твори материална и духовна култура, но смегчава или отстранява неговите отрицателни действия. Това поне до тогава, до когато единъ естатизъмъ или единъ социализъмъ би се наложилъ. До тогава кооперацията ще играе тази смегчаваща роля като трета междинна форма на стопанството — между индивидуалната форма на стопанство и административно-държавната (наричана още тоталната) форма на стопанството.

IX.

Смѣтамъ за необходимо да добавя само нѣколко мисли. Кооперацията е една интересна и важна форма на стопанството и действително оправдава всичките усилия на хилядите автори да се добератъ до една теория на кооперацията, която би се включила гладко и логично въ общата теория на стопанството въобще. Азъ сжщо се опитахъ да скицирамъ основните линии на една теория за кооперацията, като обаче, не забравямъ, че съмъ казалъ най-малкото, до колкото едно списание позволява.

ПОЯВА И СЖЩНОСТЪ НА ИНДИВИДУАЛИЗМА КАТО СТОПАНСКА СИСТЕМА

отъ

ГАНЧО КОНСУЛОВЪ

Вълнуващата идея днесъ е новото, което неумолимо настѣпва, като резултатъ на една жизнена повеля. Стопанската структура на свѣта, отъ една страна, и мощните социални раздвижвания, отъ друга, родиха „новото“, къмъ което сж отправени толкова погледи и отъ което се очакватъ толкова надежди.

Една наложителна ликвидация на стария частно-капиталистически порядъкъ е ръководния мотивъ на днешните събития. И ако свѣтовната карта търпи промѣни презъ време на самата война, промѣните въ стопанската и социални области ще следватъ непосредствено следъ изстрелването на последния снарядъ.

Нашата задача не е да описваме днешните социалъ-економически явления и да чертаемъ перспективите на новото. Ние си поставихме за целъ да проследимъ благодарение на какви условия и промѣни възтържествува индивидуалистичната стопанска система. Това е отъ значение, защото индивидуалистичното начало е въ основата на либерализма отъ 18 вѣкъ до свремениа капитализъмъ.

Ние ще заобиколимъ спора дали капитализмътъ е резултатъ на чисто стопански причини или нѣкои отъ неговите елементи сж отъ идеенъ характеръ. Всѣки случай, за насъ е важното какви сж последиствията отъ капиталистическата стопанска система, на което и ще се спремъ по-нататкъ.

Индивидуализмътъ, като стопанска система, се явява като следствие на редица фактори, подъ чието влияние става промѣната въ

управляващия стопански порядък, въ взаимоотношенията между хората и прелома въ психиката на хората. Подхвърлят се на пълна преценка дотогавашните схващания и кумири. Това, което до единъ моментъ се е смѣтало като оправдано, естествено, морално, законно, започва отъ сега, въ очитъ на пробудилото се човѣшко съзнание, да се счита като най-грубо и неоправдано подтисничество и беззаконие. Това, което човѣкъ съ собствената си ръка бѣ направилъ и съ съзнанието си утвърдилъ като необходимо и полезно, започва бързо да руши, намирайки го неотговаряще на създалитъ се условия на животъ, на новия моралъ, новата религия и да гради своитъ нови свѣторазбирания, своята нова философия. Създалото се ново мировъзрение отначало се проявява подмолно, скрито, чисто стихийно, несъзнателно. Но следъ време то трасира своя пъкъ и става съзнателния повикъ на новия редъ, едно ново знаме на свободния човѣкъ. Започва бързото разлагане на стария порядък, на старитъ догми и вѣрвания. Изворътъ на новото изпуска отъ недрата си мощни струи, обилни струи, които въ продължение на късо време заливатъ свѣта съ своята свѣжестъ и убедителностъ.

Новитъ стремежи на човѣка-робъ, робъ на феодалъ, робъ на капитонъ, на суевѣрие, подровиха основитъ на толкова традиции, разклашиха толкова корени на вѣковна гора, унищожиха толкова гнѣзда на стария редъ и създадоха крилатитъ надежди на новия човѣкъ. Наистина, индивидуалистически прояви се забелязватъ и въ най-отдалеченитъ отъ насъ исторически времена, които съпътствуватъ човѣка, обаче този принципъ добива буйно развитие, става стройна система отъ 16 вѣкъ насамъ.

Твърде бързото тържество на тази нова вѣра, на новитъ стремежи у човѣка, несъмнено, се крие въ създалитъ се стопански и политически условия. Нека хвърлимъ макаръ и бѣгълъ исторически погледъ върху онѣзи условия и факти, които родиха идеята за новия редъ на нѣщата.

Отъ 9 и 10 вѣкъ въ Европа, най-вече поради политически причини, започна учредяването на института на крепостничеството. Отначало крепостническитъ взаимоотношения между селянитъ и феодалитъ се създаватъ доброволно, намирайки своето оправдание въ историческата необходимостъ. Тукъ не може да се елиминира напълно влиянието на силата, на принудата, но все пакъ, тя се явява като че ли на второстепенно мѣсто. Създаденитъ взаимоотношения дори се таксуватъ като размѣна на услуга срещу услуга. Общиятъ хаосъ и несигурността, които сж царѣли изъ Европа, принуждаватъ селянитъ да прибѣгватъ къмъ помощта на силнитъ феодали, които ще пазятъ тѣхния животъ и имотъ. Въ замѣна пъкъ на това, селянитъ се задължаватъ да обработватъ земитъ на феодалитъ и да плащатъ опредѣлени данъци. Всичко е така разбрано, ясно, просто.

Създаденитъ зависими взаимоотношения между селянитъ, отъ една страна, и феодалитъ, отъ друга, намиратъ на първо време оправдание и въ двата лагера. И до тогава, до когато това оправдание и разбиране сжществува, до тогава всичко върви гладко, спокойно, безъ търкания, безъ съзнаване наличността на господари и подчинени, на експлоататори и експлоатирувани.

Зависимитѣ взаимоотношения продължаватъ до тогава, до когато тѣхното съществуване бива подхранвано и укрепено отъ стопанската структура на свѣта. Обаче, съ промѣната на структурата се промѣниха стремежитѣ и схващанията на личността — и въ частности на селянитѣ — не само къмъ извоюване на свобода, стопанска и политическа, но и борба на селянитѣ за правата си върху земитѣ. Процесътъ на осигуряване съ земя за обработка и прехрана се проявява въ различнитѣ страни своеобразно, въ тѣсна зависимостъ отъ конкретнитѣ мѣстни условия. Все пакъ, така или иначе, селянитѣ придобиха частъ отъ земитѣ на своитѣ господари въ частно притежание. Това е едно условие отъ значение, което дава характеренъ обликъ на индивидуалистическата стопанска система.

Премахването на крепостничеството не може да се отнесе къмъ една точна дата. Този процесъ се развива въ продължение на нѣколко вѣка, като дори нѣкъде продължава до втората половина на 19 вѣкъ, както е случаятъ съ Русия. Премахването на този институтъ се извършва подъ напора на зрѣщитѣ политико-стопански условия и възрѣния. Тамъ където бѣше съзната необходимостта и неумолимостта на историческата повеля, ликвидацията се извърши мирно, разбрано, безъ сътресения. Обаче, тамъ където дворянството — помѣщицитѣ въ Русия — се е опитвало съ разни срѣдства да задържи поводитѣ на народната стихия, рѣководено отъ груби лични съображения, тамъ и схваткитѣ, бунтоветѣ станаха толкова естествени, толкова оправдани, толкова исторически необходими. Онеправданото човѣчество отпочна борба. То воюваше за своята свобода, воюваше за своето човѣшко качество, воюваше за правата си.

Но животътъ не замръзва на едно мѣсто. Скоро той ни поднася и другъ характеренъ институтъ за времето. Стопанскитѣ факти и предпоставки създадоха цеха, като организация на занаятчийското съсловие. Подбудитѣ за появата на цеха сж много близки до днешния повикъ за организиране на съсловията. Настѣпи единъ видъ регламентация на занаятчийското производство и размѣната на сжщото. Благотворното влияние на организацията, на първо време между членоветѣ, па ако щѣме и върху стопанския животъ въобще, се чувствува по своето значение и авторитетъ.

Както крепостничеството, по силата на историческата съдба, трѣбваше да си отиде, като единъ завършенъ етапъ отъ историческия пътъ на човѣка, скоро и цехътъ по сжщитѣ причини трѣбваше да разчисти смѣткитѣ си. Следъ време цехътъ съ своитѣ ограничения, разпоредби, устави и запрещения, стана истинска спирачка на правилния стопански животъ. Защото стопанскиятъ животъ вече познаваше търговията въ по-значителенъ масщабъ, а нѣкои технически изнамѣрвания и редица други факти даваха съвсемъ другъ обликъ на сжщия. Въ това време, разяжданъ отъ вътрешни противоречия, цехътъ не може да противостои на появата на свободната търговия, не може да издържи напора на конкуренцията. Неможейки да изглади разногласията на интереситѣ между собственитѣ членове и тѣзи недопустнати за такива или неудоостоени за майстори, цехътъ умрѣ, погребанъ отъ вътрешни търкания.

Изникнало отъ недрата на стопанскитѣ условия, съсловното на търговци и занаятчии вѣнъ отъ цеха или тъй нареченото трето съсловие, се разбунтува противъ стария редъ. Издигнаха се мощни гласове за премахването на затворената цехова организация, която вече само спѣваше, прѣчеше на напредналия стопански животъ. Стремехитѣ на недоволниците отъ старата стопанска система, нека я разбираме и политическа, се упѣтиха къмъ една цель, която не е вече въ по-раншната си точка. Бързо бѣ възприемана новата идея, която заливаше свѣта съ своята убедителность и стана знаме на народа. Този процесъ протича отъ 16, 17 и 18 вѣкове. Дори масовото възприемане на новата идея и ликвидирането съ старитѣ зависими взаимоотношения става, напримѣръ въ Русия, едва къмъ срѣдата на 19 столѣтие.

Множеството технически открития и приложението имъ въ живота, откритието и завладяването на нови и богати земи, развитата търговия до международни размѣри и други още стопански условия, изсвириха последния прощаленъ маршъ на старитѣ закостенѣли разбирания. Ликвидацията на крепостнитѣ отношения бѣ предстояща; на съществуващия робски институтъ — сжщо. Настѣпи пълна преоценка на всички досегашни ценности, не само политически и стопански, но и религиозни, морални и пр.

Единъ повикъ само огласяше свѣта: *laissez faire laissez passer*. Не следъ дълго време този повикъ, добилъ ранга на нова вѣра, бѣ научно обоснованъ и подреденъ отъ тогавашната философия и стопанска наука въ стройна система. Мощнитѣ социалъ-политически раздвижвания, като следствие на настѣпилитѣ промѣни въ структурата на стопанския животъ на Европа, родиха и н д и в и д у а л и з м а.

Безспорно е, че индивидуалистични стремехи сж ръководили множество стопански субекти още въ далечно историческо време. Обаче, индивидуализмътъ, такъвъ какъвто съществува днесъ, такъвъ какъвто характеризира економиката на нѣколко столѣтия преди насъ, такъвъ строенъ, завършенъ, пълненъ, научно обоснованъ, е рожба именно на епохата, която описахме по-горе. Индивидуалистичното начало въ стопанския животъ се изразява въ кратце въ пълна свобода на стопанския субектъ относно стопанското му поведение, формитѣ на стопанската му дейность и мѣстото и размѣрътъ на тази дейность. Разкжсаха се оковитѣ на канона, традицията, подчинението, безволието. Сега личността желае само да твори. Чувствувайки се свободна духомъ, независима отъ обичаи и правни норми и ограничения, тя на своя отговорность пое пѣтя на творчеството и победата. Регулаторъ на този на пръвъ погледъ стопански хаосъ е свободната конкуренция. Всичко е предоставено на личния починъ и заинтересуваность на стопанскитѣ субекти. Тѣ поематъ сега отговорността за успѣхитѣ или неуспѣхитѣ на дѣлата си. Функциитѣ на държавата се свеждатъ само до гарантирането на личната свобода, т. е. държавнитѣ функции се отжествяватъ съ чисто полицейскитѣ. Намѣсата на държавата въ защита или покровителствуване интереситѣ на нѣкого би изключила свободното състезание на стопанскитѣ сили. Свободната конкуренция бива спжната. Този фактъ намира отражение върху доброкачествеността на производството, върху неговата цена, върху стимулирането на масово производство и постоянното му подобрене.

Тази система смята всеки гражданин за творец на съдбата си. Той става и самоцел. Тогавашната философия и младата още стопанска наука, както казахме и по-горе, санкционираха това положение, давайки му теоретична обосновка. Следователно, индивидуализмът предоставя всичко въ ржцетъ на отдълната личност. Частните стремежи на личността ще определят и дейността ѝ. Тукъ личността живее сама за себе си, като че ли откъсната от общото. Впрочемъ, обществото се схваща като съвкупност от интереситъ на отдълните съставляващи го личности. Сума от личности, това е обществото споредъ индивидуализма.

Щомъ като индивидуализмът издига въ культъ личността, ясно е, че той ще има основитъ си въ егоизма на конкретна личност. Стопанският индивидуализмъ почива главно на два основни елемента: 1. Частната собственост и 2. Стопанската свобода. Ние засегнахме вече, макаръ и много блѣдо, тѣзи два основни елемента. Сега ще се спремъ по-конкретно само на тѣхъ, за да добиемъ по-пълна и завършена представа за сжщността на понятието стопански индивидуализмъ.

Частната собственост е институтъ, който утвърждава правото на личността да разпорежда и използва конкретно благо по начинъ, какъвто намѣри за добре. Но правото, по силата на което дадена вещь принадлежи нѣкому, не е право замръзнало, неподвижно, скочвано. Историчеситъ бележатъ, че редомъ до личната собственост е сжществувала и колективната такава. Човѣкътъ е проявявалъ интересъ да притежава за лично ползуване първо движимитъ вещи. Така, първомъ той си е присвоявалъ предмети като орждия, оржжия и накити. Дивакътъ съ основание смята своя лжкъ и стрела или копие то си за единствени негови блага. Дори той е пожелавалъ и следъ смъртта му вещитъ, които сж принадлежали лично на него, да бждатъ погребани заедно съ него. По-късно лична собственост ставатъ робитъ, които трѣбва да работятъ на по-силния, следъ това добитѣка и най-после земята.

Отначало, въ ранни исторически времена, земята не е представлявала стопанско благо, а свободно благо. Обаче по-късно, съ увеличение на населението, и отъ тукъ на нуждитъ, интересътъ къмъ земята се повишава. Тогава настѣпва разграбване на земитъ, годни за използване. Но и тукъ се спазватъ известни правила при заграбване на земитъ. Известно е, че за да се заеме дадено парче земя, нѣкъде сж се спазвали главно следнитъ три условия: а) тази земя да не е вече заета отъ друго; б) да не се заграбва повече отъ това, което е необходимо за сжществувание и в) количеството на заграбената земя да отговаря на възможноститъ за обработването ѝ отъ владѣтеля ѝ.

Следователно, съ бързото увеличение на населението и потребноститъ на сжщото, земята попада подъ знаменателя на оскъждността. Отъ момента, отъ който се чувствува оскъждностъ за земя, отъ този моментъ земята става вече стопанско благо. Щомъ като земята стане стопанско благо, утвърди се и частната собственост върху нея.

Другиятъ отъ елементитъ на индивидуализма е стопанската свобода. Свобода въ производството и размѣната, свобода въ организа-

ции, свобода въ стопанскитѣ инициативи. Въпрѣки тази свобода, интереситѣ на колективитета нѣмало да пострадатъ, не били заплашени, защото свободната конкуренция ще регулира и разпредѣля ролитѣ между отдѣлнитѣ личности. За добрия ходъ на нѣщата, държащата се грижи за осигуряване само на пълната стопанска свобода, за да може да се прояви свободната конкуренция, като се осъществи свободната игра на стопанскитѣ сили.

Тѣзи разбирания имаха за времето колосално значение за всестранното проявление на човѣшкия духъ. Тѣ ликвидираха единъ порядъкъ, оковаващъ и парализиращъ творческия напѣвъ на човѣшката мисль и воля. Човѣшкиятъ прогресъ литна на вси страни, като тържествена победна пѣсенъ.

Индивидуализмътъ, като стопанска система, може да се разглежда отъ две страни: положителна страна и отрицателна страна.

Като положителна страна на тази система може да се отбележи фактътъ, че стопанскитѣ субекти, движими отъ своитѣ лични подбуди, ще напрегнатъ до максимумъ енергията си, ще увеличатъ до крайния предѣлъ заинтересуваността си за създаването или придобиването на дадено стопанско благо. Наличието на института частна собственостъ имъ гарантира, че резултатътъ отъ дейността имъ ще остане въ тѣхни рѣце. Това още повече стимулира тѣхната деятелностъ, рѣководена единствено отъ стремежа за лично облагодетелствуване, за повече печалби. Техниката въ производството и стопанската рационализация добиватъ пълно приложение. Раздѣлението на труда е необходимо за увеличение и посвѣтияване на производството. Благодарение свободната игра на стопанскитѣ сили — и свободната конкуренция — се получава продуктъ на най-износна цена и добро качество.

Съ течение на времето, обаче, условията, се промѣниха коренно. Стопанскитѣ хоризонти навсѣкжде се запълниха. Индивидуалистичниятъ начинъ на производство, подъ контролата само на свободната конкуренция, съсрѣдоточи срѣдствата за производство въ малко рѣце. Настѣпи общъ пауперизъмъ и пролетаризиране на маситѣ, лишени отъ срѣдствата за производство. Разпредѣлението на обществения продуктъ не се извършва съобразно участието на хората въ процеситѣ на производството, а съобразно тѣхнитѣ пазарни позиции. Ясно е, че пазарнитѣ позиции на единъ капиталистъ и единъ работникъ или селянинъ не сѣ еднакви. Свободната конкуренция за днешно време не може вече да играе никаква роля. Тя стана, чисто и просто, една фикция и единъ несъстоятеленъ аргументъ въ рѣцетѣ на едно заинтересувано малцинство, което има най-голяма изгода отъ продължаване живота на тази система.

Днешнитѣ картели, трѣстове, монополи и други, изключватъ действието на свободната конкуренция. А това е всѣе указание, че индивидуализмътъ, като основа на днешната частно-капиталистическа стопанска система, е напълно несъстоятеленъ и неговиятъ понататѣшенъ животъ е всѣе повече вреденъ, отколкото полезенъ.

Често срещаме съобщения изъ пресата за унищожения на хиляди и хиляди тонове стоки. И това става въ време, когато хиляди хора биха били доволни, преди да легнатъ, изнемоощѣли отъ убийственъ дневенъ трудъ, да иматъ парче коравъ хлѣбъ. Кого, следователно,

ползува тази система, дали интереситѣ на обществото или служи на безкрайното уголѣмяване на печалбитѣ на капиталиститѣ. Очевидно е, че отрицателнитѣ страни на тази система не сѣ по-малко отъ положителнитѣ. Макаръ и за времето тя да изигра своето значение — и отъ тукъ намѣри признание, днесъ въпросната система за нѣкои срѣди и страни се вижда крайно вредна, неудобна, ако не и гибелна за държавното единство и спокойствие. Ако само преди нѣколко вѣка, отъ когато господствува индивидуалистическата стопанска система, можеше да се вини само личността за неуспѣхитѣ ѝ, днесъ това не може да става. Днешниятѣ социаленъ строежъ е коренно различенъ отъ този преди нѣколко вѣка. Сегашната социална диференциация тежи като тежка канара върху съзнанието на економически слабитѣ социални категории и, задушавайки амбициитѣ и творчеството имъ, оставя дълбоки незаличими следи върху цѣлия имъ животъ, обреченъ на лишения и мизерия. Тази система създаде предпоставкитѣ да се наложи въ стопанския животъ властѣта на капитала, неконтролирана и неограничавана отъ никого, все въ името на пълната стопанска свобода. А тази властъ прокопа социалнитѣ пропасти и издигна едни на стѣпалото на стопански и политически властници, а други небрежно запрати въ лапитѣ на жестока нѣмотия, на физическо и интелектуално израждане. Очертаха се фронтове настѣхнали едни срещу други. Поведе се борба съ държавата, която сякашъ само формално държеше властѣта въ рѣцетѣ си и я считаха като врагъ на слабо-економическитѣ дребни сѣществувания.

Реакцията не закъснѣ. Явиха се учения, които отрекоха изъ основи всичко досегашно, чертаейки контуритѣ на единъ бѣдещъ стопанско-политически редъ на нѣщата. Явиха се движения, които поведоха отчаяна борба срещу досегашния порядъкъ, срещу държавата. Борбата имъ се изрази въ стихийни вълнения, въ множество бунтове, въ кървави и жестоки революции на мѣста. Общото и безспирно обедняване на маситѣ и страхътъ отъ бѣдещи усложнения принуди държавниците въ нѣкои страни да предприематъ известни мѣрки въ областѣта на стопанската и социална политика, като грижи за защита на труда, осигуряване противъ безработица, колективния трудовъ договоръ, осемъ часовъ работенъ день и пр. Мѣркитѣ отъ този родъ подриватъ основитѣ, върху които бѣ построено индивидуалистическото схващане на нѣщата и частно-капиталистическото стоково производство. Отъ тукъ вече се вижда, че индивидуализмътъ, такъвъ какъвто сѣществуваше досега, безконтроленъ, безотговоренъ и крайно егоистиченъ, бавно залѣзва.

Индивидуализмътъ като стопанска система и занаяпредъ ще сѣществуваше, но вѣроятно подъ друго название. Обаче, това още не значи, че нѣщата ще си вървятъ по стария пѣтъ, а промѣната се състои само въ названието. Индивидуалистичното начало ще сѣществуваше до толкова, до колкото стимулира деятелността на стопанскитѣ субекти. Разликата ще бѣде най-вече въ резултатитѣ отъ стопанската дейностъ, които резултати не оставатъ въ изключителното разпореждане на стопанскитѣ деятели, а грамадна частъ отъ тѣхъ, подъ разни форми, се влива въ държавната каса. Съ тѣзи срѣдства държавата е способна да води социална политика, която задоволява всички и води

къмъ преуспѣването на даденъ народъ въ неговата цѣлостъ, въ областта на материалния и културенъ напредѣкъ.

Свободата на новия „индивидуализмъ“ не ще бѣде пълна, а нагодена да служи и на интереситѣ на обществото. Институтътъ за неограниченото разпореждане съ личната собственостъ ще претърпи известни корекции въ духа на общата идея. Правото и моралътъ ще бѣдатъ съответно съобразени съ сѣщата идея, идеята за съхраняване интереситѣ на общността, на държавата.

Животътъ си има конкретна посока на движение, която, въпрѣки известни колебания, трѣкания, противопоставяния, се налага съ тежестта си на неизбѣжна повеля и необходимостъ. И новиятъ духъ, който отъ години повѣва по свѣта, буди съвѣститѣ на дремашитѣ и ги предупреждава за настѣпването на новъ социалъ-политически редъ. Рамкитѣ и основнитѣ начала на този новъ редъ заслужаватъ самостоятелно третиране.

Нашиятъ опитъ бѣ, да изведемъ появата на индивидуализма като стопанска система отъ промѣнитѣ въ стопанскитѣ условия и да обяснимъ въ кратце неговата сѣщность. Ние наблегнахме върху твърде голѣмото и решително, ако не и единствено, значение на стопанскитѣ промѣни и факти за зараждането на конкретна идея, а отъ тамъ и за ориентиране поведението на стопанскитѣ субекти въ организирания общественъ животъ.

МЕЖДУНАРОДНОТО РЕГУЛИРАНЕ НА ДУНАВСКОТО ПЛАВАНЕ

отъ

Д-РЪ СТОЙКО КОВАЧЕВЪ

Дунавъ не тече само презъ една държава, а презъ нѣколко такива; това обстоятелство му дава качествата на една международна рѣка. Интереситѣ на дунавскитѣ държави върху Дунава сѣ повече стопански, отколкото политически. Дунавскиятъ воденъ пѣтъ има голѣма заслуга за изграждането и затвърдяването на стопанскитѣ отношения между дунавскитѣ народи, на което той дължи голѣмото си международно значение. Свързващъ двата стопански блока по своето течение — индустриалния Западъ съ земеделския Изтокъ — Дунавъ израства като важенъ международенъ пѣтъ, съ който дунавскитѣ народи сѣ свързали сѣдбата си.

Различниятъ стопански характеръ на дунавскитѣ държави е предпоставка на голѣмата роля, която Дунавъ играе въ стопанскитѣ отношения на тѣзи държави. За щастие тази роля не е да разединява, а да свързва и допълва интереситѣ на одѣлнитѣ държави.

Значението на Дунава е било винаги голѣмо, но въ различнитѣ времена е било различно оценявано отъ народитѣ, населяващи неговитѣ брѣгове. Естествено е, че не може да се прави сравнение между културата на народитѣ отъ преди три вѣка и тѣхнитѣ съобщителни нужди, съ тази на днешнитѣ народи и нуждата имъ отъ съобщителни

срѣдства. Дори значението на Дунава въ едно и сѣщо време не е еднакво оценявано отъ Австро-Унгария и Турция, да кажемъ. Докато за Австро-Унгария Дунавъ е билъ важенъ пѣтъ, по който тя е отивала на изтокъ и е разширявала своето влияние, за Турция той е билъ една обикновена рѣка, която не е възбуждала никакъвъ стремежъ за каквото и да било използване.

До преди срѣдата на миналото столѣтие, когато производството нѣмаше днешния си масовъ характеръ, а желѣзниците бѣха въ началото на своя строежъ, Дунавъ е билъ единствениятъ пѣтъ, по който се е извършвала размѣната между народитѣ по неговитѣ брѣгове.

Въ втората половина на 19 вѣкъ, когато Западътъ се индустриализира и трѣбваше да търси нови пазари за своето вече масово производство, а сѣщо така и пѣтища, за да се стигне до тѣзи пазари, Дунавъ израства като важенъ международенъ воденъ пѣтъ, свързващъ индустриалния Западъ съ земеделския Изтокъ.

Интереситѣ на дунавскитѣ народи, естествено, никога не сѣ били еднакви, затова между тѣхъ винаги е съществувало съперничество. При това настаняването по Дунава и на недунавски народи, стѣснява и ограничава още повече интереситѣ на дунавскитѣ такива и поражда съревнование за повече влияние върху дунавското плаване. Това съревнование, което се изражда въ борба между отдѣлнитѣ държави за по-голѣмо надмощие по Дунава, спѣва твърде много развитието на неговото плаване. Политическитѣ граници на държавитѣ се продължаватъ и върху Дунава, който биде раздѣленъ на зони, въ които правилата за плаване сѣ съвсемъ различни.

Съперничеството между отдѣлнитѣ държави за по-голѣмо надмощие и влияние по Дунава прѣчеше на правилното развитие на дунавското плаване и така се ощетяваха интереситѣ на всички заинтересувани държави.

Подъ натиска на политически, а най-вече на стопански интереси се наложи въпросътъ за международното регулиране на дунавското плаване, чието разрешение трѣбваше да отстрани съперничеството и да осигури едно спокойно развитие на плаването по Дунава, подчинявайки го на норми, еднакви и задължителни за всички.

Въ редъ конференции се създадоха договори, имащи за обектъ дунавското плаване, което се устрои на принципа на свободното плаване за всички народи. Тѣзи договорни отношения между държавитѣ съставляватъ историята на международното регулиране на дунавското плаване, което ще проследимъ и което, въ интереса на ясното изложение, раздѣляме и обхващаме въ три периода, които не само по време, но и по идеи сѣ съвсемъ различни:

- а) първи периодъ до 1856 г. — Парижки договоръ;
- б) втори периодъ отъ 1856 до 1920 г. — Версайлски договоръ;
- в) трети периодъ отъ 1921 г. до днесъ.

а) Първи периодъ до 1856 година.

Този периодъ се характеризира съ договори, които не сѣ плодъ на колективни международни обсъждания, а такива, сключени между

отдѣлни дунавски държави, които си гарантиратъ известни права или си правятъ нѣкакви отстапки относно плаването по Дунава.

Като началенъ пунктъ на този периодъ вземаме момента, откогато Дунавъ е започналъ да служи, т. е. откогато хората сж започнали да го използватъ като съобщително сръдство.

Отъ кога датира плаването по Дунава точно не може да се установи. Знайно е, обаче, че въ началото на първия вѣкъ римлянитъ сж използвали Дунава за военни цели, като сж подържали по него и воененъ флотъ. По-късно плаването по Дунава, което цѣвтя заедно съ римската култура, бѣ спънато отъ великото преселение на народитъ, а съ идването на хунитъ — окончателно унищожено.

Българитъ, които се настаниха по долното течение на Дунава (7 в.), създадоха оживена посръдническа търговия между народитъ по горното течение на Дунавъ и Истока съ центъръ Цариградъ (9-11 в.). Когато българитъ загубиха своята самостоятелностъ и бѣха подчинени на Византия (1018 г.), Унгария пое тази посръдническа търговия, чийто краенъ пунктъ е сжщо Цариградъ.

За по-нататъшното развитие на дунавското плаване допринесоха особено много кръстоноснитъ походи, презъ време на които разцѣвтъ отново търговията между источнитъ и западни народи.

До тукъ, колкото и разнообразна да е била сждбата на дунавскитъ брѣгове, която се е промѣняла съобразно тѣхнитъ владетели, все пакъ по Дунава се забелязва оживена търговска дейностъ, а плаването е било свободно за всички безъ всѣкакви ограничения.

Въ 14 в. турцитъ проникнаха презъ Балканския п-овъ въ Европа и завладѣха земитъ по долното течение на Дунавъ, кждето се установиха здраво. Отъ този моментъ започва тъмниятъ периодъ въ историята на дунавското плаване, който продължава нѣколко вѣка. Дунавъ загуби по-раншното си значение, а цѣвтущата търговия, която се извършваше по него, съвсемъ замря. Цѣли три вѣка (15-18), долниятъ Дунавъ бѣ затворенъ за народитъ отъ неговото сръдно и горно течение. Презъ това време съобщенията по Дунава бѣха толкова ограничени, че корабоплаването се извършваше само между нѣмскитъ градове по горното течение на Дунава и Виена. По-късно, когато Турция влѣзе въ търговски отношения съ Европа, даде свобода на всички народи, които изказваха желание да се занимаватъ съ плаване и търговия по нейната частъ на Дунава.

Преди да се спремъ на договоритъ, уреждащи дунавското плаване, ще проследимъ накратко развитието на рѣчното конвенционално право, като се ограничимъ само въ отбелязване на идеитъ, прокарвани въ него въ различнитъ времена.

Вѣчното конвенционално право не започва съ р. Дунавъ. Неговото начало трѣбва да се търси въ конвенции, уреждащи плаването по други европейски рѣки.

Презъ епохата на римската и византийската империи свободата по всички рѣки въ тѣхнитъ граници е била гарантирана и еднаква за всички.

Римското законодателство считало плавателнитъ водни пжти-

ша за общи на всички, които не могат да бъдат монополизирани. То отхвърля мисълта за обсебяване, било от държавата, било от частни лица, правото на ползуване от водните пътища, като ги считало за публична собственост във смисъл, че тѣ били отворени за всѣки; плаването и търговията по тѣхъ били свободни за всички.¹⁾

По-късно аваритѣ, като наследници на римската империя, поддържали режима на свободата на плаването и търговията по плавателнитѣ рѣки.

Свободата на плаването по рѣкитѣ била най-първо ограничена отъ феодалитѣ, а въ времето на абсолютизма рѣкитѣ отъ обществена собственост, ставатъ собственост на короната.

Ние считаме решението на френския революционенъ конвентъ отъ 22. XI. 1792 г. като начало на най-новото рѣчно конвенционално право, чиито идеи постепенно сѣ прокарвани въ всички конференции, които сѣ обсъждали свободата на рѣчното плаване. Конвентътъ отъ 22. XI. 1792 г. гласи:

„Теченията на рѣкитѣ сѣ обществена и неотчуждаема собственост на всички страни, напоявани отъ тѣхнитѣ води, и никоя нация не би могла да претендира, безъ да извърши несправедливостъ, че тя има изключително право да заеме канала на една рѣка и да прѣчи на съседнитѣ народи, установени по брѣговетѣ на тѣзи рѣки, да се ползватъ отъ сѣжитѣ улеснения.“

Принципътъ на свободното плаване по воднитѣ течения бѣ прокаранъ чрезъ постановленията на Парижкия договоръ отъ 30. III. 1814 г. Чл. 5. отъ този договоръ отъ името на Европа прокламира свободата на международнитѣ рѣки и стана изходенъ пунктъ на съвременното рѣчно законодателство.

Едно по-широко прокарване на този принципъ, виждаме въ решенията на Виенския конгресъ отъ 9. VI. 1815 г.²⁾ съ членоветѣ 108 и 109. Поради важността на тѣзи членове, чиито принципи се съблюдаютъ въ всички по-късни конференции, предаваме изцѣло тѣхното съдържание.³⁾

Направихме този общъ прегледъ на рѣчното конвенционално право до Виенския конгресъ, за да разберемъ върху каква основа почива днешниятъ режимъ на рѣчното плаване и да улеснимъ зада-

1) Сравни Недевъ, Н.: „Дунавъ отъ гледище на съвременното рѣчно конвенционално право“, София, 1917, стр. 1.

2) Сключенъ между Австрия, Италия, Франция, В.-Британия, Португалия, Турция, Русия и Швеция — Норвегия.

3) Чл. 108. Силитѣ, на които териториитѣ сѣ раздѣлени или презъ които протича една и сѣща рѣка, се задължаватъ да урегулиратъ по взаимно съгласие всичко, което се отнася до плаването на тази рѣка. За тази цель тѣ ще назначаватъ комисии, които се събиратъ най-късно шестъ месеца следъ датата на конгреса; тѣ ще взематъ за основа на работата си принципитѣ, които се установяватъ въ следващитѣ членове.

Чл. 109. Плаването по течението на рѣкитѣ, означени въ предиущия членъ, отъ точката, отъ която всѣка една отъ тѣхъ става плавателна, до устията имъ, ще бѣде изцѣло свободно и не ще може да бѣде, по отношение на търговията, запретеко никому. Разбира се, че ще има задължителни правилници, отнасящи се до полицията на това плаване. Тѣзи правилници ще бѣдатъ еднообразни за всички и колкото е възможно благоприятни за търговията на всѣчки.

чата си при разглеждане на международното регулиране на дунавското плаване.

Какво трѣбва да се разбира подъ думата международна рѣка? Подъ този терминъ се разбира всѣка рѣка, която въ своето течение минава презъ нѣколко държави или служи за граница между повече такива (опредѣление на чл. 108 отъ Виенския конгресъ). Международниятъ характеръ на такива рѣки се изразява въ това, че плаването по тѣхъ е подложено на едно общо уреждане и че това плаване е свободно (духътъ на чл. 109 отъ Виенския конгресъ).

За първи пѣтъ името на Дунава въ международните конгреси се споменава въ Ращадтъ въ 1798 г., когато се разглеждаше свободата на плаването по Рейнъ. Френската делегация предложила единъ проектъ съ пожелание да се приложи също и за Дунава. По настояването на другитѣ сили този проектъ, по отношение на Дунавъ, билъ отхвърленъ. „Дълго време следъ това Дунавъ продължава да бѣде плячка въ рѣцетѣ на крайбрѣжниците, особено на горните такива — Бюртембергъ, Бавария и Австрия“.¹⁾ Плаването по долния Дунавъ, който се е владѣлъ отъ Турция, е било свободно за всички.

Измѣнение на положението по долния Дунавъ и стѣснение свободата на плаването настѣпило, когато Русия станала господарь на устията на Дунава.²⁾

Заемането устията на Дунава отъ Русия въ началото на 19 вѣкъ, съвпада съ още едно крупно събитие отъ важенъ политически и стопански характеръ, имащо за обектъ хегемонията по Дунава, а именно: основаването на първото параходно дружество въ Виена.

Одринскиятъ договоръ отъ 1829 година направи Русия пѣленъ господарь на устията на Дунава, затова плаването на чужди кораби по тази частъ на Дунава е било винаги въ зависимостъ отъ нейните интереси. Стремекътъ на Русия за влияние въ Юго-Източна Европа и Близкия Изтокъ върви успѣшно къмъ своето реализиране, съ настаняването на Русия на устията.

Като противникъ на руската политика за надмощие надъ Юго-Източна Европа и Близкия изтокъ, е политиката на Австро-Унгария, изпърво за економическо, а въ последствие и за политическо проникване, начало на което се туря съ основаването на първото параходно дружество.³⁾

Отъ тукъ започва голѣмата борба за надмощие въ горния Дунавъ между дветѣ империи, която продължи нѣколко десетилѣтия и чийто първи етапъ завърши съ Парижкия договоръ отъ 1856 г.

Плаването по устията е възможно само, ако за тѣхната плавателност се полагатъ грижи за чистенето имъ отъ пѣсъчни наноси.

1) Недевъ, Н., стр. 64.

2) Съ Букурещкия миренъ договоръ отъ 1812 г. Русия разшири своитѣ граници до Килийския каналъ, по-късно въ 1826 г. до Сулинския каналъ, а следъ Одринския договоръ отъ 1829 г. нейната граница стигна до най-южния каналъ на Дунава — Св. Георги. Съ това Русия стана пѣленъ господарь на устията на Дунава.

3) Сравни Лазаровъ, Г., „Дунавъ следъ Версайлъ“ — Архивъ на Б. Д. Ж., кн. I, София 1928 г., стр. 82.

Не е било, обаче, въ интересъ на Русия да поддържа плавателността на устията. Ето защо, тя се е отнесла съ пренебрежение къмъ почи- стването имъ, така че водитѣ на сѣщитѣ спаднали чувствително, което затруднявало плаването. Пренебрегването на устията на Дуна- ва отъ страна на Русия се дължало на две причини: първо, да се спъне Австрия въ нейната експанзивностъ къмъ долния Дунавъ и второ, да се закриля и повдигне Одеското пристанище¹⁾

Австрия е първата, която се е разтревожила отъ това състояние на нѣщата, още повече, че новооснованото параходно д-во въ Виена започнало своето сѣществуване, отбелязвайки бързи и голѣми ус- пѣхи. При това Австрия поддържаше и Левантска линия отъ устията на Дунава до Трапезундъ.

Економическиятъ походъ на Австрия къмъ изтокъ бѣ запла- шенъ съ прекъсване отъ Русия, затова тя побърза да се разбере съ нея. Плодъ на тѣзи грижи е конвенцията въ Петроградъ отъ 1840 год., сключена между Австро-Унгария и Русия за срокъ отъ десетъ години.

Този договоръ е легналъ върху принципа на взаимната свобода на плаването и търговията, унищожаване на всички даждия и смекча- ване на санитарнитѣ мѣрки. Освенъ това руското правителство поема задължението за изчистване на Сулинското гърло и предпазването му отъ засипване (чл. 5), както и да поддържа фаръ на това устие (чл. 6). Берии могло да се събира за покриване разходите по тѣзи работи и то отъ момента, когато тѣ бждатъ започнати.

Всички тѣзи задължения Русия не е изпълнила, защото това е значело да улесни проникването на Австро-Унгария на изтокъ, което не е било въ нейнъ интересъ.

Съперничеството по Дунава между Австро-Унгария и Русия про- дължава съ надмощие на последната до 1853 г., когато се обяви така наречената кримска война между Русия и Турция, къмъ която по-къс- но се присъединиха Англия, Франция и Сардиния, на страната на Турция.

Както е известно, Австрия не взема участие въ тази война, но взе- ма спрямо нея поведение, продиктувано изключително отъ грижата ѝ да гарантира интереситѣ си по Дунава. По отношение на войната Австрия взема позата на миротворка и посрѣдница между воюващи- тѣ. Като такава тя участвува и въ Парижкия конгресъ въ 1856 г., въ който прокара своето най-важно искане: свободно плаване по Дуна- ва, съгласно принципитѣ, осветени отъ акта на Виенския конгресъ.

Рожба на Парижкия конгресъ е договорътъ отъ 30 мартъ 1856 год., който туря край на войната. Дветѣ най-важни постановления на Парижкия договоръ, засѣгащи Дунава, сѣ: първо, възстановяване свободното плаване по Дунава и второ, отстъпване на Румѣния земи- тѣ отъ Бесарабия около Килийското устие, които Русия си присѣ- дини съ Одринския миръ отъ 1829 година.

Така Русия бѣ изтласкана отъ устията на Дунава, а на последния остана да господарствува Австрия, защото нѣмаше друга сила, която да ѝ се противопостави.

1) Кашевъ, С. Г., „Рѣка Дунавъ въ срѣдноевропейския воденъ път“, Со- фия 1926 г., стр. 34.

б) Втори периодъ: отъ 1856 до 1919 година

Фактически, Парижкия договоръ отъ 30 мартъ 1856 г. бѣ една победа за Австро-Унгария, защото тя отстрани своята съперница Русия отъ устията на Дунава. Макаръ този договоръ да донесе нѣщо за регулиране на плаването по Дунава, все пакъ следъ него не можа да се наложи пълната свобода на дунавското плаване, каквато свобода бѣ предписана отъ договора.

Все пакъ Парижкия договоръ отъ 1856 г. се опита да създаде новъ редъ, като приложи на дѣло принципитѣ на Виенския конгресъ; затова този договоръ поставя една рѣзка граница между това, което е било до 1856 г. и това, следъ тази година.

Предвидъ на съществениятъ промѣни, които Парижкия договоръ се опита да създаде относно дунавското плаване, ще се спремъ по-подробно на неговитѣ постановления. Казваме „се опита да създаде“, защото не всички отъ неговитѣ постановления, между които и основниятъ принципъ — свободата на плаването — можаха да бѣдатъ проведени. Въпрѣки това обаче, Парижкия договоръ отъ 1856 год. бележи единъ значителенъ напредѣкъ въ историята на международното регулиране на дунавското плаване.

Решенията на Парижкия конгресъ бѣха насочени изключително срещу Русия. Така тя бѣ отдалечена отъ Дунава съ отнемането на Бесарабия, а морската ѝ мощъ въ Черно море биде унищожена съ неутрализирането на последното. Въ Черно море не могатъ да влизатъ морски сили и да се издигатъ арсенали и морски съорѣжения; то се отваря въ търговията на всички народи. Дунавъ е билъ провъзгласенъ свободенъ за всички флагове на същото основание, както всички други международни рѣки.

Освенъ решителното обявяване свободата на дунавското плаване за всички флагове, което е едно повторение на принципитѣ на Виенския конгресъ, Парижкия договоръ отъ 1856 г. ни носи и нѣщо ново, а именно: той учредява две комисии — Европейска дунавска комисия и Крайбрѣжната дунавска комисия, задачитѣ на които сѣ да следятъ за изпълнение постановленията на договора, както и да проведатъ нѣкои отъ тѣхъ.

Ето и самитѣ членове, съ които се учредяватъ комисиятъ и отъ които се виждатъ тѣхнитѣ конкретни задачи, а така също и състава имъ:

Чл. 16 Съ цель да се осществятъ тѣзи предписания, една комисия, въ която Франция, Австрия, В.-Британия, Пруссия, Русия, Сардиния и Турция ще бѣдатъ представени, всѣка една отъ по единъ делегатъ, ще бѣде натоварена да опредѣли и извърши необходимитѣ работи, почвайки отъ Исакча, за да се освободятъ устията на Дунава, както и частитѣ на морето предъ тѣхъ, отъ пѣсьцитѣ и другитѣ прѣчки, които ги задрѣстватъ, съ цель да се постави тази частъ на рѣката и близкото море въ най-добритѣ възможни условия за плаване. За да се покриятъ разносцитѣ по тия работи, както и ония на учрежденията, предназначени да осигурятъ и улеснятъ плаването по устията на Дунава, ще могатъ да се събиратъ берни въ съответни размѣри, установени отъ комисията по висшегласие, при изричното условие, обаче, че както въ това отношение, така и въ всѣко друго, флаговетѣ на всички нации ще бѣдатъ третираны напълно еднакво.

Чл. 17. Ще бѣде създадена една комисия въ съставъ, отъ по единъ делегатъ отъ Австрия, Бавария, Високата Порта и Вюртембергъ, къмъ която ще се

присъединяят и комисаритѣ на тритѣ дунавски княжества.¹⁾ Назначението на тѣзи последнитѣ ще бѣде утвърждавано отъ Портата. Тази комисия ще бѣде постоянна и: 1) ще изработи правилникитѣ за плаването и рѣчната полиция; 2) ще отстрани прѣчкитѣ отъ всѣкакво естество, които се още противопоставятъ на прилагането къмъ Дунава постановленията на Виенския конгресъ; 3) ще заповѣда и ще прокара да се извършатъ необходимитѣ работи по цѣлото течение на рѣката и 4) ще бди, следъ разтурянето на Европейската дунавска комисия, плаването въ устията на Дунава и близкото имъ море да бѣде поддържано.

Чл. 18. Европейската и Крайбрѣжната комисии ще привършатъ означенитѣ въ предходния членъ работи въ срокъ отъ две години. Подписанитѣ сили, събрани на една конференция, като взематъ актъ отъ тѣхнитѣ работи, ще произнесатъ разтурването на Европейската комисия и отъ този моментъ Крайбрѣжната комисия ще стане постоянна и ще се ползува съ сѣщитѣ права, както Европейската комисия.

Какво направиха тѣзи две комисии?

Крайбрѣжна дунавска комисия (К. Д. К.)

Сществуването на крайбрѣжната комисия е твърде кратко. Представителитѣ на крайбрѣжнитѣ държави: Австрия, Бавария, Вюртембергъ и Турция, се събрали въ Виена въ 1857 г. и изработили акта за плаването по Дунава. Този актъ биде изработенъ подъ влиянието на Австрия и затова запазваше за сѣщата най-големитѣ изгоди. Въпросниятъ актъ запазваше сѣщо така крайбрѣжното плаване по Дунава само за крайбрѣжницитѣ.

Съгласно чл. 18 отъ Парижкия договоръ, правилникътъ за дунавското плаване трѣбвало да се приеме отъ силитѣ, подписали този договоръ. Тѣ намѣрили правилника, изработенъ въ Виена, за противоречащъ на постановленията на Парижкия договоръ и отказали да го ратифициратъ.

Този актъ е първото и последно дѣло на Крайбрѣжната комисия, която не се свикала повече и престанала да сществува.

Логичното е да се мисли, че неприемането на Виенския актъ отъ 1857 г. за плаването по Дунава е ударъ за Австрия, която съ този актъ е искала да освободи горния Дунавъ отъ вмѣшательството на другитѣ сили, както предвиждалъ Парижкия договоръ отъ 1856 г. Въ действителностъ, обаче, отхвърлянето на акта съвсемъ не смутило Австрия; напротивъ, тя се почувствувала съ развързани рѣце и почнала да прилага режима на плаването по Дунава въ нейнитѣ граници, отъ преди Парижкия договоръ. Останалитѣ държави започнали сѣщо да прилагатъ въ своитѣ части на Дунава режимъ, съответствуващъ на тѣхнитѣ стопански и политически интереси.

По този начинъ се установило отново старото положение отъ преди 1856 г., защото органътъ — Крайбрѣжната дунавска комисия, който Парижкия договоръ учреди съ главната задача: да изработи общъ правилникъ за плаване по Дунава, почиващъ на принципа на свободното плаване и да съблюдава неговото изпълнение, не сществува вече.

Така Дунавъ билъ раздѣленъ на режими както следва:

1. отъ Черно море до Исакча, въ рѣцетѣ на Европейската дунавска комисия; 2. отъ Исакча до Желѣзнитѣ врата, изоставенъ на грижитѣ

¹⁾ Отнася се до Молдова, Влашко и Сърбия.

на Турция; 3. отъ Желѣзнитѣ врата (Оршова) до гр. Улмъ подъ режима на отдѣлнитѣ държави, крайбрѣжници.¹⁾

Отъ Парижкия договоръ съ най-големѣ облаги излѣзе Австрия, защото той, като не наложи измѣнението на режима отъ преди 1856 г. за свободното плаване по цѣлото течение на рѣката, отстрани отъ устията на Дунава, т. е. отъ самия Дунавъ, най-опасния съперникъ на Австрия на изтокъ, Русия.

Европейска дунавска комисиия (Е. Д. К.)

Европейската дунавска комисиия се създаде съ чл. 16 отъ Парижкия договоръ. За първи пътъ комисиията се събра на заседание на 4 февруарий 1856 г., въ което вземаха участие представителитѣ на Франция, Австрия, Англия, Сардиния, Русия, Турция и Пруссия. Комисиията избра за свое постоянно седалище Галацъ.

Голѣмитѣ технически работи, които били предоставени на комисиията, не могли да бждатъ извършени за краткия периодъ отъ две години. Този срокъ отдавна билъ изтекълъ и комисиията, съгласно постановлениията на договора, трѣбвало да бжде разтурена безъ да е привършила възложената ѝ работа. Изчезването на Крайбрѣжната комисиия, която трѣбвало да поеме работитѣ на Европейската такава, станало причина, щото Парижката конференция отъ 1866 г. да продължи срока на Е. Д. К. съ 5 години, т. е. до 4. IV. 1871 г.

Сббитията въ Западна Европа въ 70-71 год. на миналия вѣкъ имаха своето ехо и въ Източна Европа. Русия, подкрепяна отъ Бисмаркъ, отхвърли клаузитѣ за неутрализирането на Черно море, както Парижкитѣ договоръ отреждаше.

Лондонскитѣ договоръ отъ 13. III. 1871 г., който уреждаше създаденото положение, продължи съществуването на Е. Д. К. съ 12 години, т. е. до 24. IV. 1883 г.

Политическитѣ сббития въ Източна Европа презъ 1877—1878 г., приключени съ Берлинския договоръ отъ 13. VII. 1878 г., внесоха нови смѣствени измѣнения въ режима на Дунава. Румѣния и Сърбия станали независими държави; създаде се Българско автономно княжество; Турция бѣ изтласкана отъ Дунава, на който отново се установи Русия.

Берлинскитѣ конгресъ, който се свика по настояването на Англия, за да коригира мирния договоръ отъ Санъ-Стефано, въ изготвения отъ него договоръ отъ 13. VII. 1878 г., предвижда следнитѣ поважни постановления относно режима на Дунава: въ Е. Д. К. да влѣзе представителъ и на Румѣния; да се продължи дейността на комисиията до Галацъ; да се изработятъ отъ Европейската комисиия съ участието на крайдунавскитѣ държави правилници за плаването, за рѣчната полиция и надзора отъ Желѣзнитѣ врата до Галацъ (чл. 55) и да се повѣри на Австрия извършването на работитѣ за отстраняването на препятствията въ Желѣзнитѣ врата.²⁾

Срокътъ на съществуването на Е. Д. К., установенъ въ Лондонъ въ 1871 г., изтичалъ въ пролѣтѣта на 1883 г. По този поводъ на 10. III.

1) Сравни Кашевъ, С. Г., стр. 35.

2) Сравни Морфовъ, Б., „Корабоплаване и условия за неговото използване“, София 1936 г., стр. 75.

1883 г. се събира въ Лондонъ една конференция, която взема следнитѣ решения: „Властѣта и дейността на Е. Д. К. се разширява и върху частѣта на Дунава отъ Галацъ до Браила (чл. 1.). Сроктъ на съществуването на Европейската Дунавска комисия се продължава съ 21 години, започващ да тече отъ 24. IV. 1883 г. Следъ изтичане на този срокъ, животътъ на комисията се продължава мълчаливо съ по за три години, ако нѣкоя отъ странитѣ, участващи въ нея, не изяви, една година преди изтичането на всѣки тригодишенъ периодъ, желание да внесе измѣнения въ правата и състава на комисията“ (чл. 2).

Частѣта на Дунава отъ Браила до Желѣзнитѣ врата, конференцията предвижда да се постави подъ надзора на една „смѣсена комисия“, съставена отъ представителитѣ на тритѣ крайбрѣжни държави: България, Румѣния и Сърбия, отъ единъ пратеникъ на Е. Д. К., смѣняванъ всѣки шестъ месеца, и отъ единъ пратеникъ на Австро-Унгария, като председателъ на комисията.

„Така съставената смѣсена комисия не може да се свика, защото България и Румѣния отказаха да допустнатъ вмѣшателството на Австро-Унгария въ тѣхната обща частъ на р. Дунавъ“.¹⁾

Отрицателното становище на България и Румѣния спрямо решенията на Лондонската конференция осуетиха тѣхното прилагане, затова до началото на свѣтовната война службата на рѣчната полиция въ тази частъ на рѣката остана да се превежда по отдѣлно отъ всѣка крайбрѣжна държава, безъ каквото и да било съгласуване помежду имъ.

Въ това състояние свѣтовната война завари дунавския въпросъ.

Трети периодъ отъ 1919 год. до днесъ

Трѣбва да подчертаемъ, че идеята за свободата на дунавското плаване, която е въодушевявала всички конгреси и конференции отъ Виенския конгресъ насамъ, намира въ Версайския договоръ едно практическо разрешение.

Само съ едно изречение инж. Лазаровъ характеризира, твърде сполучливо развитието на международното регулиране на дунавското плаване до Версайлъ: „Цѣло столѣтие се измина, откакто Виенския конгресъ съ своя финаленъ актъ отъ 9. VI. 1815 г. положи основитѣ на европейското рѣчно право. Този конгресъ по отношение на Дунава наложи само принципа. Парижкиятъ договоръ отъ 1856 г. го възприе, Версайлскиятъ отъ 28. VI. 1919 г. го реализира“²⁾

Отъ постановленията на Версайлския договоръ, които ние ще проследимъ, виждаме, че свободата на дунавското плаване се постигна напълно въ смисъла и духа на Виенския конгресъ.

Съгласно постановленията на мирнитѣ договори отъ Версайлъ (чл. 349), Санъ-Жерменъ (чл. 304), Ньой (чл. 232) и Трианонъ (чл. 288), трѣбваше да се свика една конференция отъ държавитѣ, посочени отъ съюзенитѣ сили, за да установятъ окончателния статутъ на Ду-

1) Също тамъ, стр. 75.

2) Лазаровъ, Г. „Дунавъ следъ Версайлъ“ — Архивъ на Б. Д. Ж. кн. I, София 1928 г. стр. 96.

нава. Такава конференция бѣ свикана; въ нея вземаха участие представители на В.-Британия, Франция, Белгия, Италия, Румѣния, Чехославация, Югославия и Гърция, като победители и редовни делегати; представителитѣ на Германия, Австрия, Унгария и България бѣха допуснати само като наблюдатели съ съвещателенъ гласъ.

Отъ състава на конференцията липсва Русия, която въ продължение на близу цѣлъ вѣкъ, т. е. откакто дунавскиятъ въпросъ е обектъ на международни обсъждания, е вземала дейно, дори рѣководно мѣсто въ всички конференции, отнасящи се до Дунава. Съ Версайския договоръ Бесарабия бѣ отнета отъ Русия, а тя отново изтласкана далечъ задъ устията на Дунавъ. Съперникътъ на Русия на Дунава, Австро-Унгария, следъ Версайлъ, сѣщо не сѣществувала. Така че доминиращо влияние въ конференцията следъ Версайлъ имала Англия и Франция, а тѣ имала всички интересъ да реализиратъ най-после свободата на плаването по Дунава.

Работата на конференцията, която заседаваше въ Парижъ, завърши съ подписването на „Конвенция за окончателния статутъ на Дунава“ отъ 23. VII. 1921 г.

Както всички конференции, свикани отъ Виенския конгресъ насамъ, и тази конференция възприе принципа на свободното плаване по Дунава на равни начала за всички флагове отъ Улмъ до устията на Дунава.

Свободата на плаването и равенството на всички флагове се съблюдава и контролира отъ две комисии, а именно: Европейската дунавска комисия, чиято власть се простира отъ морето до Браила, и Международната дунавска комисия, която е отговорна за останалата частъ на Дунавъ до Улмъ.

Международна дунавска комисия (М. Д. К.)

Съгласно постановленията на мирнитѣ договори и на Дунавския статутъ комисията е съставена отъ по единъ делегатъ на: Вюртембергъ, Бавария, Австрия, Унгария, Чехославация, Югославия, България, Румѣния, В.-Британия, Франция и Италия.

Съгласно едно решение на комисията представителитѣ на Вюртембергъ и Бавария сѣ колективсенъ представителъ и на федералното германско правителство.

„Международната дунавска комисия бди за частъта на Дунава отъ Улмъ до Браила и за рѣчната мрежа, въ рамките на опредѣлени-тѣ ѝ отъ настоящия статутъ прерогативи, като се грижи свободното плаване да не бѣде спъвано, било отъ една, било отъ повече държави, както и да поддържа пълно равенство въ използването на самия воденъ пътъ, а така сѣщо на пристанищата, тѣхнитѣ приспособления и съоръжения, поданицитѣ, стокитѣ и флаговетѣ на всички сили по рѣката, както и въобще да не бѣде накърненъ съ нищо международния характеръ на дунавската мрежа“ (чл. X. отъ статута).

Начинътъ, по който комисията трѣбва да изпълни опредѣлени-тѣ ѝ въ горния членъ задачи, е показанъ въ различнитѣ членове на статута.

Властта на Международната дунавска комисия, която се простираше отъ Браила до Улмъ, следъ 1938 г. бѣ органичена отъ Германия, която отказа правото на комисията да се разпорежда въ нейната частъ на Дунава. Така че днесъ подъ управлението на М. Д. К. се намира само частъта на Дунава отъ Браила до германската граница, а нейното управление се намира изключително подъ влиянието на Германия.

Европейска дунавска комисия (Е. Д. К.)

Европейската дунавска комисия поема и продължава дейността на старата такава. Тя е съставена отъ по единъ делегатъ на В.-Британия, Франция, Италия и Румѳния. „При все това, всѣка европейска държава, която би установила за въ бъдеще, че има достатъчно търговско-морски и европейски интереси въ устията на Дунава, може по собствено поискване да бѣде приета да се представлява въ комисията, възъ основа на едно единодушно решение на правителствата, които сѣ представени въ тази комисия“. (чл. 4).

Правата и властта, които Е. Д. К. имаше преди войната, се запазватъ и сега. „Нищо не е измѣнено въ правата, атрибутитѣ и имунитетитѣ, които тя притежава по силата на международнитѣ договори, конвенции, актове и споразумения, касателно Дунавъ и неговитѣ устия“ (чл. 5).

Компетентността и властта на Е. Д. К. се простира отъ Сулина до Браила, отъ кждето започва властта на Международната комисия.

Европейската дунавска комисия продължи въ тази форма и съставъ съществуването си до 1938 г., когато Синайската спогодба внесе съществени промѣни въ нейния съставъ и прерогативи.

Съ Синайската спогодба отъ 18. VIII. 1938 г. Румѳния успѣ да получи съгласието на В.-Британия и Франция да се отмѣнятъ всички права и привилегии, дадени на Е. Д. К. отъ Парижкия договоръ (1856 г.) и продължени отъ Версайлския договоръ (1919 г.).

Италия, която е членъ на Е. Д. К., отказа да присѣтствува на Синайската конференция, като следъ това заяви, че ще одобри спогодбата, ако В.-Британия, Франция и Румѳния се съгласятъ Германия да изпрати свой редовенъ представителъ въ Европейската дунавска комисия.

Румѳния и другитѣ две държави приеха това предложение на Италия и на 1 мартъ 1939 г. биде подписана въ Букурещъ спогодбата за влизането на Германия въ Е. Д. К. и за одобряването отъ Италия и Германия спогодбата отъ 1. VIII. 1938 г.

Съгласно Синайската спогодба сувереннитѣ права на Е. Д. К. се прехвърлятъ върху Румѳния, а комисията остава като представителъ на европейскитѣ сили на устията, за да бди за еднаквото третиране на корабитѣ на всички нации, които преминаватъ презъ международния морски Дунавъ — отъ Сулина до Браила.

Въ лѣтото на миналата година станаха съществени териториални промѣни по Дунава, които измѣниха съотношението на силитѣ по него. Съ единъ меморандумъ до румѳнското правителство Съ-

ветска Русия си възвърна Бесарабия и се яви отново на устията на Дунава, а България, съвземайки на Ю. Добруджа, удължи съвс 70 км. дунавския си брѣгъ.

Поавата на Русия отново на Дунава ни кара да мислимъ, че тя ще поеме отново ролята, която едно време е играла въ международното регулиране на дунавското плаване. И наистина, когато презъ месецъ октомврий м. г. заседаваше Международната дунавска комисиия подъ председателството на германския делегатъ, Съветска Русия заяви, че има интереси на Дунава, които трѣбва да бждатъ зачитани. Германия, като ржководна сила въ дунавските работи, отговори, че уважава и зачита съветските интереси на Дунава.

Въ тѣзи две декларации на най-голѣмитѣ дунавски държави, ние виждаме началото на най-новата епоха на международните отношения на Дунава, които, ако се сжди по тѣзи декларации, ще почиватъ на зачитане интересите на всѣка дунавска държава и въ сътрудничество на всички крайбрѣжници при изграждането на новия режимъ на дунавското плаване.

КРАЙОВСКИЯТЪ ДОГОВОРЪ И НАШЕТО СЕВЕРНО-ДОБРУДЖАНСКО НАСЕЛЕНИЕ

отъ

АС. КЕМИЛЕВЪ

Радостта, която предизвика у българския народъ връщането на Южна Добруджа къмъ родината, даде своите отражения и въ литературата, която се създаде по този поводъ. Това е литература, отъ която блика животъ и възторгъ, въ която ентусиазмътъ стои предъ критиката и цифрите.

Ето защо, настоящето йзложение може би ще се стори сухо на тѣзи, които вече свикнаха да слушатъ и да четатъ по добруджанските въпроси само поетични изрази и романтични разкази.

Тази статия, която си поставя за целъ по-скоро да запознае читателя съ въпросите, които се повдигатъ, отколкото съ тѣхното разрешение ще бжде раздѣлена на две части: 1) Крайовскиятъ договоръ и 2) Нашето Северно-Добруджанско население, отъ които първата ще има обяснителенъ характеръ, а втората — установителенъ. Ако времената и условията позволятъ това, въ една последующа статия ще се занимаемъ и съ проблемите на нашата Южна Добруджа.

1. КРАЙОВСКИЯТЪ ДОГОВОРЪ

Неносрѣдствената причина за връщането на Южна-Добруджа къмъ България и за преселването на Северно-Добруджанското население е Крайовскиятъ договоръ. Ние ще изоставимъ тукъ проблемите, които се поставяха преди сключването на договора, както и териториалните му постановления, като ще се ограничимъ да го обхванемъ накратко въ неговия политически смисълъ, въ онази му частъ, която за-

сяга Северно-Добруджанското население и въ финансовото му разпо-
реждане.

У насъ се бѣха разпространили значителни недоволства отъ Кра-
йовския договоръ, като отъ мнозина се откриваха грѣшки, както въ
териториално отношение, така и въ възприемането на принципа на
преселването, а сѣщо и въ неговитѣ финансови постановления. Въ
сѣщностъ, това недоволство се дължи главно на факта, че у насъ се
гледа на Крайовския договоръ само презъ призмата на българскитѣ
интереси и въжделения, безъ да се взематъ предвидъ международ-
нитѣ условия при които той бѣше сключенъ, условия, които влияѣха
върху рамкитѣ му, независимо отъ нашитѣ желания.

Всѣки междудържавенъ договоръ представлява отъ себе си единъ
компромисъ. Той никога не представлява най-цѣлостното и най-спра-
ведливо разрешение на обхванатитѣ въ него въпроси, защото обикно-
вено той трѣбва да примири две противоположни и взаимно изключ-
ващи се гледища.

Никой компромисъ, отъ друга страна, не е лишенъ отъ отрица-
телни страни, каквито могатъ да се намѣрятъ и въ Крайовския дого-
воръ, както по отношение на Румѣния, така и по отношение на Бъл-
гария.

Новиятъ политически принципъ на българската
външна политика

Въ своитѣ 6 члена, Крайовскиятъ договоръ съдържа две полити-
чески клаузи: 1) За тържественото установяване на новата оконча-
телна и вѣчна граница между България и Румѣния, следъ което
установяване никоя отъ двестѣ страни нѣма да предявява териториални
претенции по отношение на другата и 2) За преселването на румѣн-
ското и българското население отъ Добруджа отвъдъ новата вѣчна
граница.

Както казахме, ние нѣма да се спираме на това, доколко сполуч-
ливо е трасирана новата граница и дали не можеше да се направятъ
въ нея нѣкои малки корекции, като тѣзи около гр. Силистра, напри-
мѣръ, защото не ни сж известни обстоятелствата, при които е била
постигната тази компромисна граница.

Но по въпроса за преселването може да се направятъ съответни-
тѣ заключения. Въ България се установиха две критични гледища от-
носно преселването на Северно-Добруджанскитѣ българи. Първото
отъ тѣхъ поддържаше, че въобще възприемането на принципа на пре-
селването на българитѣ отъ задграничнитѣ територии е една грѣшка
и че Северно-Добруджанскитѣ българи трѣбваше да останатъ по мѣ-
стата си. Второто застъпвано гледище бѣше това, че преселването
можеше да се допусне, но не срещу компенсация на новопреселенитѣ
румѣни въ Южна Добруджа, които трѣбваше да се приематъ безу-
словно отъ румѣнското правителство, а срещу компенсация на румѣн-
ското население, настанено въ околноститѣ на Ломъ и Видинъ.

По отношение на първото становище, като аргументи можеха да
се наведатъ само сантиментални съображения: да не се подлага бъл-
гарското население на тормоза на преселването и на разоренията, кои-
то това преселване неминуемо носи съ себе си. Това становище бѣше

лишено отъ политически основания, щомъ като веднажъ за винаги България се отказва отъ териториални претенции къмъ Северна Добруджа. Що се отнася нѣкъ до отказа, той вече бѣше назрѣлъ психологически въ умотъ на всички българи, които се занимаватъ съ външно-политически въпроси. Не може България, която претендира за излазъ на Егейско море, да възприема нуждата отъ морски излазъ въ единъ случай, а да я отрича въ другъ. Не може и Румѣния да се лиши отъ морски излазъ, безъ съ това да се създадатъ условия за вѣчна вражда между България и северната ѣ съседка.

Отъ гледището на съседскитѣ отношения между България и Румѣния, следователно, отказътъ отъ териториални претенции е една миролюбива проява, една българска концесия, която заслужава да бѣде правилно оценена. Занапредъ нѣма да има български ревизионизъмъ на северъ.

По отношение на второто критично становище относно Крайовския договоръ, съгласно което е неприемливо да се размѣнятъ неравноценни величини, защото румѣнското население е наскоро заселено въ Южна Добруджа, докато българското въ Северна Добруджа е тамъ отъ повече отъ 150 години, трѣбва да се напомни именно, че Крайовскиятъ договоръ е компромисъ, въ който отстъпкитѣ сж се налагали отъ международното положение. Въ единъ моментъ, когато Германия преселва 450.000 души отъ своитѣ населения, прѣснати изъ цѣла Източна Европа, дори безъ никаква компенсация, България малко можеше да разчита на едно по-благоприятно разрешение на въпроса, дори ако би отишла къмъ арбитражъ, още повече, че Румѣния вече правѣше една държавна жертва съ териториалната отстъпка.

Остава да се разгледа какви преимущества има преселването на българитѣ и какви оправдания могатъ да се наведатъ за неговото възприемане.

Преселването на Северно-Добруджанскитѣ българи има политически и народностенъ смисълъ.

Голѣмиятъ политически смисълъ на преселването е, че България възприема този принципъ въ своята външна ревизионистична политика и че този принципъ намира своето мирно международно възприемане и санкциониране съ Крайовския договоръ.

Положителното въ възприемането на преселническия принципъ не се крие само и ограничено въ Добруджанската проблема, а намира оправданието си въ нуждитѣ на българската външна политика въ близкитѣ или по-далечни дни. Не трѣбва да се забравя, че и следъ връщането на Добруджа, България остава ревизионистична страна.

Народностниятъ смисълъ на преселването, отъ своя страна, се крие въ това, че се спасява отъ денационализиране едно значително българско население, което до скоро е бивало оставяно да се развива свободно отъ румѣнската държава, макаръ и да му бѣха отнети културнитѣ и вѣрски свободи (въ цѣла Северна Добруджа имаше само едно българско училище и една българска църква въ Кюстенджа), но което отъ нѣколко години насамъ бѣше подложено на системно денационализиране, въ което отношение Румѣния вече имаше известни успѣхи.

Възприемането на принципа за преселването, следователно, трѣбва да бѣде оправдано, макаръ то да носѣше голѣми неприятности и нещастия за преселващото се население.

Рамкитѣ на преселването.

Въ чл. III на Крайовската спогодба е казано, че въ тримесеченъ срокъ следъ размѣната на ратификациитѣ на договора, ще се извърши преселването на лицата отъ български произходъ отъ Северна и Южна Добруджа, и на лицата отъ румѣнски произходъ отъ Южна и Северна Добруджа. Това преселване е задължително. Освенъ него, предвижда се доброволното преселване въ срокъ отъ една година на населенията отъ български произходъ, намиращи се на северъ отъ Дунава и на румѣнскитѣ — на югъ отъ Дунава (извънъ границитѣ на Добруджа), като въ случай, че отъ едната страна се преселятъ доброволно повече лица въ другата, страната, отъ която сж се преселили доброволно по-малкъ брой чужди населения, има правото да изсели задължително още толкова отъ тѣхъ, че да се изравни броя на размѣненитѣ населения извънъ границитѣ на Добруджа.

Освенъ въ този членъ, преселването се урежда и съ една специална „Спогодба за размѣна на българското и румѣнското население“, главнитѣ постановления на която се свеждатъ до това, че се опредѣля процедурата, по която ще бѣдатъ открити българитѣ отъ Северна Добруджа и румѣнитѣ отъ Южна Добруджа, за да бѣдатъ преселени задължително въ предвидения тримесеченъ срокъ. Това установяване на броя и конкретно на преселващитѣ се, бѣ предвидено да става отъ смѣсени комисии, които на самото мѣсто трѣбваше да установятъ лицата, подлежащи на преселване. Въ сжщата тази спогодба се опредѣля и начина на ликвидирането на имуществата на изселващитѣ се: селскитѣ недвижими имущества ставатъ собственост на държавата, въ границитѣ на която оставатъ, а движимитѣ имущества могатъ да бѣдатъ вдигнати безпрепятствено и пренесени на новото мѣстожителство. Градскитѣ недвижими имущества могатъ да бѣдатъ ликвидирани свободно и оставатъ притежание на досегашнитѣ имъ собственици.

Въ членъ XII на спогодбата по преселването се предвижда и начина на финансовата ликвидация на имуществата на изселниците, които оставатъ като собственост на държавата. Въ този членъ се казва: „Смѣсената комисия ще установи общото салдо, което ще произлѣзе отъ поединичнитѣ описи, отнасящи се до полскитѣ недвижими имущества. Това салдо ще бѣде пресмѣтнато като вземане на държава спрямо държава и ще бѣде уредено съгласно разпорежданията, съдържащи се въ финансовата спогодба, приложена къмъ договора“.

Това означава, че каквато и оценка да се получи отъ пресмѣтането на общата сума на изоставенитѣ имущества въ дветѣ държави, разликата въ полза на едната или другата страна ще се счита за уредена съ заплащането на глобалната сума отъ 1 милиардъ леи отъ страна на България въ полза на Румѣния, безъ, обаче, да има постановления, които да опредѣлятъ следъ размѣната на какви ценности България ще трѣбва да плати уговорената сума. Поради това се явява значителна разлика между уговореното и полученото.

Финансовитѣ въпроси, свързани съ преселването.

Съ специална финансова спогодба се урежда въпроса за форфетерното уреждане на дълга отъ държава къмъ държава, който би се породилъ отъ прехвърлянето на територията на Южна Добруджа къмъ България. Съ тази сума се погасяватъ, съгласно спогодбата окончателно всѣкакви претенции на дветѣ държави, произхождащи отъ прехвърлянето на територията.

Главното перо на тѣзи претенции оставатъ недвижимитѣ имущества, които размѣнящитѣ се населения оставатъ въ територията на другата държава и държавнитѣ земи въ Южна Добруджа, които ставатъ собственост на българската държава. Освенъ това, Румѣния се отказва отъ претенции за частъ отъ държавния ѝ дългъ, съответствуващъ на територията на Южна Добруджа, отъ държавнитѣ постройкаи и инвестиции, отъ вземанията си отъ общественитѣ учреждения въ Южна Добруджа, отъ неизплатенитѣ данѣци и въобще отъ всички свои вземания, които сж съществували между държавата и поданникитѣ ѝ по силата на публичното право.

България, отъ своя страна, се отказва освенъ отъ допълнителното уреждане на стойността на частнитѣ имущества, още отъ правата си, произлизащи отъ отчуждаването на български държавни земи отъ преди 1913 г. отъ страна на румѣнската държава, за да бждатъ прехвърлени на частни лица; отъ всички права, които биха се появили следствие на прилагането на аграрната реформа на Румѣния и на всички актове на румѣнската държава и администрация въ качеството имъ на суверенни господари на страната и отъ обезщетения на населението вследствие на изземването на третината отъ българскитѣ имоти.

Освенъ тѣзи въпроси, които се уреждатъ форфетерно съгласно договора, появиха се редица допълнителни въпроси, свързани съ прехвърлянето на населението отъ Северна въ Южна Добруджа. Тѣзи въпроси се отнасяха главно до уреждането на частнитѣ финансови отношения между прехвърлящитѣ се населения и оставащи кредитни институти или частни кредитори и до трансфера на паричнитѣ срѣдства, които се намираха у българското население въ Северна Добруджа. Казанитѣ въпроси бѣха уредени временно съ една девизна спогодба между Българската народна банка и Румѣнската народна банка отъ 10 октомврий 1940 година.

Съгласно последната спогодба, лицата, които напускаха Северна Добруджа, за да се преселятъ въ Южна Добруджа, можеха да изнасятъ съ себе си до 2.000 леи въ банкноти, като всички останали суми, съ които разполагаха, трѣбваше да се внасятъ въ Румѣнската народна банка, за да бждатъ преведени отъ нея на Българската народна банка. Освенъ това, предвиждаше се, че златнитѣ монети, които притежаватъ изселницитѣ, ще бждатъ сжщо така внесени въ една специална смѣтка „Б“ при респективнитѣ народни банки, остатъкътъ по която, следъ извършването на компенсация на внесенитѣ суми въ Румѣния и въ България, ще може да се използва отъ България за купуването на петролъ и петролни произведения до размѣръ на 100 милиона леи, а остатъкътъ надъ 100 милиона леи ще може да бжде предаденъ на

страната — кредиторъ (респ. на България) въ злато или свободни дивизи.

Предвижданията за внасяне на злато за стотици милиони леи, обаче, не се оправдаха, защото нашитѣ изселници отъ Северна Добруджа внесоха по тази смѣтка само 3 наполеона, а румжнитѣ, които бѣха останали въ Южна Добруджа, не внесоха нито единъ. По смѣтката — банкноти, обаче, Северно-Добруджанскитѣ българи внесоха значителната сума отъ около 340 милиона леи.

Съ съжаление въ тази статия ще трѣбва да пропуснемъ редица крайно интересни въпроси, като тѣзи за рамкитѣ на финансовитѣ задължения и за тѣхнитѣ основания, за разликитѣ, които се констатираха между уговореното въ Крайова и полученото въ Северна и Южна Добруджа, за преоценката, която би трѣбвало да се направи на глобалната сума отъ 1 милиардъ леи, която трѣбва да плати българското правителство и т. н.

Ние се надѣваме, обаче, следъ известно време да можемъ да хвърлимъ свѣтлина и върху тѣзи, много интересни отъ историческо гледище, въпроси.

Процедурата на преселването

Както вече се спомена, становището на българската делегация въ смѣсената комисия по преселването бѣше, че могатъ да бждатъ приети за изселване само тѣзи, които сж преброявани като българи презъ 1930 година и тѣхниятѣ естественъ прирастъ.

Макаръ и румжнската делегация да не приемаше това становище, за да не се губи време, смѣсенитѣ 25 подкомисии въ Северна Добруджа започнаха работата си, прилагайки една смѣсена процедура: тѣ изготвяха необходимитѣ описи-паспорти на всички българи, които установяваха, че сж такива, но подписваха описитѣ само на онѣзи, които можеха да заминатъ, защото сж били преброявани като българи презъ 1930 година.

Съ тази процедура за около 20 дни се попълни числото на българитѣ, които бѣха преброявани като такива презъ 1930 година. Междувременно, обаче, се получи телеграфното нареждане на правителството да се изостави тази процедура и да се възприеме новъ методъ на действие. Понеже работата по установяването на лицата отъ български произходъ бѣ вече привършена, като се откриха 66.800 българи, получи се нареждане да се подпишатъ описитѣ-паспорти на всички българи, като съ спогодба между дветѣ делегации въ смѣсената комисия по преселването се установи кои конкретно села ще заминатъ за България и кои ще останатъ въ Румжния.

По принципъ, приеха се за изселване селата съ компактно българско население, като се оставиха въ Северна Добруджа селата, въ които има само по нѣколко души българи, а освенъ това се разреши и на лица съ смѣсени бракове (българи, женени за румжнки) да останатъ по мѣстата си. Разчиташе се, че следъ тази группировка ще бждатъ преселени въ България точно 60.000 души. Въ сжщностъ, обаче, бѣха преселени 61.537 души, а заедно съ изселилитѣ се преди 1 октомврий 1940 г., т. е. преди завземането на Южна Добруджа отъ нашитѣ

войски, броят на всички българи отъ Северна Добруджа, приети въ България, възлиза на 63.117 души.

Самото преселване се извърши съ влакове и параходи по Дунава и Черно море — за хората и багажитъ имъ и по шосетата — за стадата, колитъ, едрия добитъкъ и съпровождащитъ ги лица.

Съ параходи бѣха пренесени българитъ отъ селищата, които се намираха въ близостъ съ Дунава и морето, а съ влакове — останалото население. Съ влакове пристигнаха въ Южна Добруджа 38.000 души, по шосетата минаха около 15.000 души и останалитъ се превозиха съ параходи.

2) БЪЛГАРСКОТО НАСЕЛЕНИЕ ВЪ СЕВЕРНА ДОБРУДЖА

Единъ отъ въпроситъ, които интересуватъ най-живо българското общество е този: бѣше ли Северна Добруджа етнически българска или не бѣше? По този въпросъ сѣ се носили легенди и се е разприавляло, че тамъ има българско население, което надвишава 200.000 души, а отъ друга страна се е твърдѣло, че българското население не възлиза на повече отъ 30.000 души. Изглежда второто мнение е било до управителнитъ крѣгове на България при сключването на Крайовския договоръ, съ което и може да се обясни факта, че между многото допълнителни спогодби и декларации съ които е придруженъ договорътъ, не е дадено поне едно писмо, съ което да се ограничи броятъ на преселницитъ — българи отъ Северна Добруджа.

Етническиятъ съставъ на Северна Добруджа, съгласно румѣнскитъ статистики отъ 1930 година, е следниятъ:

Както се вижда отъ таблицата, Северна Добруджа представлява отъ себе си едно истинско общество на народитъ. Като се прибавятъ къмъ горнитъ националности още и италиянитъ, както и нѣкои други по-малки народностни групи, картината става пълна.

Въ сжщностъ, обаче, тази картина не е напълно искрена. Така, само що се отнася до българското население, отъ анкетата, която се направи по поводъ изселването, се видѣ, че вмѣсто около 48.000 българи, колкото би трѣбвало да се намиратъ въ Северна Добруджа, тамъ имаше около 67.000 души. Скриването на българитъ е ставало, било като безразборно едни хора сѣ били описани за българи, а други за румѣни, било като цѣли български села сѣ били описани като ру-

Население по народностъ

Народностъ	Кюстен- дженски окръгъ	Тулчан- ски окръгъ	Всичко
Румѣни	167.568	115.276	282.844
Българи	22.560	19.510	42.070
Германци	9.605	2.418	12.023
Унгарци	1.492	180	1.672
Руснаци	3.832	22.378	26.210
Рутени	28	5	33
Югославяни	268	333	601
Чехословацки	94	27	121
Поляци	166	54	220
Евреи	1.824	1.164	2.988
Гърци	4.616	3.127	7.743
Арменци	471	35	506
Албанци	3.350	280	3.630
Турци	17.114	4.634	21.748
Татари	15.174	372	15.546
Гагаузи	752	18	770
Цигани	2.149	1.682	3.831
Други	1.911	12.530	14.441
Непознати	119	15	134
Всичко	253.093	184.038	437.131

мжнски. Авторътъ съ очитѣ си е виждалъ фишоветѣ на братя, отъ които единиятъ е записванъ като българинъ, а другиятъ като румънецъ; такива фишове имаше и за бащи и синове, а не липсваха случаи, когато и цѣли чисто български села сж бивали записвани като румънски. Такъвъ бѣше случаятъ напримѣръ съ селото Юлия отъ Тулчанския окръгъ.

Като се има предвидъ, че тази практика е бивала прилагана не само къмъ българското население, но и къмъ другитѣ, особено къмъ руското, и показванитѣ въ графата „други“, може да се приеме, че следъ усилената колонизация на Северна Добруджа, тамошното румънско население не е надвишавало 200.000 до 220.000 души. Съ изселването на българското население и съ замѣстването му съ цинцарско, разбира се, тѣзи цифри ще се промѣнятъ.

Съ своитѣ 67.000 души, обаче, българското население представляваше едва 14% отъ цѣлото добруджанско население. При това, цифрата 67.000 души трѣбва да се приеме за вѣрна, защото румънитѣ положиха всички усилия да я увеличатъ, а българитѣ въ смѣсенитѣ комисии се стараеха съ всички възможни срѣдства да се убедятъ действително въ истинския произходъ на лицата, които подлежахъ на изселване.

Къде бѣха населени българитѣ въ Северна Добруджа.

Една любопитна картина представляваше разположението на българскитѣ селища и въобще на българското население въ Северна Добруджа. Докато край самата нова граница имаше села, които имаха чисто български характеръ, по-навътре въ сегашната румънска частъ на Добруджа българското население изведнажъ изчезваше, като въ селата оставаха съвършено малко българи, размѣсени между румъни, турци и други населения. Това положение траѣше до линията Кюстенджа — Черна вода, отъ която линия нагоре започваше нова маса отъ българско население. При това, прави впечатление, че колкото по-намаляваха българскитѣ селища отъ сегашната ни граница на северъ, толкова повече тѣ се групираха по къмъ морето, като накрая образуваха при Кюстенджа върхътъ на единъ тригълникъ, едното рамо на който се спускаше на югъ по брѣговата линия, другото се образуваше отъ българската граница, а третото постепенно се издигаше отъ гравията къмъ гр. Кюстенджа.

Българското население, намиращо се на северъ отъ Кюстенджа образуваше сжщо така единъ тригълникъ, долниятъ връхъ на който бѣше Кюстенджа, а основата се образуваше отъ делтата на Дунава. При това, колкото по на северъ се отиваше, толкова по-гъсто и по-компактно ставаше българското население, като въ околноститѣ на Тулча и по линията Тулча — Браила то бѣше най-гъсто населено.

Обяснението на този фактъ се крие въ това, че тамошнитѣ българи, които сж изселници отъ Котленско, Сливенско, Старо-Загорско и Търновско, сж били настанени първоначално въ Бесарабия, следъ което отново сж се придвижили на югъ, преминавайки за втори пѣть следъ 1.000 години Дунава отъ северъ къмъ югъ, за да заематъ досегашнитѣ си мѣстожителства.

Самото разпредѣление на българското население по зони на подкомисинитѣ, които имаше да го установятъ, е показано въ следната таблица, гдето сж обхванати българитѣ, приети само отъ подкомисинитѣ, безъ 1.400 души, приети допълнително отъ Главната комисия въ Кюстенджа:

Както се вижда отъ горната таблица, най-голямъ е броятъ на българитѣ, намиращи се на северъ отъ Кюстенджа, докато тѣзи, намиращи се на югъ отъ нея, сж концентрирани повече около самата граница.

Ето защо, затрудненията по преселването бѣха значителни, поради голѣмата отдалеченостъ на българскитѣ центрове отъ границата.

Стопанскиятъ обликъ на Северна Добруджа

Северна Добруджа имаше чисто земеделски характеръ. Този характеръ бѣше още по-силно подчертанъ при населението отъ български етнически произходъ. Така, докато въ България срѣдно 80% отъ населението се занимава съ земеделіе, въ Северна Добруджа 93.5% отъ българското население живѣеше въ селата и около 95% се занимаваше съ земеделіе.

Въ градоветѣ бѣха останали сравнително

Брой на приститѣ за изселване българи отъ смѣсенитѣ подкомисии

Зона №	Седалище	Глави на семейства	Всичко изселващи се
1	с. Принципеле Михай	812	2.600
2	с. Реджеке Фердинандъ	291	1.219
3	гр. Бабадагъ	620	2.185
4	с. Зебилъ	1.113	4.237
5	с. Джуриловка	859	3.530
6	с. Мих. Кочаличау	1.044	4.081
7	гр. Тулча	511	1.257
8	гр. Сулина	42	131
9	с. Бешъ тепе	351	1.135
10	гр. Мачинъ	68	214
11	с. Горно Чамурлий	1.058	3.893
12	с. Черна	917	3.689
13	с. Печеняга	202	825
14	с. Касъмча	830	4.188
15	гр. Островъ	1.248	4.244
16	с. Линица	1.043	4.348
17	с. Добромиръ	669	2.833
18	гр. Мангалия	426	1.162
19	Кюстенджа (градска)	643	1.560
20	Кюстенджа (селска)	410	1.475
21	с. Байя (Хамамджи)	1.129	4.447
22	с. Фънтанеле	845	3.267
23	с. Синое	1.132	4.346
24	с. Гаргалъкъ	1.171	4.567
25	гр. Хършова	8	32
		17.442	65.465

Градско българско население въ Северна Добруджа

Градъ	Глави на семейства	Всичко българи
Бабадагъ	247	790
Тулча	494	1.218
Сулина	9	25
Мачинъ	17	47
Исакча	16	40
Островъ	5	12
Меджидис	13	33
Черна вода	19	75
Мангалия	218	528
Кюстенджа	643	1.560
Ефория	4	11
Карменъ Силва	15	54
Хършова	1	2
Всичко	1.701	4.395

много малко българи. Смѣсенитѣ подкомисии успѣха да откриятъ, при най-големѣ старания отъ страна на румжнскитѣ делегати, само следнитѣ българи въ градоветѣ:

Като се има предвидъ, че въ Северна Добруджа общото градско население възлиза на 123.263 души, българското население представляваше само 3.6% отъ това население. Въ замѣна на това, селското население възлиза на 20% отъ общото селско население на Северна Добруджа, което достигаше цифрата 313.858 души.

Чисто земеделскиятъ характеръ на добруджанското стопанство и особено на българското Северно-До-

бруджанско население, не се нуждае от доказване. По-важно е да се види мястото на българското население в Северно-Добруджанското земеделие.

Едно точно сравнение на всички елементи, които показват мястото на дадено население в известна производствена област, не може да се направи за Северна Добруджа, понеже липсват някои статистически данни. По отношение на притежавана земя, обаче, едно такова сравнение може да се направи. Като се има предвид, че българското селско население представлява около 20% от цялото селско население на Северна Добруджа (19.86%), неговото място в притежаването на обработваеми площи е било следното:

Видъ площъ	Всичко	Отъ него притежани на българи	% на българското къмъ всичко
Обработв. площъ	721.658	130.000	18.0 %
Естеств. ливади	7.355	589	8.0 %
Лозя	11.349	1.217	10.7 %

Както се вижда, притежаваната обработваема площ на българитъ отговаря горедолу на средната притежавана обработваема площ в Северна Добруджа (само с 2% по-малка от средната), докато по отношение на естественитъ ливади и на лозята българското участие е около

два пъти по-малко, отколкото би трябвало да бъде съгласно общото съотношение на българското земеделско население къмъ цялото земеделско население на Северна Добруджа.

Въ сжщностъ, обаче, горната статистическа картина не дава една точна представа за истинското положение на нщата, тъй като разпределянето на земята между българското население бше много по-уеднаквено и изравнено, отколкото бше между другитъ населеня и особено между румжнското, въ което огромни имения се редуваха с извънредно малки собственисти.

Една друга важна характеристика на българското население от Северна Добруджа е неговата голъма работоспособност и трудолюбивост. Безъ да може да се изрази статистически това негово качество, то бше явно подчертавано и от самитъ българи, които се отнасяха съ пренебрежение къмъ трудовитъ способности на сселянитъ си от други народности, но бше още по-ярко изтъквано от румжнскитъ обществени и стопански власти — главно агрономитъ, които участваха въ смсненитъ комисии отъ румжнска страна и които непрестанно хвалъха трудовитъ способности на българина, който тамъ бше отличенъ земеделецъ.

При едно сравнение съ останалитъ народности на Северна Добруджа би могло да се каже, че по богатство само германското малцинство стоше предъ българското, докато по трудолюбие, сигурно българското стоше на първо място. Затова и не веднажъ отъ официални мста се изтъкваше опасението, че следъ заминаването на българитъ и замстването имъ съ цинцари, които вече се бха проявили като лоши земеделци, добруджанското земеделие може да претърпи значителна криза.

Северно-Добруджанското земеделие е еднообразно и е ориентирано почти изключително къмъ зърненитъ храни. Произвежда се жито, царевица, много по-малко слънчогледъ и фасулъ. Овощнитъ градини сж слабо

застъпени, а лозята недостатъчно гледани. Това се дължи, обаче, не толкова на естествени природни причини, а главно на административни ограничения за засаждането на едни или други култури. Във южната част на Добруджа се съялът и добивалът тютюнът от доста добро качество. Тамъ се е добивало и малко памукъ.

Притежаванитъ земи отъ българското население, по райони на преселническитъ комисии, сж показани въ следната таблица:

Ниви, градини и лозя

изоставени отъ българитъ отъ Северна Добруджа, които сж били приети отъ подкомисиитъ за изселване (безъ приетитъ направо отъ смѣсената комисия въ гр. Кюстенджа).

Зона №	Селище	Н и в и		Гра ди н и		Л о з я		В с и ч к о	
		хектари	хиляди лен	хек- тари	хиля- ди лен	хек- тари	хиля- ди лен	хектари	хиляди лен
1	Принч. Михай .	4.332,0	51.980	27,0	832	8,0	757	4.367,0	53.569
2	Ред. Фердинандъ	1.989,7	22.880	30,7	963	4,5	275	2.024,9	24.118
3	Бабадагъ	2.551,0	32.208	135,1	5.155	46,5	2.479	2.733,8	39.842
4	Зебилъ	8.260,8	76.921	11,4	176	137,3	2.747	8.409,5	79.844
5	Джуриловка . . .	6.712,6	51.540	32,8	943	17,2	1.337	6.762,6	53.820
6	М. Кочалинчау .	10.015,7	94.224	—	—	41,8	1.252	10.057,5	95.476
7	Тулча	2.785,6	32.266	220,8	6.581	97,0	4.761	3.103,2	43.608
8	Сулина	79,6	975	2,1	63	6,9	179	88,6	1.217
9	Белш тепе	2.680,6	26.807	11,7	210	36,3	865	2.728,6	27.882
10	Мачинъ	92,5	712	3,3	44	9,9	286	105,7	1.042
11	Чамур. сусъ . . .	6.050,5	57.512	61,0	1.551	40,2	855	6.151,7	59.918
12	Черна	5.814,0	60.829	15,3	575	155,6	3.771	5.984,9	65.175
13	Печеняга	1.267,2	12.825	14,3	377	25,3	759	1.306,8	13.961
14	Касъмча	7.674,0	110.071	65,7	2.004	7,4	224	7.747,1	112.299
15	Островъ	5.322,4	53.755	15,7	348	222,6	16.448	5.560,7	70.551
16	Липница	6.990,4	57.404	4,5	165	105,3	5.958	7.100,2	63.527
17	Добромиръ	4.279,3	66.063	23,7	707	2,3	95	4.305,3	66.865
18	Мангалия	1.722,8	16.979	—	—	—	—	1.722,8	16.979
19	Кюстенджа гр. . .	2.109,9	46.476	52,4	3.669	19,5	1.084	2.181,8	51.229
20	Кюстенджа сел. .	2.848,1	36.079	38,8	1.404	0,4	9	2.887,3	37.492
21	Байя (Хамамджи)	11.937,0	206.720	85,0	1.280	10,0	155	12.032,0	208.155
22	Фънтателе	6.576,4	73.006	17,6	311	13,1	150	6.607,1	73.467
23	Синое	9.876,4	201.128	22,1	681	116,1	3.523	10.014,6	205.332
24	Гаргалъкъ	11.533,9	196.516	83,7	3.408	92,8	6.084	11.710,4	206.008
25	Хършова	23,7	277	0,3	7	0,5	12	24,5	296
Всичко . .		123.527,1	1.586.153	975,0	31.454	1.216,5	54.065	125.718,6	1.671.672

По отношение на притежавания добитъкъ и движими собствениности отъ Северно-Добруджанци, мъчно може да се направи единъ точенъ инвентаръ, но процентно на 100 жители единъ такъвъ инвентаръ може да се направи въз основа на 95% отъ преминалитъ хора и животни.

Така, споредъ румънската гранична статистика, приключена на 10 декемврий 1940 г., следъ която дата сж преминали само 2 села съ общо

Гори, пасища и други полски имоти

изоставени отъ българитѣ отъ Северна Добруджа, приети за изселване отъ смѣсенитѣ подкомисии (безъ приетитѣ направо отъ смѣсената комисиия въ гр. Кюстенджа).

Зона №	Селище	Г о р и		П а с и щ а		Д р у г и		В с и ч к о	
		хек- тари	хил- яди леи	хактари	хил- яди леи	хектари	хил- яди леи	хек- тари	хил- яди леи
1	Привч. Михай . .	0.5	10	—	—	—	—	0,5	10
2	Ред. Фердинандъ	1.0	60	6.3	30	—	—	7,3	90
3	Бабадагъ	—	—	—	—	—	—	—	—
4	Зебиля	—	—	—	—	—	—	—	—
5	Джуриловка . . .	—	—	—	—	—	—	—	—
6	М. Кочалничау . .	1.0	20	3.7	7	—	4.537	4,7	4.564
7	Тулча	10.1	290	5.5	57	58.4	1.134	74,0	1.461
8	Сулина	1.5	19	—	—	1.5	9	3,0	28
9	Бешъ тепе	2.2	56	—	—	—	—	2,2	56
10	Мачинъ	0.2	4	1.7	9	—	—	1,9	13
11	Чамур. сусъ . . .	—	—	—	—	0.2	394	0,2	394
12	Черна	0.7	40	87.4	6.073	—	—	88,1	6.113
13	Печеняга	1.2	27	—	—	—	—	1,2	27
14	Касъмча	0.4	16	—	—	15.1	540	15,5	556
15	Островъ	11.7	224	—	—	0.5	9	12,2	233
16	Липница	10.1	220	5.6	62	0.6	2	16,3	284
17	Добромиръ	7.7	314	58.5	615	19.7	295	85,9	1.227
18	Мангалія	—	—	5.5	44	—	—	5,5	44
19	Кюстенджа гр. . .	0.6	48	13.2	264	6.2	151	20,0	463
20	Кюстенджа сел. . .	—	—	4.5	90	—	—	4,5	90
21	Байя (Хамамджи)	—	—	165.0	3.045	—	—	165,0	3.046
22	Фьнтателе	—	—	203.7	1.374	—	—	203,7	1.374
23	Синое	—	—	28.0	258	—	—	28,0	256
24	Гаргалъкъ	0.5	25	—	—	7.0	34	7,5	59
25	Хършова	—	—	—	—	—	—	—	—
Всичко . .		49.4	1.373	583.6	11,931	109.2	7.105	747,2	20.409

2.500 души жители, българитѣ сж изнесли съ себе си следнитѣ количества добитѣкъ и инвентари:

	Преминали границата броя	на 100 жи- тели се па- датъ: броя:
Хора	57.739	—
Рогатъ добитѣкъ	12.749	22.08
Коня	21.706	37.59
Магарета	443	0.76
Свиня	10.714	18.53
Овци	185.515	321.29
Кози	1.370	2.37
Птици	93.186	161.39
Каруци	10.914	18.90
Автомобили . . .	15	0.01

Горната статистика може да се счита за точна по отношение на всички показани въ нея видовъ, съ изключение на каруцитѣ, тъй като известенъ брой каруци преминаха границата разглобени и натоварени на вагони, като конетѣ се впрѣгаха по три и по четири въ една кола, за да не се отдѣлятъ много хора за трудния пжтъ по шосето.

Северно-Добруджанци въ сравнение съ населението отъ стара България

Едно сравнение на градското

население въ Северна Добруджа съ това отъ стара България е невъзможно поради липсата на статистически данни. По общи впечатления, обаче, тамошното българско население е, сръдно взето, по-богато отъ това въ стара България, което се обяснява главно съ търговския характеръ на занимаията му и съ по-голѣма оживеностъ на двата града, въ които бѣше събрано това българско население: Кюстенджа и Тулча.

Едно статистическо сравнение между селското население отъ Северна Добруджа и стара България, обаче, е възможно и то ни дава следната картина:

1) По отношение на обработваемата площ, Северно-Добруджанското население е повече отъ два пѣти по-добре снабдено, отколкото е българското население отъ стара България. Тукъ не би могло да се приложи сравняването на разполагаемата площ отъ „селско домакинство“, понеже при преселването за отдѣлно домакинство се считаше всѣки пълновъзрастенъ човѣкъ, вследствие на което домакинствата иматъ по-малкъ съставъ, отколкото сѣ въ България и отколкото бѣха въ действителностъ. Ето защо, сравнението би трѣбвало да се прави въз основа на даннитѣ „на глава отъ селското население“. Гжстотата на Северно-Добруджанското селско население върху квадратенъ километъръ обработваема площъ е значително по-малко, отколкото е въ България. Така въ Северна Добруджа на 1 квадратенъ километъръ обработваема площъ се падатъ 48 души земеделци, докато въ стара България се падатъ по 107,1 души (и въ двата случая се изпускатъ пасищата). Притежаваната поземлена собственост на глава отъ селското население съответно на това е 9.3 декара на глава отъ селското население въ стара България и 20.8 декара на глава въ Северна Добруджа. Тази по-малка гжстота на населението на квадратенъ километъръ, обаче, не дава съответно на това по-голѣмъ доходъ на глава отъ населението, тъй като сушата и ограниченията въ засажданията на доходоносни култури намаляватъ чувствително дохода.

2) По отношение на притежавания добитѣкъ може да се направи сравнение, само като въ броя на добруджанското население се включи и градското, т. е., съ една възможна грѣшка до 5%, тъй като румжнскитѣ гранични власти не сѣ правили разлика между селско и градско население при установяването на статистикитѣ за преминалитѣ границитѣ изселници.

Това сравнение за притежавания добитѣкъ на 100 души между стара България и Северна Добруджа дава следната картина:

Както се вижда, разликата между притежавания живъ инвентаръ въ стара България и Северна Добруджа не е голѣма, дори въ известни отношения, притежаванитѣ животни въ Северна Добруджа сѣ процентно по-малко отколкото въ България.

Особено значителни сѣ разликитѣ въ притежавания едъръ рогатъ добитѣкъ и конетѣ. Явно е отъ сравнението на даннитѣ за тѣзи животни, че въ Северна Добруджа се употребява като впрегатна сила много повече конѣтъ отколкото волѣтъ. Нѣщо повече, съотношението между

На 100 души се падатъ

	Въ България	Въ Северна Добруджа
Рогатъ добитѣкъ . . .	38.48	22.08
Коня . . .	10.15	37.59
Свиня . . .	17.38	18.53
Овца . . .	180.38	321.29
Кози . . .	18.54	2.37
Птици . . .	246.22	161.39

крави и волове въ Северна Добруджа е въ полза на кравитѣ, докато у насъ воловетѣ сж много по-многобройни.

Общо взето, обаче, като се приеме, че рогатия добитѣка и конетѣ представляватъ отъ себе си впрегатна работна сила на селското стопанство, Северна Добруджа е поставена по-добре, отколкото населението въ стара България, както въ добруджанския случай едриятъ добитѣкъ достига до 56.67 броя на 100 души, срещу 48.63 броя въ стара България, което и отговаря и на по-голѣмитѣ нужди отъ работенъ добитѣкъ поради повечето земя.

Забележително е и голѣмото предимство, което иматъ Северно-Добруджанскитѣ селяни по отношение на овцетѣ, които сж около 80% по-многобройни, отколкото въ стара България, въ замѣна на което козитѣ сж на изчезване, което е една добра проява съ огледъ на запазването на горитѣ.

Даннитѣ за притежаванитѣ птици не характеризиратъ и не отразяватъ истинското положение, защото при преселването голѣмъ брой отъ тѣхъ бѣше продаденъ, поради трудноститѣ на транспорта. Много по-малкиятъ брой притежавани птици, следователно, трѣбва да се отдаде на закалането или на продаването на частъ отъ птицитѣ, а не на едно по-слабо тѣхно отглеждане.

3) По отношение на земеделския инвентаръ сжщо така още не могатъ да се направятъ статистически сравнения, но тѣзи, които имаха възможностъ да проследятъ неговото превозване въ България по желѣзницата, трѣбва да се съгласятъ, че общо взето Северно-Добруджанското земеделие е по-добре съоръжено отколкото българското, що се отнася до индивидуалното земеделско стопанство. Въпросъ е, обаче, дали въ България липсва въ по-голѣма степенъ едъръ инвентаръ, следъ като доставката на такъвъ се пое отъ кооперациитѣ и отъ самостоятелни предприятия.

4) По отношение на кжцитѣ, Северно-Добруджанското население бѣше поставено по-добре, отколкото е поставено срѣдното селско семейство въ стара България. Срѣдната българска кжща имаше единъ холъ и две стаи, разположени въ страни отъ него. Тя бѣше много приветлива отвънъ, съ малко балконче предъ кжщата, боядисано снѣжно бѣло съ сини шарки около прозорцитѣ. Безъ прѣко съобщение съ жилищнитѣ стаи, обикновено подъ сжщия покривъ, се намираха домакинскитѣ помѣщения, най-близу до жилищата кухнята, следъ това яхъритѣ и най-после плѣвнята. Хамбарѣтъ обикновено е не особено голѣмъ (излишѣщитѣ отъ зърнени храни се продаватъ на пазара), но въ замѣна на това оборитѣ сж добре построени.

Вжтрешната обстановка, както и у насъ, е по правило скромна. Въ почти всѣка кжща, обаче, се яде на маса съ столове, докато у насъ често се използватъ „софри“ и малки трикраки столчета. Креватитѣ сж доста разпространени, но все още голѣма частъ отъ населението спи на одъри. Завивки и черги имаше навсѣкжде въ достатъчно количество. Шевнитѣ машини сжщо така бѣха разпространени, а въ нѣкои по-богати семейства имаше и плетачни машини.

Прави впечатление, че Добруджанското селско население обичаше цвѣтята и ги отглеждаше масово. Предъ всѣка кжща почти имаше по една малка градинка съ цвѣтя, въ кжщитѣ сжщо така често виждахме

по нѣкоя прѣстена ваза, съ потопена прѣсна китка, поставане подъ иконата на света Богородица.

* * *

Съ горнитѣ данни, ние завършваме характеристиката на българското население отъ Северна Добруджа, което дойде въ България, за да засили съ труда си и съ способноститѣ си българското земеделско производство.

Това население отъ сега нататкъ ще заработи спокойно и покровителствувано отъ държавата за собственото си и национално благополучие. То има вѣра въ силитѣ си и ние нѣмаме никакво основание да се съмняваме въ тѣхъ. Въ Румжния българското Северно-Добруджанско население се ползваше съ реимето на „господари“. То носѣше гордо това свое прозвище и правѣше всичко възможно за да го оправдае. Сега, следъ като съ преселването на Северно-Добруджанскитѣ българи, нашата страна затваря една страница отъ своята история, която не е отъ най-тъжнитѣ, въпрѣки сълзитѣ и страданията на преселниците, нашитѣ Северно-Добруджански „господари“ ще намѣрятъ широко поле за развиване на силитѣ си и за създаване на едно ново и благоденстващо земедѣлие въ границитѣ на родината.

ПРОБЛЕМАТА ЗА ПОДОБРИЕ НА НАШЕТО ОВЦЕВЪДСТВО

отъ

Д-РЪ ХРИСТО С. МЖДРОВЪ

Едва ли има другъ клонъ отъ народното ни стопанство, който да стои така близу до бита на нашия народъ като овцевъдството. Отглеждането и развъждането на овцетѣ отъ столѣтия насамъ е първостепенно занятие на по-голямата частъ отъ нашия народъ. развитието на овцевъдството у насъ е обусловено отъ редъ почвени, климатически, стопански и битови условия. Планинскиятъ теренъ на страната ни, сухиятъ климатъ, екстензивното стопанисване на земята, както и полунатуралниятъ характеръ на земеделскитѣ ни стопанства, налагатъ сѣществуванието на едно по-силно развито овцевъдство. И не случайно по броя на овцетѣ си нашата страна стои на второ мѣсто въ Европа, а по относителното участие на овцевъдството въ скотовъдното стопанство ние отдавна заемаме първо мѣсто между всички европейски страни.

Нашето овцевъдство представлява едно богатство отъ около 3¹/₂ милиарда лева, като годишниятъ доходъ отъ него надскача 2¹/₂ милиарда лева. Едни отъ най-необходимитѣ и най-ценни за нашата страна продукти идатъ отъ овцата. Нейното мѣко, сирене, кашкавалъ, вълна, кожи и торъ, сѣ еднакво необходими, както за селското, така и за градското население. Достатъчно е да си представимъ страната лишена отъ тѣзи продукти, за да разберемъ голѣмото значение на овцевъдството.

Проследимъ ли количественото развитие на овцетъ презъ последнитъ три десетилѣтия, ние забеляваме единъ значителенъ стабилитетъ. Общиятъ брой на овцетъ и този на овцевъднитъ стопанства въ страната е билъ, споредъ даннитъ на беглишкото преброяване, презъ последнитъ нѣколко години, както следва:

Година	Брой на овцетъ	Овцевъдни стопанства
1936	8.431.127	567.220
1938	8.736.110	573.639
1940	8.828.291	589.338

Горнитъ сведения сж дадени за цѣлата страна, безъ Южна Добруджа. Въ тѣзи предѣли на страната, отъ всички земеделски стопанства, около 58% притежаватъ овце. Срѣдно на овцевъдно стопанство се падатъ 15—18 овце. Това ще рече, че нашето овцевъдство е твърде дребно, едно об-

стоятелство, което не трѣбва да се забравя, при всички случаи, когато става дума за подобрене на овцевъдството.

Разпределението на овцетъ и на овцевъднитъ стопанства по области презъ 1940 година се вижда отъ следващитъ по-долу данни, които дѣлжимъ на Министерството на финанситъ:

Главнитъ продукти отъ овцевъдството ни сж: млѣкото, вълната, месото и кожата. Споредъ изследванията на проф. Станко Петровъ*) годишното производство на тѣзи продукти възлиза, както следва: (Вж. даннитъ по-долу)

Горнитъ изследвания сж направени при срѣдна производителностъ отъ овца—42.5 литра млѣко, 1.3 кгр. вълна и 13.6 кгр. чисто месо. Макаръ че годишната производителностъ на нашата овца е сравнително твърде ниска, доходътъ отъ цѣлокупното овцевъдство е значителенъ и той съставлява 7—8% отъ общия националенъ доходъ и надъ 14% отъ дохода на земеделското стопанство.

Отъ общия доходъ на овцевъдството първо мѣсто заема доходътъ отъ млѣко, следъ това следва този отъ месото, а после онзи отъ вълната и кожата. При една планова овцевъдна политика, годишниятъ доходъ отъ овцевъдството може, въ срокъ само отъ 10 години, да нарасне съ не по-малко отъ 50%. Това нарастване ще може да стане изключително по пѣтя на качественото подобрене на овцевъдството,

Области	Брой на овцетъ	Брой на дойнитъ овце	Овцевъдни стопанства
Бургасъ	1.639.855	738.265	62.045
Враца	960.242	649.470	77.617
Пловдивъ	886.534	558.518	60.326
Плѣвенъ	1.266.743	889.362	115.456
София	1.384.170	989.413	82.765
Ст. Загора	1.268.816	746.512	81.608
Шуменъ	1.515.931	985.610	109.518
Всичко	8.828.291	5.557.070	589.338

Млѣко	240.000.000	литри
Вълна	10.857.000	кгр.
Месо	45.111.000	кгр.
Овчи кожи	2.330.000	броя
Агнешки кожи . . .	3.150.000	броя

*) Нашето овцевъдство и възможноститъ за неговото увеличение. Годишникъ на Ветер.-медицинския факултетъ 1938/1939 год.

тъй като у насъ нѣма условия за количественото увеличение на овцетѣ.

Нашитѣ мѣстни овце съставляватъ продуктъ на кръстосване отъ дветѣ твърде разпространени въ Югоизточна Европа примитивни овчи раси — „цигая“ и „цакелъ“. Това кръстосване е застъпено въ отдѣлнитѣ области на страната въ различни отношения, което е една отъ причинитѣ за съществуващия у насъ голѣмъ брой овчи разновидности.

Расата „цигая“ е овца съ мека и по-нежна вълна и съ едно почти затворено руно. Последното покрива цѣлото тѣло, съ изключение лицевата частъ на главата и долнитѣ части на крайницитѣ. Млѣчността на тази овца е около 50—60 литри за доенъ периодъ, а живото тегло — не повече отъ 55 кгр. Почти чистъ представителъ на този типъ у насъ е Карнобатско-шуменската овца.

Расата „цакелъ“ е овца съ груба вълна и отворено руно, съставено отъ конусовидни фитили. Руното не покрива главата, корема и краката. Сѣщитѣ сѣ обрабелъ съ кѣси и груби покривни косми. Вълната на тази овца е смѣсена, т. е. тя се състои отъ дълги и груби влакна и отъ други — сравнително кѣси, нежни и нагнати влакна. Смѣсената вълна на тази овца е твърде неизравнена, както по отношение отдѣлното руно, така и по отношение отдѣлнитѣ овце отъ дадено стадо. Овцетѣ отъ тази раса сѣ обикновено по-едри и по-дългокраки, даватъ често пѣти доста млѣко и месо, но качеството на последното обикновено отстъпва на това отъ „цигая“. Като почти чистъ предствителъ на тази раса у насъ се смѣта каракачанската овца и овцата край Дунава въ Ломско и Орѣховско.

Една специална конференция по овцевѣдството, свикана при М-вото на земедѣлието преди 3 години, групира, по наше предложение, многобройнитѣ овчи разновидности въ страната въ следнитѣ петъ основни групи, а именно:

- 1) Карнобатско-шуменска овца,
- 2) Северобългарска бѣлоглава полска овца,
- 3) Южнобългарска бѣлоглава полска овца,
- 4) Северобългарска чернеоглава полска овца,
- 5) Балканска овца.

По силата на решението на горната конференция, за всѣка една отъ тѣзи овчи групи се опредѣли районъ, въ който ще се насърдчава само развъждането на опредѣленото за района отродие.

Районътъ на карнобатско-шуменската овца обхваща цѣлата Източна България, включително Поповска, Сливенска, Ямболска, Сръдецка, Тополовградска и Малкотърновска околии. Въ така очертанния районъ се развъждатъ по настоящемъ надъ 2¹/₂ милиона овце, отличаващи се съ сравнително по-нежното си руно и по-вкусното си месо. Резултатитѣ отъ проведената контрола върху производителнитѣ способности на тази овца говорятъ, че елитнитѣ стада отъ това отродие иматъ къмъ 40 кгр. живо тегло, 3 кгр. тегло на руното и надъ 100 литра млѣко за лактационенъ периодъ¹⁾.

¹⁾ Въ скотовѣдната литература се говори за два вида млѣчност — а) млѣчностъ за доенъ периодъ и б) — млѣчностъ за лактационенъ периодъ.

Въ южните и югоизточните части отъ района на Карнобатско-шуменската овца се развъжда една бѣла овца, наречена отъ мѣстното население „сакарска“, която има по-нежна вълна, твърде високо ценена отъ нашите индустриалци. Подобрението на тази овца за въ бъдеще трѣбва да стане предметъ на особено внимание.

Районътъ на северобългарската бѣлоглава полска овца обхваща полската частъ отъ Еленска, Дръновска, Севлиевска, Габровска и Троянска околии и цѣлата частъ отъ Русенска, Горно-Орѣховска, Търновска, Бѣленска и Свищовска околии. Въ този районъ се отглеждатъ около 1,200,000 овце. Тукъ се срѣщатъ често пѣти елитни стада, овцетѣ на които иматъ около 45 кгр. живо тегло, съ срѣдна годишна поризводителностъ — $2\frac{1}{2}$ —3 кгр. бѣла вълна и 120 литри млѣчностъ за лактационенъ периодъ.

Районътъ на южнобългарската бѣлоглава полска овца обхваща цѣлата полска частъ на Тракия, а сѣщо така Ихтиманското и Самоковското поле, както и долината на р. Мѣста. Въ този районъ се отглеждатъ около 1,400,000 овце, които въ нѣкои райони иматъ значителна млѣчностъ и хубава бѣла вълна. Овцетѣ отъ елитните стада иматъ 45 кгр. живо тегло, 2.8 — 3 кгр. тегло на руното и надъ 140 литра годишна млѣчностъ за лактационенъ периодъ.

Районътъ на северобългарската черноглава полска овца обхваща Плѣвенска, Бѣлослатинска, Ловешка, Луковитска, Орѣховска, Ломска, Софийска, Брѣзнишка и Радомирска околии, като постепенно въ бъдеще ще обхване и околитѣ на Западна и Югозападна България, и то полскитѣ имъ райони, кждето има достатъчно условия за по-интензивно фуражно производство.

Овцетѣ отъ елитните стада на тази развъдна областъ иматъ около 50 кгр. живо тегло и даватъ годишенъ добивъ отъ около 3 кгр. вълна и 130 литра млѣко за лактационенъ периодъ. Общиятъ брой на овцетѣ е къмъ 2,000,000 глави.

Районътъ на балканската овца обхваща планинскитѣ области въ страната. Като типични нейни представители сѣ Рилородопската и Старо-планинската овца. Теглото на по-добритѣ стада отъ тази овца е срѣдно 35 кгр., а годишното производство възлиза на около 3 и пол. кгр. вълна и 70 литра млѣко за лактационенъ периодъ. Общиятъ брой на балканската овца възлиза на около 1,5 милиона глави.

До преди 6 години мѣроприятията на държавата за подобрене на овцевѣдството бѣха случайни и неорганизирани. Освенъ чрезъ дейността на овцевѣдните сервиси при държавните скотовѣдни стопанства — „Клементина“, „Кабиюкъ“, „Образцовъ чифликъ“, „Каябурунъ“, „Ст.-Загора“, „Пловдивъ“, „Беглика“ и „Самоковъ“, органитѣ на М-вото на земедѣлието и отчасти тѣзи отъ бившитѣ постоянни комисии, доставиха на нѣколко пѣти чуждестранни раси, но тѣ упражниха по-скоро отрицателно влияние върху нашето овцевѣдство.

Най-сериозно внимание за подобрене овцевѣдството въ страната се обърна отъ 1934 г. насамъ, отъ когато се създаде при М-вото на земедѣлието специално скотовѣдно отдѣление и отъ когато се предвидиха повече материални срѣдства за този, до скоро напълно занемаренъ, поминъченъ отрасълъ отъ скотовѣдното ни стопанство.

Следъ създаването презъ 1935 год. на Правилника за признатитѣ отъ държавата развъдни стопанства се пристѣпи за първи пътъ у насъ къмъ масовото изпитване производителнитѣ качества на овцетѣ отъ почти всички краища на страната. Въ продължение на последнитѣ 6 години бидоха подложени подъ контрола всичко 1204 подобрани частни овцевѣдни стопанства съ около 50,000 овце — майки. Това се извърши съ цель, не само да се установятъ производителнитѣ качества на отдѣлнитѣ овчи отродия въ страната, но и да се подбератъ най-добритѣ овчи стада, за да се признаятъ отъ държавата за „развъди“ и да се използватъ въ послѣдствие за произвеждането на висококачественъ младъ разплоденъ материалъ.

Проведената контрола доказа, че въ страната има мѣстни овчи отродия съ неподозирано висока производителностъ, особено по отношение на млѣкодайността. Така напр. бидоха открити стада, овцетѣ на които имаха срѣдна годишна млѣкодайностъ отъ 300—400 лигра, една производителностъ, която едва ли друга европейска овча раса, освенъ източно-фризийската, е въ състояние да има. Особено голѣма бѣ млѣкодайността на нѣкои овчи стада отъ Плѣвенско, Старозагорско и Павликенско. Въ районитѣ на тѣзи овце сѣществуватъ ценни стада, съ твърде висока производителностъ, които биха могли да изиграятъ голѣма роля при подобрението на овцевѣдството въ страната.

Нашето овцевѣдство, по отношение на своята производителностъ, има два твърде сѣществени недостатѣка: 1) ограничена продуктивностъ и 2) силна неизравненостъ, както по отношение екстериорнитѣ, така и по отношение на стопанскитѣ качества.

Преди всичко живото тегло на овцетѣ ни е малко. Млѣкодайността на сѣшитѣ, макаръ и въ нѣкои случаи задоволителна, е общо казано низка. Още по-зле стои въпросътъ съ вълнопроизводството. По причина на това, че до скоро липсваше всѣкаква връзка между мѣстното овцевѣдство и вълнотекстилната ни индустрия, на вълнопроизводството у насъ се обръщаше твърде слабо внимание. Закупчицитѣ на вълна не правѣха никаква разлика въ цената на нежната и груба вълна, единъ фактъ, който поощряваше производството на груба вълна, тъй като, както е известно, овцетѣ съ такава вълна иматъ по-тежки руна.

Не по-малѣкъ недостатѣкъ на нашитѣ овце е тѣхната твърде слаба изравненостъ. Това важи не само за отдѣлнитѣ стада, но и за овцетѣ отъ едно и сѣщо стадо дори. Покрай тѣвде хубавитѣ и изравнени овце въ дадено стадо, често се срѣщатъ екземпляри съ груба вълна, съ слаба млѣчностъ или пъкъ съ сѣществени тѣлесни дефекти. Тази неизравненостъ на нашитѣ овце се лесно констатира, дори отъ несведующия по скотовѣдството, стига сѣщиятъ да има възможностъ да наблюдава нѣкои наши овчи стада.

Предъ нашата овцевѣдна политика стоятъ твърде голѣми и тежки задачи за разрешение. Чрезъ срѣдствата на развъждането и храненето предстои да се направи още твърде много, както за увеличението производителността на овцетѣ, така и за изравняване на тѣхнитѣ качества.

УВЕЛИЧЕНИЕ ПРОИЗВОДСТВОТО НА ОВЧЕ МЛЪКО

Отъ общия доходъ на овцевъдството този отъ млъкото стои на първо мѣсто. Овчето млъко е едно голѣмо богатство за българското народно стопанство. По хранителенъ съставъ то стои значително по-високо отъ другитѣ млъка. Млѣчнитѣ произведения, получени отъ овче млъко, като кашкавалъ, саламурено сирене, рокфортъ, горгонцола, кефалотори и т. н., иматъ редъ достоинства, поради което тѣзи продукти се винаги радватъ на отличенъ вътрешенъ и външенъ пазаръ.

Годишното производство на овчето млъко у насъ се движи между 220—260 милиона литри. Сѣщото, обаче, при една системна и планова овцевъдна, млѣкопреработвателна и търговска политика, би могло да нарастне, само въ интервалъ отъ 10 години, минимумъ съ още 50 на сто.

Млѣкопроизводството у насъ не ще може да се увеличи бързо само чрезъ сръдствата на агротехниката и зоотехниката. Наистина, обилниятъ и евтинъ фуражъ, както и подбора на най-продуктивнитѣ животни е основата на всѣки успѣхъ въ скотовъдството. Но това не е всичко. Въ областъта на нашето млѣкопроизводство, млѣкопреработване и въ търговията съ млѣчни продукти има още редъ голѣми проблеми за разрешение. Преди всичко количеството на млъкото, което постѣпва въ регламентиранитѣ млѣкопреработвателни заведения, съставлява едва една пета отъ общото производство на овче млъко. Млѣкопреработвателнитѣ заведения въ повечето случаи сѣ недостатъчно удобни за качествено производство. Тържната система за опредѣляне цената на млъкото, макаръ и да е по-добра отъ свободната система, трѣбва да бѣде отстранена, за да отстѣпн мѣстото си на системата на твърдитѣ цени, опредѣляни ежегодно отъ Министерския съветъ. Тѣзи цени ще послужатъ и за опредѣляне ценитѣ на готовитѣ млѣчни продукти, както и за по-точното опредѣляне на печалбитѣ на посрѣдника и на търговцитѣ.

До скоро у насъ преобладаваше схващането, че млѣкопроизводнитѣ възможности на нашитѣ овчи отродия сѣ твърде ограничени, поради което е наложително масовото кръстосване на овцетѣ съ кочове отъ източно-фризийската раса. За тази целъ бидоха внесени презъ 1904, 1918 и 1929 год. овце и кочове отъ Източна Фризия (Северна Германия), които не указаха почти никакво влияние върху увеличението на млѣкопроизводството въ страната. Въ повечето случаи овцетѣ отъ тази раса неможаха напълно да се аклиматизиратъ, поради което по-голѣмата частъ отъ тѣхъ измръха въ кѣсо време, предимно отъ болестъта „пироплазмоза“.

По настоящемъ е общо убеждението, че единствениятъ зоотехнически пътъ за увеличение производството на млъко отъ овцетѣ се състои въ създаването на високопродуктивни мѣстни отродия и правилното хранене и гледане на овцетѣ.

Повсемѣстната контрола върху млѣкодайността на овцетѣ у насъ доказа, че между нашитѣ овчи отродия имаме нѣколко съ не-

неподозирана млѣкодайностъ, което ни задължава да използваме най-широко тѣзи отродия за масовото подобрене на овцевѣдството.

УВЕЛИЧЕНИЕ И ПОДОБРЕНИЕ НА МѢСТНОТО ВЪЛНОПРОИЗВОДСТВО

Увеличението добива на вълна отъ нашитѣ овце и качественото подобрене на сжщата, представлява най-тежкия за разрешение проблемъ относно подобренieto на мѣстното овцевѣдство. Съ малки изключения, нашитѣ овчи отродия въ вълнопроизводно отношение сж слаби. Срѣдниятъ добивъ на вълна у насъ е едва 1.3 кгр. срещу 3 дори 4 кгр. срѣденъ добивъ отъ овцетѣ на Западна Европа, Америка и Австралия. Въ качествено отношение мѣстната вълна отстъпва значително много на мериносовата и полумериносовата такава.

За подобренieto на мѣстното вълнопроизводство се прибѣгна, още презъ първитѣ години следъ освобождението ни, до кръстосването на нашитѣ овце съ мериносови, внесени отъ Русия, Германия, Унгария и Франция.

Първиятъ вносъ стана презъ 1883 год., когато се импортиратъ отъ Русия 24 мериносови овце и 2 коча отъ расата „Рамбук“. Стадото се поставя въ земеделското училище въ Садово, кждето презъ 1891 год. бива разформировано, поради това, че по-голѣмата частъ отъ овцетѣ и тѣхнитѣ приплоди умрѣли, предимно отъ метилъ.

Една година по-късно държавата купува отъ Унгария 30 мериносови овце и 2 коча, които изпраща въ земеделското училище въ Русе. Мслезитѣ отъ тѣзи овце до скоро стояха въ стопанството на училището, но преди 2 години тѣ бидоха изклани, безъ горното стадо да е могло да укаже нѣкакво подобрене върху овцевѣдството въ Русенско.

Третиятъ вносъ на мериносови у насъ става презъ 1896 год., когато сж внесени отъ Унгария 10 овце и 2 коча отъ расата „Рамбук“. Този импортъ е останалъ сжщо безъ всѣкакво значение за овцевѣдството ни.

Презъ 1898 год. постоянната комисиия въ гр. Т. Пазарджикъ внася известенъ брой мериносови овце и кочове, които раздава на околното население. Малко по-късно сжщото прави и постоянната комисиия въ Стара-Загора. И двата вноса на мериносови оставатъ безъ всѣкакво значение за овцевѣдството.

Презъ първитѣ години отъ настоящето столѣтие биватъ внесени ограничено число мериносови овце и въ Варненско и Шуменско по инициативата на тамошнитѣ постоянни комисиии, но и тѣзи овце не сж могли да укажатъ каквото и да е влияние върху вълнопроизводството на този край.

По-голѣмо значение за насъ иматъ двата вноса на мериносови овце и кочове, направени презъ 1932 и 1940 години. Къмъ края на 1931 г. унгарската фирма „Бела фонъ Ковачъ“ — Будапеща, предложи на нашето правителство да подобри овцетѣ въ страната, чрезъ кръстосването имъ съ кочове отъ расата унгарски камволмерино. Споредъ плана на тази фирма България ще трѣбва да внесе въ продължение на 12 год. 2000 овце-майки и 18,400 коча на обща стойностъ 135 милиона лева. Авторитѣ на този планъ твърдятъ, че ако сжщиятъ бжде

реализиранъ у насъ, стойността на овцетѣ ни ще се увеличи съ повече отъ 1,500,000,000 лева. Нашето правителство, обаче, се задоволи да внесе презъ 1932 год. само 120 овце, 79 коча и 111 агнета. Мериносовитѣ овце бѣха настанени въ завода Клементина, а кочоветѣ бидоха разпредѣлени най-безразборно изъ различнитѣ части на страната: — 20 отъ тѣхъ пласираха въ Свищовска околия, 14 — въ Ямболска околия, 5 — въ Карнобатско и 10 — въ В.-Търновско. Освенъ това дадени бѣха по 2 коча на депата „Пловдивъ“, „Стара-Загора“ и „Каябурунъ“, 2 — на земеделското училище „Образцовъ чифликъ“ и 1 — на завода „Кабиюкъ“. По този начинъ 62 мериносни коча бидоха разпрѣснати въ 9 различни околии, поради което до днесъ неможаха да се почувствуватъ нѣкъде осезателни резултати отъ тази твърде разхвърлена инициатива. Въ днешния моментъ заводътъ „Клементина“ притежава отъ тази раса около 60 коча и 150 овце, като теглото на овцетѣ е около 54 кгр., срѣдната вълнодайностъ — 3.6 кгр., а срѣдната млѣкодайностъ за лактационенъ периодъ — 74 литра (срещу 200 литра млѣчностъ за северобългарската черноглава овца и 143 литри — за клементинска овца). Използуването на унгарскитѣ камволмериноси за нуждитѣ на частното овцевѣдство до днесъ е още слабо. Рѣководителитѣ на нашата овцевѣдна политика проявиха до сега известна предпазливостъ по отношение поголовното кръстосване на мѣстната овца съ унгарски кочове.

Последниятъ вносъ на мериносови овце се извърши по инициативата на Имперския съюзъ на германскитѣ овцевѣди, при сътрудничеството на Срѣдноевропейския стопански съюзъ и германското министерство на прехраната. Предложението на Имперския съюзъ на германскитѣ овцевѣди, направено чрезъ дружество Вотиракъ на нашето правителство въ началото на миналата година, е твърде сходно съ това на унгарската фирма „Бела фонъ Ковачъ“ презъ 1931 год. Разликата въ тѣзи предложения е тази, че германцитѣ предлагатъ една по-едра и по-взискателна овца, т. н. „мериношлайфъ“, съчетаваща въ себе си, както производството на мериносова вълна — камволтипъ, така и производството на повече месо (меринофлайшъ е продуктъ отъ кръстосването на мериносови овце съ английски овце за месо). Друга, още по-сжществена, разлика е тази, че германското предложение за подобрението на нашитѣ овце съ мериносови кочове, представлява една малка частъ отъ голѣмия планъ на германското правителство, който цели масовото подобрене на овцетѣ отъ Югоизточна Европа и Предна Азия съ мериносови кочове, навѣрно съ огледъ тѣзи две области да могатъ да станатъ доставчици на доброкачествена вълна, необходима за нуждитѣ на вълнотекстилната индустрия отъ Срѣдна Европа.

Желанието на нѣкои срѣди да подобрятъ поголовно съ мериносови кочове около 120,000,000 овце отъ Югоизточна Европа и Предна Азия е, естествено, продиктувано отъ чисто тѣхни интереси. Нашъ дългъ е да дадеме такова разрешение на голѣмия въпросъ за подобрене на мѣстното овцевѣдство, което да отговори най-добре на интереситѣ на нашето стопанство.

Отъ тази гледна точка добре е направило Министерството на земеделието, което е пожелало, преди да приеме горното предложение, да направи по-основни опити съ тази овца, съ огледъ на нейното аклиматизиране и на стопанската изгодност, която тази инициатива би могла да има за страната ни. Ние намираме, обаче, че опитътъ съ 800 коча отъ тази раса е твърде голѣмъ и до известна степенъ опасенъ. Избирането за „опитни райони“ Ново-Загорско и Павликенско е сжщо така неудачно, защото се прибѣгва до едни отъ най-млѣкодайнитѣ райони на нашето овцевѣдство. А известно е, че кръстосването на нашитѣ млѣчни овце съ мериносови кочове ще предизвика намаление на млѣкодобива, което не винаги може да бѣде компенсирано отъ повишения доходъ на вълната.

Подобренито на мѣстното вълнопроизводство е единъ голѣмъ и неотложенъ проблемъ за нашата стопанска политика. Ежегодно ние даваме около 350-400 милиона лева за вносъ на по-мека вълна и на вълнени полуфабрикати. Този вносъ отговаря на около 3 милиона кгр. непрана вълна, 2/3 отъ която да има сортиментъ на мериносова или полумериносова вълна — AA, (AA/A) A, A/B. За да се произведе това количество нежна вълна ще бѣде потрѣбно постепенното създаване на около 600-700 хиляди овце отъ типа камволмерино. Създаването на този контингентъ отъ овце е една реална нужда за нашата страна и ние сме длѣжни да направимъ всичко необходимо за нейното задоволяване. За тази целъ е необходимо преди всичко установяване онази мериносова раса, която при нашитѣ физико-географични и стопански условия би била най-подходяща. Дали това ще бѣде унгарскиятъ камволмерино, вюртембергската овца или германскиятъ меринофлайшъ, е единъ въпросъ, на който може да се отговори само следъ едно основно проучване. По наша преценка германскиятъ меринофлайшъ едва ли би билъ най-подходящата камволмериносова раса. Унгарскиятъ камволмерино, както и вюртембергската овца, могатъ по-лесно да се приспособятъ къмъ условията на нашето дребно и примитивно стопанство и къмъ сухия климатъ на страната. Тѣзи две раси сж и значително по-невзискателни отъ къмъ фуражъ, поради което тѣ биха могли по-лесно да се приспособятъ къмъ осѣжднитѣ фуражни условия на нашето стопанство.

Изборътъ на районитѣ, въ които ще действуватъ за въ бѣдеще мериносовитѣ кочове, е сжщо така единъ твърде важенъ и деликатенъ въпросъ. Както вече казахме, ние сме на мнение, че тѣзи райони не трѣбва по никой начинъ да бѣдатъ млѣкопроизводитнитѣ райони на нашето овцевѣдство, т. е. тѣзи, въ които днесъ се развъжда черноглавата и бѣлоглавата полска овца. Ние смѣтаме и днесъ, както това сме казвали и въ миналото*), че за районъ на мериносовата овца ще трѣбва да се отдѣлятъ нѣкои отъ ония околии въ страната, въ които фуражното производство е по-силно развито, влиянието на „цигая“ по-добре изразено, и които околии и сега продоволствуватъ съ вълна нашитѣ текстилни фабрики. Такива околии сж тѣзи отъ източната частъ на Северна и Южна България.

*) Вж. сп. „Звено“, бр. 1—1932 г. и бр. 33—1933 г.

Не по-малко значение за успешното развитие на мериносовото овцевъдство у насъ има въпросътъ за организиране събирането и заплащането на получената вълна. Разносикътъ по поддържането на мериносови и полумериносови овце сж значително по-високи отъ тѣзи на мѣстнитѣ овце. Увеличенитѣ разноси, както и намалената млѣкодайностъ на овцетѣ, трѣбва да бждатъ напълно компенсирани чрезъ дохода отъ вълната, което може да стане само въ случай, че сжщата бжде заплатена по-добре. Сега опредѣлената цена за мериносовата вълна не ще бжде въ състояние да насърди производството на вълната отъ мериносови овце.

Проблемътъ за снабдяване нарастващитѣ нужди на нашитѣ вълнотекстилни фабрики съ повече и съ по-финни първични предилни материали не би трѣбвало за въ бждеще да се разрешава изключително чрезъ овцевъдството. Време е вече и у насъ да се погрижимъ за създаването на индустрия за производството на целулоза и изкуствени влакна, съществуването на която е продиктувано и отъ редъ други стопански и военни съображения. Производството на изкуствени влакнини, необходими за нуждитѣ на вълнената и памучни индустрии, отбеляза въ последно време необикновено голѣми успѣхи, както въ количествено, така и въ качествено отношение. Само въ единъ периодъ отъ 25 години изкуствениятѣ влакнини можаха да увеличатъ свѣтовното си производство съ повече отъ 40 пжти. Въ вълнотекстилната индустрия тѣ нѣматъ задачата да измѣстятъ естествената вълна, а само да ограничатъ нейната употреба. При нашитѣ условия, специално, производството на изкуствени влакнини би могло въ единъ кратъкъ срокъ отъ време да разреши въ размѣръ на 25-30% проблемътъ за производството на по-финни първични материали, необходими, както за вълнотекстилната, така и за памучната ни индустрия.

Съгласно представениятъ отъ германцитѣ планъ за подобриенето на мѣстната овца съ меринофлайшъ, намъ ни се предлага да предприемемъ поголовното кръстосване на всичкитѣ овце съ кочове отъ тази раса, и то съ огледъ, че следъ 10 години ще можемъ да развиемъ така силно вълнопроизводството си, че да станемъ износителки на значителни количества мериносова вълна. До колкото знаемъ, това предложение се приема съ известна резерва отъ страна на специалиститѣ по овцевъдството, но срѣща известна поддръжка отъ нѣкои теоретици. Предвидъ на актюелността на този въпросъ ние си позволяваме да се спремъ малко по-подробно на него.

Мериносовото овцевъдство е присжщо на страни съ по-едро земедѣлско стопанство и съ значително по-пространни пасбища. То предполага добре развито фуражно производство и по-висока стопанска култура всрѣдъ овцевъдитѣ. Нашето земедѣлско стопанство не е такова. Поземелната собственостъ у насъ е свършено разпокжсана, фуражътъ е оскѣденъ и скжпъ, земедѣлско-стопанската ни култура е още твърде ниска и естествениятъ пасбища, главната фуражна основа на овцевъдството, сж съ толкова слаба разстителностъ — особено лѣ-

те, — че не позволяватъ ни най-малко широкото развитие на едно промишлено мериносово овцевъдство.

Друга, не по-малка, спънка за поголовното разпространение на мериносовото овцевъдство у насъ, представлява необходимостта отъ едно разностранно използване на овцетѣ. Това се налага преди всичко отъ дребния и полунатураленъ характеръ на нашето земеделско стопанство. Сухиятъ климатъ и оскъдниятъ фуражъ ограничаватъ развитието на краварството и създаватъ отъ мѣстната овца най-главниятъ производителъ на млѣко. Това е главната причина, която е накарала земеделскитѣ ни стопани да обърнатъ по-голѣмо внимание върху млѣкодобива на нашата овца и да направятъ отъ нея преди всичко производителъ на млѣко, а не на вълна. Въпрѣки всички увѣрения отъ страна на заинтересуванитѣ германски и унгарски овцевѣдни срѣди, ние твърдимъ, че поголовното кръстосване на нашитѣ овце ще има като първа последица значителното смущение въ производството на овче млѣко и понижение вкусовитѣ качества на овчето и агнешко месо.

Въ заключение, ние повтаряме, че въ страната ни нѣма обективни условия за масовото разпространение на мериносовата овца. Това не ще рече, че трѣбва да се отречеме въобще отъ нея. Необходимостта отъ задоволяване нуждитѣ на мѣстната ни вълнотекстилна индустрия отъ по-нежна вълна ни кара, покрай сериознитѣ грижи, които трѣбва да положимъ за количественото и качествено подобрене на вълнодобива отъ мѣстнитѣ ни овчи отродия, да се погрижимъ за постепенното и планомерно кръстосване на овцетѣ отъ 4—5 околии отъ източнитѣ области на страната, и то само тѣзи околии, които сѣ по-слабо млѣкопроизводителни и които продоволствуватъ главно и днесъ вълнотекстилната ни индустрия съ по-нежна вълна. Това кръстосване ще ограничи до известна степенъ развитието на млѣкопроизводството въ тѣзи околии, но въ замѣна на това ще бжде въ състояние да предложи на нашата индустрия необходимата ѝ качествена вълна, макаръ и по цени по-високи отъ тѣзи на международния пазаръ.

Проблемътъ за количественото и качествено подобрене на мѣстното вълнопроизводство не е само проблемъ на мериносовото овцевъдство. Преди всичко той е проблемъ за селектиране на мѣстното овцевъдство, за подобрене на фуражнитѣ условия и за организиране търговията на мѣстната вълна, съ огледъ сжщата да става по начинъ, че да се валоризира достатъчно добре производството на доброкачествената вълна.

На нашата овцевѣдно-стопанска политика предстоятъ още твърде голѣми задачи по отношение увеличението на срѣдния добивъ на вълна отъ овца, който по настоящемъ е едва 1.3 — 1.5 кгр. Проведената презъ поледнитѣ 6 години контрола върху производителнитѣ качества на различнитѣ мѣстни овчи отродия, както и направенитѣ опити съ мѣстни овце въ държавнитѣ ни скотовѣдни стопанства, доказаха, че нашата овца, при единъ по-щателенъ подборъ и по-добро хранене, е въ състояние да увеличи значително добива отъ вълна. Така напр. срѣдното тегло на вълната при плѣвенската черноглава овца, споредъ едни наши проучвания, възлиза на 2.97 кгр. Проф. Ж. Ганчевъ установи при шуменската овца срѣденъ добивъ отъ 2.68 кгр., а проф. Хлѣбаровъ при карнобатската овца — 2.42 кгр. При една плано-

ва развъдна работа надъ овцевъдството, основитѣ на която сѣ вече сложени, и при едно по-добро хранене, ние сме дълбоко убедени, че ще можемъ да повишимъ добива отъ овцевъдството, въ единъ периодъ отъ 10 години, съ поне 50%, което ще рече, че ще повишимъ общото производство на вълна съ около 6,000,000 кгр. годишно.

Не по-малка е задачата на овцевъдно-стопанската ни политика и по отношение качественото подобрене и изравняването на вълната. Въ тази насока най-много би могло да се направи чрезъ селекцията, а особено много — чрезъ избиране за разплодници само на онѣзи кочове, които иматъ изравнено, тежко и по-нежно руно. Поради това намираме, че предвидениятъ въ чл. 10 отъ законопроекта за подобренieto на овцевъдството ежегоденъ задължителенъ прегледъ на частнитѣ кочове е повече отъ похваленъ.

Задачитѣ на нашето вълнопроизводство трѣбва между другото да бждатъ насочени и къмъ създаването на типова вълна въ отдѣлнитѣ райони, макаръ отъ сортимента С¹, С² и Д. Впрочемъ нуждата на страната отъ вълна, имаща нежностъ отъ 30—36 микрона, е значително по-голяма отъ нуждата отъ по-финна вълна.

Проблемътъ за качественото и количественото подобрене на нашето вълнопроизводство е тѣсно свързанъ съ регламентиране търговията съ вълна и осигуряване за вълнопроизводителитѣ една по-добра и твърда цена. Пръвъ значителенъ опитъ въ това отношение се направи миналата година съ издаването на наредбата за закупване на вълната отъ Дирекцията на храноизноса. Желателно е тази наредба да бжде коригирана по отношение качественото райониране на страната, по отношение начина на бонитиране на вълната и по отношение слабата разлика въ ценитѣ на вълната отъ различнитѣ качества.

По начало идеята за раздѣляне на страната на три райони, съ огледъ качествата на вълната, която тѣ даватъ, е добра, но е неприложима при нашитѣ условия, тъй като у насъ нѣма типово производство по райони, а качеството на вълната силно варира между овцетѣ на едно и сѣщо стадо. Поради това би било най-добре, вмѣсто опредѣляне на три качественни райони на вълната, да се опредѣлятъ три, а още по-добре петъ качества вълна, като при зкупката на вълната нейното окачествяване да става за всѣко руно по отдѣлно (сгруппиране на руната по качество). Естествено, окачествяването на вълната не би трѣбвало по никой начинъ да става само отъ посрѣдника-закупчикъ, а отъ една комисия, състояща се отъ специалиста-зоотехникъ, като органъ на Министерството на земедѣлието, търговеца-закупчикъ и представителя на общинската властъ.

УВЕЛИЧЕНИЕ МЕСОДОБИВА ОТЪ ОВЦЕТѢ

Производството на месо дава второто по значение приходно петро отъ овцевъдството, годишниятъ добивъ отъ овце и агнешко месо въ страната е надъ 45 милиона кгр. и идва по значение непосредствено следъ добива на месо отъ свиневъдството.

Нашитѣ овце, съ малки изключения, сѣ доста дребни. Срѣдното живо тегло на овцетѣ е едва 35 кгр., а това на кочоветѣ и овнитѣ — 42—45 кгр. Срѣдниятъ добивъ на месо (безъ главата и вътрешноститѣ) отъ овца е, споредъ проф. С. Петровъ, едва 13.6 кгр., отъ овенъ —

17.3 кгр., а отъ агне — 7 кгр. Сравнително по-голѣмъ е добива на месо отъ плѣвенската овца, което може да се види и отъ нейното живо тегло. Споредъ наши по-раншни проучвания, при елитнитѣ овчи стада, то възлиза срѣдно на около 60 кгр., като има стада дори съ 84 кгр. срѣдно тегло за овцетѣ и надъ 100 кгр. тегло за кочоветѣ. Тѣзи данни привеждаме като указание на това, че измежду нашитѣ мѣстни овце има твърде расови отродия, които може да бждатъ използвани за увеличение на срѣдния добивъ на месо отъ овцетѣ.

Напоследъкъ, съ внасянето на германскитѣ меринофлайшъ, се заприказва за необходимостта отъ увеличение добива на месо отъ мѣстнитѣ овчи отродия чрезъ тази раса. Колкото и привлѣкателна да бжде тази идея на пръвъ погледъ, трѣбва да се знае, че отглеждането на меринофлайшъ може да доведе само тогава до по-голѣмъ месодобивъ, когато бжде придружено отъ значително по-добъръ режимъ на хранене и гледане. Като се има предвидъ факта, че вкусътъ на месото отъ меринофлайшъ или отъ другитѣ раси за месо, е по-лошъ отъ този на нашитѣ овце, трѣбва да се заключи, че е по-целесъобразно да обърнемъ внимание преди всичко върху мѣстнитѣ овчи раси, които криятъ и въ месопроизводно отношение значително голѣми възможности.

ПОДОБРИЕ ПРОИЗВОДСТВОТО НА КОЖИ

Доходътъ отъ производството на овчи и агнешки кожи, макаръ и да се смѣта за второстепененъ, въ действителностъ е значително голѣмъ. Годишното производство на овчи кожи възлиза на около 2,300,000 броя, а това на агнешкитѣ кожи — на около 3,100,000 броя. Общата стойностъ на тѣзи кожи възлиза на около 300 милиона лева.

Овчитѣ и агнешкитѣ кожи намиратъ твърде широко приложение въ ежедневиия животъ на населението. Овчитѣ кожи се употребяватъ за получаването на бѣлъ мешинъ и за нуждитѣ на кожухарството, а агнешкитѣ кожи намиратъ широко приложение въ кожухарството и дрехарството. Освенъ това овчитѣ кожи, а най-вече агнешкитѣ, сж предметъ на оживена експортна търговия, особено засилена презъ време на сегашната война. Годишниятъ износъ на агнешки и овчи кожи, въ сурово и полуобработено състояние, надскача 150 милиона лева.

Значението на овчитѣ и агнешкитѣ кожи за въ бждеще ще нарастне още повече, поради растящото приложение на сжитѣ въ катадневния животъ. Особено нарастватъ тѣзи нужди въ областта на производството на кожи за рѣкавици и др. подобни кожени издѣлия. Не по-слабо е растящото търсене въ областта на кожухарството. Въ тази насока особено голѣма роля ще играятъ за въ бждеще агнешкитѣ кожи, отъ които се добиватъ доброкачествени кожуси, търсени не само отъ туриститѣ, туриститѣ, шофьоритѣ, моряцитѣ и авиаторитѣ, но и отъ обикновения гражданинъ. Зимнитѣ палта, направени отъ добре изработени агнешки кожи, станаха една настѣжна нужда на населението. Тѣзи палта въ последно време сж обектъ на износната ни търговия, обстоятелство, което не е безъ значение и за занаятчийството.

Успоредно съ растящото приложение на овчитѣ и агнешки кожи въ катадневния животъ е необходимо да вървятъ и грижитѣ за подобрието качеството на тѣзи кожи. Нашитѣ кожи въ това отношение

иматъ още твърде много дефекти. При подобриенето на мѣстното овцевѣдство ще трѣбва за въ бѣдеще да се изхожда и отъ интереситѣ на коженпроизводството. Овчитѣ и агнешкитѣ кожи ще трѣбва да бѣдатъ качествени и изравнени. Производството на шарени агнета ще трѣбва да бѣде отстранено, тъй като цената на тѣхнитѣ кожи е значително по-ниска. Наложителни сѣ най-сетне и редица мѣроприятія относно съхраняването и типизирането на произведенитѣ кожи, както и организирането на една национална търговия съ този артикулъ, търговията съ който по настоящемъ е почти изключително съсредоточена само въ рѣцетѣ на нѣколко еврейски фирми.

Бѣдешитѣ грижи на държавата по подобриение качеството на овчитѣ и агнешкитѣ кожи не трѣбва да изключватъ и производството на т. н. „пелцови кожи“, получени предимно отъ каракулски агнета. Известно е, че агнетата на каракулската овца даватъ висококачествени астраганени кожи, които сѣ твърде ценени въ кожухарството и дрехарството.

Изхождайки отъ убеждението, че каракулското овцевѣдство може да има известно значение и за нашата страна, Постоянната комисия въ гр. Пазарджикъ внесе още през 1898 год. 20 каракулски овце и козове отъ Южна Русия, които пласира въ Панагюрска околия. Петъ години по-късно, същата постоянна комисия достави още 14 коча, 34 овце и 5 агнета, като чрезъ тѣхъ създаде и специална расова овчарница за каракулски овце. Презъ 1906 год. същата постоянна комисия внесе за нуждитѣ на овцевѣдството отъ Панагюрска околия още 60 коча, а презъ 1911 год. държавата достави за същата околия още 10 коча.

Инициативата за вносъ на каракулски овце у насъ е била повече отъ навременна. Нуждата отъ създаването на каракулско овцевѣдство въ 1—2 планински околии въ страната е била и тогава на лице, и ако би съществувала по-добра организация и по-добро развъждане, тази инициатива би дала сигурно добри резултати. По причина, обаче, на недостатъчната заинтересуваностъ къмъ това хубаво мѣроприятие, опитътъ за създаването на каракулско овцевѣдство у насъ временно пропада, за да се яви отново 25 год. по-късно, и то отъ страна на частната инициатива.

Въ днешния моментъ каракули се развъждатъ у насъ въ стопанството на дружество „Бахава“ (Врачанско) и въ това на бившия министъръ на земедѣлието — К. Муравиевъ въ Долна-Баня (Ихтиманско).

Предвидъ на това, че каракулскитѣ овце заслужаватъ едно по-голѣмо внимание отъ страна на нашата скотовѣдна политика, налага се държавата да вземе отново присърдце тази инициатива и да създаде въ едно отъ държавнитѣ ни скотовѣдни стопанства специална секция за развъждането въ по-голѣмо количество на тази ценна овча раса.

Досегашнитѣ опити въ страната доказаха по единъ безспоренъ начинъ, че каракулската овца може да даде и у насъ добри резултати, стига да бѣде предметъ на по-голѣми грижи и по-умѣло развъждане. Доходътъ отъ вълна и млѣко при тази овца се доближава значително до дохода на нашитѣ мѣстни овце. Главниятъ доходъ на каракулската овца, обаче, идва отъ кожата на агнетата, всѣка една отъ които струва надъ 1000 лева.

VI.

Въ своята близу 50 годишна дейностъ за подобрене на овцевъдството въ страната нашата скотовъдно-стопанска политика събра достатъчно опитъ и поука.

Първата поука се заключава въ това, че подобренето на овцевъдството чрезъ кръстосването съ по-културни овчи раси може само тогава да доведе до действително позитивни резултати, когато се подобере подходящата за нашитѣ условия раса, и когато кръстосването съ нея се проведе целесъобразно, настойчиво и по-точно опредѣленъ планъ. Неуспѣхитѣ на досегашнитѣ инициативи за подобрене на овцевъдството въ страната чрезъ чуждестранни раси се дължатъ преди всичко на обстоятелството, че тѣзи инициативи сж били случайни откъслечни и не сж провеждани системно и планово.

Втората поука отъ досегашния опитъ за подобрене на овцевъдството е, че преди да преминаваме къмъ използването на чуждестраннитѣ раси за подобрене на нашето овцевъдство, ние трѣбва да използваме напълно възможноститѣ, които мѣстнитѣ овце предлагатъ. По една щастлива случайностъ, между нашитѣ овчи отродия имаме нѣколко много ценни овце, качествата на които трѣбва да бждатъ затвърдени и засилени, за да могатъ да бждатъ най-широко използвани за подобрителнитѣ нужди на нашето овцевъдство.

СТОПАНСКИТѢ ВЪЗГЛЕДИ И НАБЛЮДЕНИЯ НА КОНСТАНТИНЪ ФОТИНОВЪ

отъ

ДИМО МИНЕВЪ

Известността и славата на К. Фотиновъ се градятъ на факта, че той е основателъ на българския периодически печатъ, съ своето списание „Любословие“, започнало да излиза презъ априлъ 1844 год. и завършило въ края на 1846 год. въ 24 книжки.

Фотиновъ е известенъ още като учителъ и авторъ на школки книги — той е дори единъ отъ първитѣ наши създатели на школска литература. Но Фотиновъ е билъ още практически деецъ — занимавалъ се е съ търговия. Сведенията за живота му сж оскъдни.

Роденъ е въ Самоковъ къмъ 1790 год. Той се е научилъ да чете и пише подъ ръководството на баба си Фота, чието име усвоилъ за свое семейно.

Баща му искалъ да го направи абаджия, но неговата баба го задържала при себе си и сама го е издържала въ училието му. Училъ се е навѣрно въ Пловдивско гръцко училище, а е добилъ по-голямъ образование въ нѣкое висше гръцко училище въ Атина или Кидония. Живѣлъ е въ Цариградъ и по-дълго време въ Смирна, дето е учителствувалъ и търгувалъ. По запазени писма и документи се знае, че между 1825 и 1828 година Фотиновъ се е занимавалъ изключително съ търговия — дъскарство. Отъ Пловдивъ доставялъ дъски, които пренасялъ съ салове по Марица до Еносъ и отъ тамъ въ Смирна, дето е

било главното имъ стоварище, а и негово седалище. Срещу продаденитѣ дъски Фотиновъ купувалъ въ Смирна и Фоча разни „емиши“ (плодове): стафиди, смокини и др. които пъкъ изпращалъ за проданъ въ Пловдивъ.

Въ тази търговия не му повървѣло и го споходили несполуки. Въ края на 1826, или въ началото на 1827 год., единъ наетъ отъ него корабъ, натоваренъ съ дъски, потъналъ въ морето и завлѣклъ всичката му стока.

Следъ тия си търговски беди той се отказалъ отъ търговията и си отворилъ частно училище въ Смирна, въ което обучавалъ децата на български колонисти и гърчета: преподавалъ имъ български, гръцки, френски и други образователни предмети.

Презъ 1842 год. той предприема пътуване изъ по-големитѣ български градове, за да събира тамъ помощници за своята книга „Общо землеописание“. Така презъ време на обиколката си Фотиновъ се запознава отблизо съ състоянието на духоветѣ и бита на своитѣ сънародници. Разбиралъ е нуждитѣ на народа и съ по-късната си книжовна дейность се старае да го просвѣщава и бащински да го напътва по много житейски въпроси. Презъ сжщата 1842 год. издава въ Смирна първиятъ (пробниятъ) брой на списанието си „Любословие“, което излиза редовно като месечно издание презъ 1844 до края на 1846 год.

Година по-късно — 1843 год. — издава все тамъ учебника „Общо землеописание“. Фотиновъ е писалъ и печаталъ още книжовни трудове, на които не ще се спираме, понеже нѣматъ връзка съ нашата тема. Въ края на живота си (1858 г.) се установява въ Цариградъ и се тъкмѣлъ да издава отново списание „Листъ любословний, повестний и торжищний“. Умира въ Цариградъ на 29 ноемврий 1858 год. Въ всичкитѣ си книжовни трудове и статии — преводни и оригинални — Фотиновъ се проявява като неуморимъ просвѣтителъ, съ нови за времето си идеи: той, напр. е ревностенъ застъпникъ на девическото образование и откриване на такива училища въ България.

*

Неговото „Землеописание“ (1843 г.), за което сж се записали 1800 спомощници, е преводъ отъ гръцки езикъ, но страницитѣ, посветени на българскитѣ селища, сж писани отъ самия Фотиновъ — плодъ на неговитѣ наблюдения и проучвания по време на обиколката му изъ Българско. Важна за насъ остава само тази частъ на Фотиновата география. Тя е втора на български езикъ — следъ Неофитъ Бозвелиевото „Славено-българское дѣтководство“ (1835 год.).

Общо за нашата страна пише: „Болгария же има въздухъ благо-растворенъ, клима весма здрава и изрядна съ преизобилна и плодonoсна земля, съ гори и планини разновидни, и полета равни и много весели. Общи произходи (произведения м. б.) има: жито, вино, свила (коприна), скотопитателства (скотовѣдство м. б.), добици (добитѣци м. б.) многообразни и питовни, отъ които има доволна търговия, каквато отъ кожи, лой, вълна, масло, воскъ и пр.“ (стр. 72).

Фотиновъ се спира на отдѣлнитѣ селища, които нарежда по низходяща линия: първенствующи градове, значителни градове, именити градове, малки и по-значителни села.

Започва съ **София** и пише, че рѣдко се намира друга земя, като софийската, съ нейното изобилие, плодородностъ и скотовѣдство: „и може да се нарече земя обетования, защото издава таквия вещи и стока, които толкова изобилно други мѣста нѣматъ“ (73). Между значителнитѣ градове е **Шуменъ** съ 30,000 жители „люботрудни и търговци“ съ прекрасни торжища (чаршии) и лойнотопища (салхани)“ (74-75).

Жителитѣ на **Котелъ** успѣватъ като овчари и скотовѣдци.

Русе е „многоторговень, въ който продаватъ дунавска риба: шаранетѣ и пр.“ (76).

Свищовъ съ „прехвално пристанище, край което има прекрасни и просторни лавки (магазя), торговина доволна отъ помѣстнитѣ му производи и лойнотопища (салхани).“ Свищовцитѣ сѣ добри търговци (76).

И **Видинъ** развива търговия въ пристанището си, поради изобилието на произведенията отъ скотовѣдството въ околността.

Въ **Ловечъ** има състоятелни търговци.

Въ **Златица** има тъкачници за постилки и работилници за барутъ.

Общо за **Тракия** пише, че земята ѝ е плодородна, съ главни произведения: отлично жито, лозя, коприна, оризъ, отлично („прехвално“) желѣзо и скотовѣдство. По-голѣмо внимание **Фотиновъ** отдѣля на **Сливенъ**, който станалъ прочутъ съ текстилната фабрика, основана отъ **Добря Желѣзковъ**, когото възхвалява. Освенъ сукна, въ този градъ тъкатъ още аби, ямурлуци, съ които се върши добра търговия, а заради тъканитѣ покривки (ямболии) пролѣтно време става голѣмъ панаиръ.

Стара-Загора се слави съ своята „благоплодна и преизрядна земя“, която ражда „пречистата и бѣла пшеница именуема загаария, издава каклица, арпаджикъ, вино, ракия и круши такива, които сѣ рѣдко на свѣтатъ“ (88). Въ града има салхани, произвежда се розово масло. Авторътъ мисли, че **Стара-Загора** съ своитѣ пространни и плодородни полета може да изхрани не 1,000 семейства, колкото брой града, но щитѣ умножени по 1000. (89). **Казанлъкъ** произвежда розово и сусамово масла и желѣзни издѣлия. Въ **Калоферъ** има много търговци. Жителитѣ му сѣ трудолюбиви, поризвеждатъ шаякъ, гайтанъ и забрадки (шамии) (90).

Въ **Сопотъ** произвеждатъ стъкло и вълнени издѣлия.

Карлово е известенъ съ петъчния си пазаръ, съ производство то на розово масло „отъ кое има доволна търговия“. Произвежда се и барутъ. (91).

Пловдивъ е прославенъ съ търговията, която води съ **Мала-Азия**, **Сирия**, цѣла **България**, **Тракия**, **Влашко**, **Македония** — чакъ до нѣмскитѣ земи. Въ търговията пловдичани сѣ „точни, полезни, любочестни“. Произвежда се оризъ, коприна, отъ която правятъ тънки платна, после къклица, жито, вино, вълнени сукна (аби) съ които се върти голѣма търговия. Друга търговия е тази съ дървесинни вещества и дѣскарство. Има голѣми чаршии. (91-92).

Жителитѣ на **Копривщица** сѣ въ по-голѣмата си частъ овцевѣдци. И жителитѣ на **Панагюрище** сѣ трудолюбиви, сѣщо

овцевъдци; женитѣ имъ тъкатъ шаяци, съ които се върши добра търговия. Развито е и кожарството.

Въ К л и с у р а повечето сѣ абаджии и овчари.

Въ С т а н и м а к а се занимаватъ съ лозарство и произвеждатъ вино, което изнасятъ другаде, още сусамово и къклично масло.

Т а т а р ъ - П а з а р д ж и к ъ е срѣдище на търговията, която става между Тракия, останала България, Сърбия, Босна и Македония. Тамъ презъ юлий се събира панаиръ, на който се продаватъ най-много аби и желѣзо, донесено отъ Самоковъ. Произвежда се оризъ, жито, вино, коприна, разни овошия, съ които се търгува. Татаръ-Пазарджичани сѣ „честолюбиви ревнителн. . . за торговията.“

Въ К о с т е н е ц ъ има желѣзарска работилница, дето се правятъ хубави ножове.

Фотиновъ се спира най-подробно на родното си мѣсто С а м о к о в ъ. Този градъ, лишенъ отъ природни блага и почва „може, обаче, да се хвали, защото има единъ произходъ (произведение м. б.), който е глава и начало на сичкитѣ свѣтски работи, почто има желѣзото, безъ което не може да биде нищо на свѣтатъ и което е предпочетено по премного отъ злато и сребро, почто, ако не е желѣзото да го ископа и да го направи, не ще нито името му да се знае и чуе, че е сребро и злато“. Другъ приходъ донася овцевъдството, търговията съ овци и вълна, която самоковчани изпридатъ и съ нея тъкатъ шаяци, гайтани, а мъжетъ ги шиятъ. Голѣмото трудолюбие на самоковчани се проявява въ желѣзодобивницитѣ и кожарскитѣ работилници, отъ които се върши добра търговия, но тѣ сѣ, жали Фотиновъ, притежание на чужденци (96). По-нататѣкъ следватъ бележки за селищата въ Македония, които Фотиновъ счита за български.

Тѣзи наблюдения на Фотиновъ макаръ че сѣ откъслечни и наивни по днешна преценка, сѣ въ сѣщностъ важни въ развоа на българската географска и икономическа мисль, понеже сѣ вѣрни и сѣ схващания на българинъ преди 100 години, когато не за наука е могло да става въпросъ, а за обикновена грамотностъ на четмо и писмо.

Въ списание „Любословие“ Фотиновъ застъпва широка програма за общо и всестранно просвѣщение на народа. Покрай типичнитѣ за онова време езикови, исторически, религиозни и училищни въпроси, въ страницитѣ на „Любословие“ изпъкватъ и въпроси за земедѣлие и търговия. Къмъ тѣхъ самиятъ Фотиновъ е ималъ предразположение, понеже се е занимавалъ известно време съ търговия. „Фотиновъ е първиятъ у насъ, който показва и ползата отъ сдружаването и отъ дружествата“, пише проф. Ив. Шишмановъ. Фотиновъ показва още начина, какъ да се умножаватъ капиталитѣ на дружеството — съ даване пари на заемъ, съ лихви (май 1844 г., бр. 2, стр. 29). По-сериозни знания е ималъ Фотиновъ по земедѣлието, за което заляга въ нѣколко статии.

Той схваща, че „земедѣлието е душа на всичко благополучие въ секо мѣсто, въ сека държава и властъ“ (ноемврий 1844 г., бр. 8., стр. 121). Намира, че българитѣ сѣ земедѣлски народъ, че земедѣлието е нашата сила, та постоянно напѣтва читателитѣ си какъ да обработватъ и използватъ земята. Той обръща внимание на торенето, което връща на земята, това, което плода изсмуква отъ нея.

За да иматъ торъ, земеделците трѣбва да умножатъ стадата си. Своитѣ сведения за начина на торене и за качества на тора Фотиновъ черпи отъ „Любопитниѣ людие по Европа“, които сѣ правили опити и провѣрки. Споредъ тѣхния опитъ по-полезенъ се явява прѣсния, малко угнилия торъ, отколкото стария торъ. (авг. 1846 г., бр. 20, стр. 115).

Той обръща внимание, че почвата запазва силата си, като не се засѣва постоянно съ едни и сѣщи растения, а, за да се запази и засили доходността отъ земята, трѣбва да се следва смѣна на сѣитбитѣ. Така правятъ просвѣтителитѣ земеделци, „и не оставятъ никогашъ земята, каквото я ние оставяме празна и неуроботена, но я работатъ секога и посѣватъ, защото земята е секогашъ усердна и пристойна да заплати на челоуѣка трудоветѣ му, като истинна и чадолюбива майка, но секога не сосѣ сѣщото и това сѣяне, но съ различно“. (ноемврий 1844 г., кн. 8., стр. 120). Фотиновъ се впуска въ подробности и изброява кои сѣ изтощителнитѣ култури за обработваната земя: жито, ечемикъ, овесъ, картофи, зеле, рѣпа, по-малко цвѣклото, маслодайнитѣ растения — сусамъ, ленъ и конопъ; по-малко изтощителни сѣ бобовитѣ растения. При смѣна на тѣзи култури, и безъ да се оставя земята да почива, последната не отслабва, а, напротивъ, „рождбата става повече, когато се сѣятъ едно подруго сѣянѣта отъ различни видове (секакви турши)“ (кн. 9. декемврий 1844 г. стр. 121).

Сѣветитѣ продължаватъ за сѣидбата, посѣва, засажданията, копането, разпредѣляне на засѣтата площъ, все съ цель да се постигне по-голъма доходность.

Въ една обширна статия (уводна) — „Земледѣльное художество. Нови опитности за намокруване житно“ той разглежда опититѣ, които френски агрономи сѣ правили за пречистване семето съ химически разтвори (меденъ сулфатъ), преди сѣидбата и сѣветва българитѣ да приложатъ тѣзи опити, които предаватъ по-голъма растителна сила на семето и по-чиста жетва. Дава и сравнителна таблица на произведеното жито, следъ такова предварително пречистване.

Вземането присърдце отъ Фотинова на тѣзи земеделски въпроси личи въ „изясниѣ“-то, което следва таблицитѣ: „Описахъ прочее тия примѣрни опитности за ония що са трудолюбиви земеделци и любопитни, кои ако направатъ особниѣ опитъ и дѣйствително познаятъ това, що имъ представлявамъ, могатъ да послѣдватъ тия примѣри, споредъ какво и да било жито що е за семя, и могатъ да получатъ блажни успѣхъ во свои си трудове и многу превосходна полза“ (априлъ, 846 г. бр. 16. стр. 56).

Съ тѣзи си познания, почерпени отъ френски източници, по земеделски въпроси, Фотиновъ се явява първи български агрономъ.

Втори стопански клонъ, на който Фотиновъ обръща внимание въ списанието си, е търговията. Самъ той опита силитѣ си въ това поприще и, въпрѣки неуспѣхитѣ си, не намрази търговското занятие, нито го омаловажи въ писанията си. Наклонността си къмъ търговията той запазва до края на своя животъ и на нѣколко пѣти подкача нейното упражняване. За търговията, изобщо, той се изразява така: „Сичките почти народове обичатъ да правятъ търговия, и праведно прилича да я предпочитатъ и иматъ; защото е тя душа на сичко; за това

ония, които я иматъ сега въ рѣцетѣ си, трябва твърде многу и съ голѣмо попечение да се стараятъ и да радатъ да я не загубатъ . . . Свободата ѝ е приятелница, каквото е и тя приятелница на свободата и любовница. Но по-голѣмий неприятелъ на дветѣ, сиречь на търговията и на свободата е невоздреността и распутството“ (декемврий 1844 г. стр. 144).

По-опредѣлено сѣмъ изказани Фотиновитѣ възгледи за търговията въ уводната статия на бр. 15. г. II, мартъ, 1846 г. подъ насловъ: „Свѣтование за младъ търговецъ“, подписана отъ „старъ търговецъ“. Този търговецъ по всѣка вѣроятностъ е самия Фотиновъ. Съветитѣ му се свеждатъ въ следнитѣ 6 тези: 1) помни, че твое время е деньги (пари); 2. помни, че честь (ихтибаръ) е деньги; 3. помни, че деньги иматъ свойство да раждатъ — изяснява лихвата; 4. помни, че тридесѣтъ дуката на день правятъ тринадесѣтъ двастольпника (диреклии) во една година; 5. помни, че добрии платець има какъ свой си чуждий кашелекъ (кесия); 6. Чувай се да не мнишъ и чинишъ, че е сичко твое онова що имашъ, и да се принудишъ да правишъ иждивения чрезъ мѣрни. Сжщественъ е и следния съветъ: „лесно можешъ да станешъ богатъ, като сакашъ. Богатство състои и зависи скришно отъ две речи: прилежание и воздержание; сиречь, не разточвай напраздно и не губи нито время, нито деньги, но употрѣблявай тия две нѣща колькуто можешъ добре“.

*

Съ изтъкнатитѣ до тукъ Фотинови възгледи и наблюдения надъ българската земя и за двата клона отъ стопанската дейностъ на българитѣ — земедѣлие и търговия — Фотиновъ подчертава, преди всичко, своитѣ широки, почти енциклопедични интереси, като не забравяме боравенето му и въ редъ още области на човѣшкото знание, които въ тази статия не разглеждаме. Неговиятъ биографъ проф. Ив. Шишмановъ съ право пише, че „нѣма почти областъ, до която любознателниятъ духъ на Фотинова не се е докосвалъ“. Въ историята на нашата книжнина Фотиновъ е признатъ за създател на българския периодически печатъ, а чрезъ списанието си той начерта и насокитѣ, които последния продължи по-сетне. Този печатъ до освобождението ни бѣ предимно борчески — за извоюване духовна и политическа свобода. Фотиновъ му вля и стопанска струя — чисто практична и творческа. Нѣкои отъ тѣзи си схващания Фотиновъ дължи, може би, на гръцката култура, въ която е школуванъ, сжщо и на френската култура, която пѣкъ съ идеитѣ на рационализма и на енциклопедиститѣ отъ XVIII вѣкъ е влияла чувствително на гръцката образованостъ въ първата половина на XIX в., когато се учи и живѣе К. Фотиновъ. Фотиновъ се е пслзувалъ направо отъ френската книжнина. Важно е, обаче, че той е схваналъ и усвоилъ идеитѣ и насокитѣ, които сѣ били съобразни и на-временни за изостаналитѣ въ културно и социално отношение българи.

Той е предтеча и апостолъ за стопанска просвѣта на българитѣ. Фотиновъ е последователъ на отца Паисия въ залягането си — българитѣ да опознаятъ земята си, нейнитѣ богатства, занаяти и възможности, които тя таи. Той правилно схвана, че покрай общото образование и историческото осъзнаване на народа, налага му се да усвои опита на по-напредналитѣ народи въ областта на дветѣ, сжществени

за българитѣ, препитания — земедѣлие, съ скотовѣдство, и търговия. Заветѣтъ му не остана безъ следовници. Поде го създателя на българския вестникъ — д-ръ Иванъ Богоровъ и му начерта по-широка програма.

На Фотинова, следователно, трѣбва да препишемъ още една важна заслуга — че е пръвъ новобългарски стопановедъ.

Използувана литература

Сп. „Любословие“. г. I и II, 1844—1846 г.

Константинъ Г. Фотиновъ. Общое землеописание. Смирна. 1843 год.

Константинъ Г. Фотиновъ. Избрани страници, подъ редакцията на Александъръ Бурмовъ. София. Хемусъ. 1939 г.

Ив. Д. Шишмановъ. Константинъ Г. Фотиновъ, неговиятъ животъ и неговата дейность.

Сб. НУНК. 1894 г. кн. XI.

ВЖТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

РАЗВИТИЕТО НА НАРОДНОТО НИ СТОПАНСТВО ПРЕЗЪ 1940 ГОДИНА

Външни условия

Военното положение въ Европа и непрекъснатото разпростиране на войната по нейнитѣ различни краища, не даде възможность за едно нормално развитие на стопанската дейность въ цѣлия континентъ. Лишаването на редица индустриални страни, които сѣ вносителни на земедѣлски произведения въ връзка съ презморскитѣ пазари, които имъ доставѣха тѣзи произведения, предизвика въ Западна и Северна Европа една криза въ снабдяването съ храни и ограничения въ консумацията на хранителнитѣ продукти.

Това състояние на нѣщата не промѣни много насокитѣ на нашата външна търговия, която остана ориентирана предимно къмъ старитѣ си пазари. То повлия, обаче, върху снабдяването на страната съ нѣкои сурови материали, което постоянно се затрудняваше, а стана особено мъчно отъ м. юний насамъ, когато влизането на Италия въ войната прекъсна сръдиземноморския воденъ пътъ на съобщения.

Българското народно стопанство, обаче, можа да преодолѣе затрудненията, които се появяваха отъ намаляването на вноса на нѣкои сурови материали, съ склучването на редица международни спогодби съ европейски страни, които облекчиха значително положението на нашето народно стопанство. Успоредно

съ това се взеха всички мѣрки за засилването на мѣстното производство на редица важни за индустрията стоки, съ което се намали нуждата отъ вносъ. Между търговскитѣ договори, които склучи България и които все повече и повече се поставятъ на базата на компенсационната търговия, най-важни сѣ тѣзи съ Германия, Русия, Унгария, Италия, Словашко, севернитѣ страни и др.

Едно известно облекчаване въ снабдяването на България съ стоки отъ чуждестраненъ произходъ представлява и включването ни, въ последнитѣ месеци на годината, въ Централния девизенъ клирингъ, който се организира отъ Берлинъ и въ който участвуватъ завладянитѣ отъ Германия територии и нѣкои други съседни държави, като Италия, Унгария и т. н. Съ това включване въ европейския клирингъ, занаяпредъ снабдяването съ свободни девизи ще бѣде отъ по-малка важность, отколкото е било въ миналото.

Вжтрешни стопански условия

Два сѣ основнитѣ фактори, отъ които зависи развитието на българското народно стопанство въ нормални времена: състоянието на реколтата и държавната стопанска политика (по ценитѣ, снабдяването и др.).

Първиятъ отъ тѣзи фактори — реколтата — презъ 1940 година бѣше по-доб-

ра отъ срѣдната, макаръ и малко по-слаба отъ рекордната реколта презъ 1939 г. Естественитѣ условия за едно добро развитие на стопанството, следователно, сѣществуваха. Тѣ бѣха до известна степенъ влошени отъ недостатъчното пристигане отъ чужбина на нѣкои сурови материали, между които на първо мѣсто стоятъ кожитѣ и цвѣтнитѣ метали.

Държавната политика по отношение на народното стопанство, обаче, внесе значителни измѣнения въ неговия обикновенъ развой. Може да се каже дори, че презъ 1940 г., за първи пътъ отъ освобождението на България, държавната политика навлиза толкова дълбоко въ стопанството и дава толкова решителни резултати. Ако се обърне внимание на държавната намѣса на пазаритѣ и при образуването на ценитѣ, ще трѣбва да се приеме, че нашето стопанство вече е преминало напълно къмъ фазата на дирижирането, изоставяйки либералнитѣ принципи и, което е по-важно, — либералнитѣ реакции на редица стопански влияния, като напримѣръ на осѣждицата на припаси, усиленото търсене на стоки, недовѣрието и т. н.

Въпрѣки пълното провеждане на една дирижирана държавна политика по отношение на пазаритѣ, не може да се каже, че нашето народно стопанство е станало напълно дирижирано, защото държавната политика изостави индустриалното производство и неговото планоно насърчение, давайки му възможность да се развива свободно.

Развитие по стопански области
Развитието на народното ни стопанство не показва единна тенденция, което се дължи на ненормалното време и на нарушеното равновесие между отдѣлнитѣ стопански фактори, поради избухването и разширяването на войната. Ограниченото мѣсто не ще ни позволи да се занимаемъ съ единъ пъленъ прегледъ на развоя на стопанството по области, поради което ще се задоволимъ да очертаемъ само общитѣ тенденции и да ги подкрепимъ съ нѣкои отъ разпознатитѣ статистически данни.

Цени. Развитието на ценитѣ бѣше най-важниятъ проблемъ, успоредно съ снабвяването съ сурови материали, който се постави предъ българското народно стопанство. Въ развоя на ценитѣ презъ 1940 година се отбелязватъ три периода: на относително слабо увеличение презъ първото полугодие; значително увеличение презъ третото тримесечие на годината и намаляване на темпо-

то на увеличение презъ последното тримесечие. Индексътъ на ценитѣ на едро показва, въ края на 1940 година, една цифра отъ 160.0 при база 1934/1935 равна на 100 или въ сравнение съ базата — едно повишение отъ 60%, срещу само 26.9% повишение въ края на 1939 г. Въ сравнение съ базата, следователно, ценитѣ на едро презъ 1940 година сѣ повишили съ 33%. Отъ това увеличение, най-големо е увеличението на вноснитѣ стоки, индексътъ на които е нарастналъ отъ 119.9 къмъ края на 1939 г. на 170.8 за края на 1940 г. или едно увеличение отъ 42% въ сравнение съ 1939 г.; индексътъ на износнитѣ стоки се е покачилъ отъ 185.4 на 204.9, или съ 10.5%, а този на мѣстнитѣ стоки за мѣстна консумация — отъ 111.2 на 145.2%, или съ 30%. Държавната политика на спиране повишението на ценитѣ, които бѣ прокламира на презъ октомврий 1940 г., даде относително слаби резултати, но все пакъ успѣ да позадържи поскъпването. Вследствие на повишението на ценитѣ на земедѣлскитѣ произведения и засиленото оназаряване на селското производство, паричнитѣ номинални доходи на селското население сѣ се увеличили почти съразмѣрно съ поскъпването, докато ножицата между доходи и цени за градското население се влошава въ вреда на доходитѣ. Ножицата между износнитѣ и вносни цени сѣщо така се разтваря въ вреда на ценитѣ на износнитѣ произведения.

Земедѣлие. Земедѣлското производство презъ 1940 година бѣ малко по-слабо, поради влошениитѣ климатически условия, отъ производството презъ 1939 г., но все пакъ значително по-големо (около 12%) отъ срѣдното производство презъ периода 1933/1938. Намалението въ малъкъ размѣръ, обаче, важи главно за зърненитѣ храни, докато въ плодоветѣ и зеленчуцитѣ се отбелязватъ срѣдно по-големи намаления. Вследствие на това, износътъ на плодове и зеленчуци е намалялъ значително въ сравнение съ рекордната 1939 година. Проблемитѣ, които се слагатъ въ връзка съ българскитѣ реколти, се усложняватъ презъ 1940 г. съ присѣдиняването на Южна Добруджа къмъ родината и съ необходимостта да се изхранва по-голема войска подъ знамената. Отъ Южна Добруджа бѣха отнесени почти всички зърнени храни, съ изключение на паревницата, вследствие на което вмѣсто да бѣде единъ източникъ на зърнени излизци, презъ 1940 година тя се превърна на консумативенъ центъръ, който трѣб-

ваше да се подхранва със зита от друг области.

През годината се почувствува и една криза въ снабдяването с мазнини, главно със слънчогледово масло, която криза продължи през сезона август — октомври 1940 г. и бѣ покрига съ производството отъ новата реколта.

Много по-голямо бѣше през годината производството на плодови пулпове, главно на ягоди въ пулп, тъй като ягодицата реколта бѣше отлична.

Индустриалното производство през годината показва тенденция на по-усилено развитие, откогато през 1939 г., като индекснитѣ числа за производството сѣ обикновено по-голям през отдѣлнитѣ месеци, откогато сѣ миналогодишнитѣ. Индексътъ за обема на индустриалното производство достига през м. ноември 1940 г. цифрата 217.7 (1934/1935 = 100), срещу 173.8 за ноември 1939 г. и 152.3 за декември 1939 г. При това, най-малко се е увеличило производството на инвестиционни блага, повече е нарастало това на консумативнитѣ блага — осветл. храни, и най-много се е увеличило производството на хранителнитѣ консумативни блага. Въ прѣлки военното време, през првитѣ 11 месеца на годината разрешенитѣ строже надишаватъ по кубатура малко строежитѣ през 1939 г., докато по стой-

ностъ тѣ нарастватъ съ 8%.

Поради по-оживената индустриална дейностъ и срѣдното задържане на по-голям брой работници под знамената, броятъ на регистриранитѣ безработни намалява отъ 105.471 души през 1939 г. на 96.853 души през 1940 г.

Ограничения въ индустриалното производство през годината се отбелязават само въ областта на металната индустрия, отчасти на текстилната, кожарската и маслодайната индустрии. Липсата на сурови материали, ксито се внася отъ чужбина, бѣ сполучливо замѣстена въ повечето случаи съ вносъ на изкуствени сурови материали и съ засилването на производството на мѣстни сурови материали. Въ това отношение по-голям успѣхъ се постигна при производството на вълна и на сурови кожи отъ едър добитѣкъ.

Външна търговия Въ развитието на българската външна търговия се отбелязватъ два важни факта: 1) Почти удвояване (увеличение съ 83.1%) на износа по количество, срещу малко намаление (1.7%) на вноса и 2) Значително увеличение на вноса и износа по стойност, което възлиза за вноса на 35%, докато за износа се установява на 15.7%.

Общитѣ данни за развитието на външната ни търговия през 1939 и 1940 година сѣ следнитѣ:

Година	Вносъ		Износъ		Балансъ
	хил. тона	милиони лева	хил. тона	мил. лева	милиони лева
1940	382.7	7.028,0	995.7	7.019,0	— 8.4
1939	389.3	5.196,6	544.0	6.064.3	+ 867.5
Разлика:	— 6.6	+ 1.831.4	+ 451.7	+ 954.7	— 875.9

Липсватъ подробни данни за преценката на вноса и износа по артикули или по групи стоки, но може да се направятъ известни сравнения за вноса по най-важни групи. Така вносътъ на консумативни блага през годината е възлизалъ на 1.888,4 милиона лева, срещу 1.257,8 милиона лева през 1939 г., показвайки едно нарастване отъ около 30%. Вносътъ на инвестиционни блага възлиза за 1940 г. на 3.288,4 милиона лева, срещу 2.253,0 милиона лева през 1939 г., или съ увеличение отъ около 40%, докато вносътъ на сурови материали за индустрията показва нарастване само отъ 175 милиона лева, възлизайки през 1940 г. на 1.850,7 милиона лева

срещу 1.685,8 милиона лева за 1939 г. или съ едно увеличение отъ около 10%. Като се вземе предвидъ, че ценитѣ на вноснитѣ стоки сѣ се покачили съ около 40%, трѣбва да се приеме, че по количество въ всички вносни групи, съ изключение на инвестиционнитѣ блага (въ които се включватъ и орѣжията), се отбелязва намаление.

Износътъ през годината показва значително увеличение по количество, главно поради усиления износъ на въглища и руди, както и поради засилването на износа на нѣкои зърнени храни, предимно царевичата.

При развитието на вносна и износна търговия през 1940 г. се отбеля-

за и една тенденция на все по-голямо прилагане на принципа на компенсацията, като се избѣгва заплащането съ валути, дори и когато сж свободни.

Вжтрешната търговия презъ годината отбелязва увеличение въ оборотитѣ си по стойност, но едва ли се е отбелязало увеличение въ оборотитѣ по количество. Продажбитѣ сж се увеличили еднакво въ градоветѣ и селата сѣдно съ около 10%, докато повишението на ценитѣ на едро е значително по-голямо. Въ размѣра на превозенитѣ стоки по Б. д. ж. (безъ вжглищата, чакълѣтъ, камънитѣ и вноснитѣ и износни стоки) се отбелязва известно малко увеличение, като превозениятъ тонажъ възлиза на 3.682,7 хиляди тона, срещу 3.435,5 хиляди тона презъ 1939 година. Увеличението на превозения тонажъ, обаче, би трѣбвало по-скоро да се отдаде на присѣдиняването на Южна Добруджа, отколкото на засилването на стоковия трафикъ въ вжтрешността на страната.

Кредитѣтъ презъ 1940 година показва тенденция на добро развитие при понижени лихвени проценти. Като резултатъ на държавната политика по намаляването на лихвенитѣ проценти, презъ 1940 година лихвитѣ спаднаха сѣдно съ 1%, както по отношение на влоговетѣ, така и по отношение на пласментитѣ. Въпрѣки това, размѣртѣ на всички влогове въ банковата система презъ м. септември възлиза на 17.964 милиона лева, срещу 17.170 милиона лева, презъ декември 1939 г. и 15.724 милиона лева презъ септември 1939 г. Въ сравнение съ края на миналата година, следователно, презъ м. септември 1940 влоговетѣ показватъ едно увеличение отъ около 800 милиона лева, докато за цѣлата първа военна година (септември 1939 — септември 1940) увеличението възлиза на 2.240 милиона лева. Този фактъ говори ясно за довѣрието, съ което се ползватъ банцитѣ и Спестовната каса всрѣдъ населението още повече, че съответнитѣ институти въ всички наши съседни страни преживѣха презъ 1939 и 1940 години тежки кризи.

Въ областта на пласментитѣ сжщо така се отбелязватъ нараствания, като

общата сума на пласментитѣ възлиза въ края на септември 1940 година на 15.644 милиона лева, срещу 14.479 милиона лева за декември 1939 г. и 14.332 милиона лева за септември 1939 г. Увеличението на банковитѣ пласменти, следователно, за първата военна година възлиза на 1.312 милиона лева.

Държавнитѣ финанси завършиха упражнението си презъ 1940 г. съ единъ излишѣкъ отъ 242 милиона лева, което е единъ много добъръ резултатъ, като се има предвидъ, че ненормалното международно положение наложи значителни разходи за въоръжаването на армията. Съ редовни приходи можаха да бждатъ покрити, както редовнитѣ държавни разходи, така и извънреднитѣ бюджети.

З а к л ю ч е н и е

Въпрѣки неблагоприятното международно положение, българското народно стопанство се разви въ благоприятна насока презъ 1940 година. Причинитѣ за това добро развитие трѣбва да се търсятъ, както въ естествентѣ условия за него — достатѣчна реколта, така и въ своевременната държавна намѣса въ областта на търговията, която попрѣчи за едно още по-голямо поскъпване на стокитѣ.

Присѣдиняването на Добруджа не можа да укаже своето благотворно влияние върху развитието на стопанството презъ 1940 г., тъй като на първо време тя остава повече като консумативенъ, отколкото като производственъ центъръ.

Задържането на покачването на ценитѣ въ по-голямъ размѣръ, отколкото това е у съседитѣ ни, задоволяването на консумативнитѣ нужди на страната съ храни и съ индустриални произведения, увеличението на влоговетѣ, намалението на лихвата, излишѣктѣ въ приключването на държавния бюджетъ, всичко това сж фактори, които говорятъ за едно добро и задоволително развитие на стопанството ни презъ 1941 г.

За 1941 г., обаче, по-малко отъ всѣкога може да се направятъ нѣкакви предвиждания, поради пълната неизвестностъ, която царя относно развитието на международното положение.

А. К.

ИНДУСТРИЯТА И ДЪРЖАВНАТА НАМѢСА ВЪ СТОПАНСТВОТО ПРЕЗЪ 1940 Г.

Една традиция е въ края на всѣка година да се прави единъ прегледъ на събитията презъ изтеклата година и опитъ да се проникне въ неизвестността на близкото бждеще. Единъ такъвъ погледъ

по отношение на индустрията ни, особено презъ изтеклата 1940 година, натежала отъ военни и стопански събития, презъ която започна провеждането и затвърдяването на единъ новъ стопански редъ въ

Европа, а може би и въ света, е не само интересен, но и наложителен.

Политическата, стопанска и военна обстановка въ Европа, която наследихме от твърде неспокойната и пълна съ изненади 1939 г., не само, че през 1940 г. не се проясни, но се още повече усложни и затегна. Политическият и военни събития през годината представляват една гигантска борба, която основно разтърси и цълия стопански строй въ Европа. Подъ влиянието на новите условия и възможности подпадна принудително и нашето народно стопанство. Наложител се изключителни стопански мѣрки, които държавата предприе у нас още от септември 1939 г., през 1940 г. се засилиха. Тѣ обхващаха всички стопански отрасли. Особено осезателно се отрази този изключителен режим, който е предвестникът на утрешния нов стопански редъ, върху нашата млада родна индустрия.

Този новосъздаден режим, по отношение на индустрията, се изрази въ твърде много на брой ограничителни и предохранителни разпоредби, които засегнаха суровитѣ и полуобработени материали, готовитѣ индустриални стоки и индустриалнитѣ цени. Въ тази област до сега сж издадени надъ 500 заповѣди, окръжни, известия и др.

Ограничителнитѣ и предохранителни наредби въ областта на суровитѣ и полуобработени материали засегнаха най-важнитѣ ни индустриални браншове. Тѣзи наредби обхващаха каучука, памука, вълната, кожата, металитѣ, тлѣстинитѣ и отпадъцитѣ. Целта на тѣзи наредби бѣ да се постигне една по-целесъобразна пестеливост въ употреблението на материалитѣ въ производството и, по възможност, едно по-правилно разпредѣление на сжщитѣ между промишленитѣ предприятия въ страната. Като се има предвидъ, че събитията въ Европа се развиваха много бързо и че новосъздаденото положение — ограничената, дори осуетена, възможност за вносъ на необходимитѣ за индустрията ни сурови материали отъ вънъ и недостатъчната наличност отъ сжщитѣ въ страната — ни завари неподготвени, обясними сж безспокойствието и опасенията, които завладѣха нашитѣ стопански срѣди. Тѣзи опасения сж ярко отразени и въ набързо издаденитѣ наредби. Тѣ сж въ нѣкои пунктове крайно ограничителни и несъобразени съ реалнитѣ производствени възможности и условия. Предписани сж усложнени процедури по разпредѣлението и контролата и голѣми проценти отъ

запаси.

Отъ каква важност е въпросътъ за снабдяването на индустрията ни съ сурови материали се вижда отъ факта, че до избухването на настоящата война, крѣгло 40% отъ употребяванитѣ въ индустрията ни сурови материали се внасяха отъ чужбина и 27—30% отъ употребяваното гориво.

Този процентъ, обаче, е общъ за цялата ни индустрия, но за нѣкои нейни браншове той е много по-голѣмъ — дори и надъ 80%. Така, за текстилния вълненъ и памученъ браншъ процентътъ на употребяванитѣ чуждестранни сурови материали и полуфабрикати е 56%, за кожарския — 75%, за хартийния — 79%, а за металния (разни метали и сплавитѣ отъ тѣхъ), както и за каучуковия — надъ 80%.

Какъ се отразиха новитѣ условия върху този вносъ на материали отъ чужбина и доколко тѣ можаха да задоволятъ нуждитѣ на индустрията ни?

Въпрѣки препятствията, които изтеклата военна година създаде за вноса на материали отъ чужбина, въпрѣки неспирния превозъ и блокадата, провежда на отъ морскитѣ военни сили на воюващитѣ, както и забранитѣ за износъ на известни материали отъ нѣкои страни, все пакъ наличността на относително свободния пътъ презъ Срѣдиземно море и ненарушената желѣзопътна връзка на балканскитѣ страни съ Централна Европа, на първо мѣсто съ Германия, улесниха, до известна степенъ, вноса на сурови материали и полуфабрикати за индустрията ни.

Този вносъ, обаче, за индустрията ни презъ изтеклата военна година, въпрѣки всички направени усилия, бѣ незадоволителенъ и остана подъ обикновенния си обемъ.

Това голѣмо, но общо намаление на вноса на чуждестранни материали за индустрията ни, постави нейнитѣ отдѣлни браншове въ голѣми и по-малки затруднения, а нѣкои отъ тѣхъ принуди, доколкото е възможно и подходящо за производствата имъ, да покрийтѣ недостига отъ чуждестранни материали съ мѣстни такива. Особено това се наложи на вълненитѣ, ленено-конопени и кожарски браншове, които, поставени въ положение на държавни доставчици, изпознаваха възможния максимумъ на съответнитѣ налични мѣстни материали.

Тази зависимостъ на стопанството ни по отношение вноса на сурови материали е и причината, която накара българското правителство да засили още пове-

че своите грижи по отношение добиването на индустриални сурови материали и индустриални земни богатства въ страната. Въ това направление вече сѫ известни проектите за целулозна фабрика, две високи пещи съ капацитетъ по 15,000 тона, заселениятъ добивъ на оловни, цинкови, хромови и манганови руди.

Въ стремежа си за самозадоволяване нашата индустрия все повече се свързва съ мѣстните сурови материали. Но необходимо се явява още създаването на важни основни и междинни индустриални браншове, които да замѣстятъ чужбина и станатъ доставчици на вече развититѣ у насъ индустриални клонове. За очакване е, че при едно омиротворяване на Европа тѣзи задачи на родната ни индустрия ще бждатъ окончателно и въ положителенъ смисълъ разрешени.

Въ връзка съ набавянето на сурови материали за страната, единъ отъ най-болнитѣ въпроси за индустрията ни презъ годината, се подхваща и осъществява идеята за създаването на едно централно мѣсто отъ кждето да ставатъ въ голѣми партии и на по-износни условия общи доставки. За тази целъ въ началото на 1940 година се основаха две дружества, а именно: А. Д. „Българска промишленостъ“ отъ страна на Индустриалния съюзъ и А. Д. „Българска търговия“ отъ Търговския съюзъ. Задачата, която имаха да разрешатъ тѣзи дружества, се заключаваше въ уреждането и изпълнението на централизирани доставки на необходимитѣ ни сурови материали и стоки и разпредѣлението на сжщитѣ, споредъ нуждитѣ на индустрията и търговията, подъ надзора на държавната властъ. По този начинъ се осигуряватъ по-низки цени, лесенъ превозъ, по-правилно разпредѣление и възможностъ за образуване на запаси.

Наредъ съ важния и жизненъ въпросъ за набавянето и запасяването съ суровини и материали, необходимии за всецѣлостната ни индустрия, на производствения процесъ трѣбва да се спомене и за резултатното събиране и смислено използване на разнитѣ отпадѣци. Отпадѣцитѣ сѫ разни материали, останали извънъ производствения процесъ или консумацията, като негодни за такава. Тѣ представляватъ мъртви ценности за народното стопанство, но разумно събрани и използвани могатъ да влеятъ значителни количества ценни материали въ разнитѣ отрасли на производството. Ние днесъ имаме, въ това отношение, добри поуки отъ много страни, въ които добритѣ резултати отъ събирането и из-

ползуването на разнитѣ отпадѣци насърчиха ржководнитѣ фактори въ тѣзи страни да продължатъ събирането имъ.

Това ползотворно събиране на отпадѣцитѣ и у насъ трѣбва да бжде сериозно проведено и организирано. Специалната наредба на Министерството на търговията, промишлеността и труда за събирането и използването на отпадѣцитѣ, които у насъ въ градоветѣ се изчисляватъ на повече отъ 180,000 тона годишно, досега не е дала особени резултати, поне не такива, каквито тѣ могатъ и трѣбва да бждатъ. Необходимо е, освенъ частния починъ, въ тази работа да бждатъ сериозно въпрегнати и общинскитѣ органи. Не бива да отминаваме и най-малкитѣ възможности, които сѫ въ състояние да облекчатъ производствения процесъ на народното стопанство. Да се оставятъ да изгниватъ и се унищожаватъ отпадѣцитѣ отъ метали, хартия, текстили и др., е груба немарливостъ спрямо стопанскитѣ ни интереси.

Пристъпвайки къмъ разпоредбитѣ по отношение на индустриалнитѣ произведения, ние трѣбва да отбележимъ, че тѣ сѫ твърде обременителни за индустриалнитѣ предприятия, които съ голѣма търпеливостъ, дисциплина и съзнание за настѣпилитѣ изключителни моменти се стараеха да ги изпълнятъ. Макаръ и помжчно пригодима, индустрията съ голѣми усилия и жертви спазваше презъ годината наложенитѣ забрани по отношение производството на изестни индустриални произведения, формалности по контролата и пласмента на своето производство.

Целта на разпоредбитѣ, засягащи индустриалнитѣ произведения, бѣ главно да се гарантира едно нормално продоволствие на по-належащитѣ нужди на страната — населението и войската. Тази задача индустрията ни изпълни блѣскаво.

Разпоредбитѣ по отношение на индустриалнитѣ цени, както и изобщо по отношение на ценитѣ въ страната, имаха на първо време за целъ да спратъ едно спекулативно покачване на ценитѣ. Основната разпоредба въ това направление бѣ задържане на ценитѣ къмъ тѣхното ниво отъ 30 августъ 1939 г. Отъ тази обща база се наложиха постепенно редица повишения и отклонения отъ индустриаленъ характеръ. Въ рамкитѣ на това дирижиране на ценитѣ отъ страна на държавата, ценообразуването престана да се влияе отъ търсенето и предлагането, а се явява продуктъ на стопанската дирижировка. Съ това, обаче, цената не изгубва

своята важна роля в стопанството. Тя продължава да е технически регулатор в производството, включвайки в себе си материал, производствени и други разходи и рентабилитет. По отношение определянето на цените за ново-производствени индустриални стоки трябва да отбележим, че тази процедура от страна на Министерството, поради своята бавност, се отразяваше през годината зле върху пласмента на индустриалните произведения, а вследствие на това и върху самото производство. Често пъти индивидуалното определяне на нови цени от Министерството траеше по 2—3 месеца.

По отношение на цените, най-новата и последна разпоредба е опитът за задържането на цените на едно постоянно равнище за по-дълго време. Целта е да може да се запази от разстройство стопанския живот на страната и да се избягнат социалните затруднения, които биха възникнали от по-нататъшното покачване на живота. В областта на цените, обаче, всяко регулиране, както и последното, остават безсилни спрямо вносните стоки, чиито цени са извън обсега на нашите наредби, а които същевременно имат неоспоримо силно влияние за покачване на индустриалното ни производство и живота. Така, че и сега желаното задържане, замръзване на цените, не е изключено да бъде разстроено, за което и евентуално трябва да бъдем подготвени.

Цените на местните земеделски произведения са се покачили в сравнение с тези от август на 1939 г. с около 28%, а тези на местната индустрия — с кръгло 33%. В развитието на цените на едро за местните индустриални произведения най-силно увеличение се наблюдава при текстилните стоки — 51.5%. „Ножицата“ на цените според индексът на цените за стоки, които земеделските стопанства купуват от пазара (27% увеличение) и този за земеделските произведения (28% увеличение) остава същата като миналата година.

Със провеждането на изброените мерки по държавната намеса в индустриалното производство, нашата индустрия не можеше леко и безболезнено да се справи. Прибързаността, с която се замисляха и провеждаха тези мерки, както и тяхната многобройност, отегчена още повече, че честите изменения и допълнения, не само че смути на първо време и отклони нормалния ход на индустрията, но не даде и възможност на

индустриалния производител да се ориентира ясно върху насоките на тази държавна намеса и приспособи към нея. Затова и през годината, след всяка нова разпоредба, изникваха винаги въпроси и спорове в индустриалните среди, по които камарите, чрез индустриалните отдели, са представявали известни изменения или допълнения на тази разпоредба. Този факт, именно, наложи мисълта у заинтересуваните за едно планово опростотворяване и систематизиране при провеждането на новия ред в индустриалното производство, защото само по този начин дадени нови наредби могат да бъдат съобразени с действителните възможности на труда и производството и за едно правилно насочване в духа на новите условия на производството към нуждите на народната отбрана и тези на страната. И тази мисъл за планово ръководство при провеждането на разширената държавна намеса в стопанството, излезла из производствените среди, с задоволство трябва да отбележим, че се споделя вече от стопанските ни и финансови фактори. Освен това, налага се изменение на системата, която имаме, ако искаме да се постигне по-голяма ефикасност в ръководството на стопанската политика. Ръководните места у нас са претрупани с разрешаването на всевъзможни дребни въпроси. Това се дължи на възприетите методи на централизация, които докараха мудно ръководство и прехвърляне на отговорности върху разните комисии. Новото положение, обаче, изисква прокарването на принципа за личната отговорност и коренно разграничение на компетенциите на отделните стопански органи. Този въпрос изтъкваме не само като такъв, възникнал в нашите български стопански среди, но и като въпрос, който е вече предмет на изчерпателно проучване и разрешаване от първостепенни стопански капацитети в чужбина. И от правилното разрешаване на този въпрос умълото планово организиране на държавната намеса в стопанските ни отрасли — ще зависи безболезнения преход и приспособяване на стопанството ни към изискванията на новия стопански ред.

Наред с тези ограничителни разпоредби, които подложиха производството на един изключителен режим, моментите наложиха и една охранителна мерка по отношение на индустрията за запазване работоспособността на този необходим за народната отбрана сто-

пански факторъ, а това се изрази въ идеята за гражданската мобилизация. Така, новият дирижиранъ режимъ, възъ отъ горнитѣ моменти, постави индустрията ни въ една нова предохранителна обстановка — гражданската мобилизация. Основното начало, върху което почива тази мобилизация, е дисциплинирното привързване и задължаване на работодатели и работници къмъ индустриалното производство, за да се предотвратятъ възможни смущения въ преживяваното неспокойно време и се гарантира едно несмущавано и правилно развитие на това производство, насочено къмъ задоволяване на държавнитѣ и общостопански нужди. Както въ горнитѣ наредби, така и въ тази областъ при провеждането на първитѣ разпоредби, държавата не можеше да има предвидъ всички обстоятелства и условия за едно безогрѣшно провеждане на гражданската мобилизация, и въ този случай, при провеждането ѝ се появиха редица несъобразности, които поставиха известни индустриални производства въ отегчено положение. Така бѣ напр. при сезоннитѣ производства, които се задължаваха да задържатъ работническия си контингентъ въ неработното време, или пъкъ при други производства, обречени на бездействие поради липса на сурови материали, както и разнитѣ случаи при уволняване, замѣстване и пущане въ отпускъ на работниците. Една частъ отъ тѣзи несъобразности бѣха отстранени по наше въздействие, а нѣкои отъ тѣхъ сѣ на пътъ за разглеждане и за разрешение.

За да разчита гражданската мобилизация на успѣхъ, тя трѣбва да почива на пълната неоспорима компетентностъ на ръководителитѣ ѝ, да не спъва стопанската дейностъ до прекаленостъ и да не допуска неясностъ въ наказуемитѣ деяния и самитѣ наказания, да има едно единство въ ръководството и провежданата дейностъ, като не се разчита само на службитѣ въ Министерствата, а се прибѣгне и до помощта на търговско-индустриалнитѣ камари и най-после да се извърши единъ качественъ подборъ на персоналъ по провеждането на тѣзи мѣрпрятия.

Съ всичко това, обаче, въпросътъ за провеждането на гражданската мобилизация не се изчерпва. Нови обстоятелства и условия, които биха настѣпили въ развоя на индустрията ни, ще наложатъ неминуемо и нови допълнения и измѣнения за по-ефикасното и ползотворно приложение на нейното основно начало. И въ това отношение, камаритѣ, следящи зор-

ко отраженията отъ гражданско-мобилизационнитѣ разпоредби върху индустрията, своевременно ще даватъ своитѣ напѣтствия.

Единъ особено важенъ фактъ отъ социално значение, възъ отъ разгледанитѣ разпоредби, сѣ министерскитѣ постановления отъ края на м. юлий 1940 г. за увеличението съ 15% на заплатитѣ и надницитѣ на всички работници и служещи въ частнитѣ индустриални предприятия. Това бѣ единъ фактъ, който напълно отговори на основното начало на гражданската мобилизация, — дисциплинна привързаностъ на труда къмъ производството — и една необходимостъ срещу постепенното заскѣпване на живота. Макаръ, обаче, и тази мѣрка да бѣ възприета съ готовностъ отъ страна на работодателитѣ, тя, както и до тукъ разгледанитѣ, не намѣри едно опростотворено приложение, а едва следъ изискване обяснения и тълкувания, можа да бѣде проведена и да обгърне всевъзможнитѣ случаи по даването на това увеличение. Отъ друга страна, това увеличение създаде и затруднения при калкулирането на производственитѣ обекти и тѣхния приемъ на пазара.

Особена важностъ на този фактъ, обаче е, че той означава една нова държавна намѣса въ социалната областъ на индустрията — мѣрка възъ отъ съществуващитѣ законоположения за споразумение между труда и капитала. Макаръ и взета въ едно изключително време, тази мѣрка е също симптоматична за бъдещата роля, която държавата се готви да играе въ областта на народното стопанство.

Следъ направения до тукъ прегледъ на новитѣ условия и предизвиканитѣ отъ тѣхъ наредби за индустрията ни, намѣ се налага като заключение да кажемъ нѣколко думи, какъ тѣзи нови условия и наредби се отразиха върху обема на индустриалното производство въ сравнение съ мирновременното положение.

Споредъ индекситѣ, които Дирекцията на статистиката ни дава, движението на общия производственъ обемъ на индустрията ни презъ изтеклата година, не само не се е намалилъ, както би следвало да се очаква, поради ограниченитѣ количества сурови материали, но дори се отбелязва известно засилване въ сравнение съ предшестващата година. Това засилване се отнася главно къмъ онѣзи браншове, употребяващи мѣстни сурови материали и онѣзи, които бѣха и сѣ свързани съ нуждитѣ на народната отбрана.

Презъ изтеклата година, споредъ публикуванитѣ данни, индексътъ на обема на индустриалното производство е съ 5.8% по-високъ отъ този за 1939 г. Минната и електропроизводната индустрия показватъ постояненъ стремежъ къмъ разширение на производството. Добре сѣ се развивали презъ годината химическата и хартиена индустрии, както и индустрията за производство на храни и питиета. Няма особени промѣни въ обема на производството въ керамичната и дървороботната индустрия. Текстилната, металната и кожарската индустрии, които преработватъ обикновено главно чужди сурови материали, отбелязватъ, обаче, общо взето, чувствително намаление въ обема на производството. Всички останали индустриални браншове сѣ по обемъ на производството приблизително въ рамкитѣ на миналогодишния такъвъ.

Това задържане и дори засилване на обема на производствения обемъ свидетелствува за жизнеспособността на индустрията ни, за доказанъ опитъ и умѣлото ръководство на предприятията отъ индустриалцитѣ и за разумната имъ приспособимостъ къмъ новия режимъ въ народното ни стопанство. Този фактъ доказва, че индустрията ни е вече добре затвърденъ стопански факторъ у насъ и отговарящъ напълно на назначението, за което той е създаденъ. И най-сетне този фактъ е достатъчно оправдание за всички грижи, които държавата е проявявала въ минало време, и е достатъчно основание отъ страна на индустрията ни да изисква всеобща обществена подкрепа, тъй като тя задоволява, бидейки на своя постъ въ тѣзи тежки времена, народнитѣ и държавни нужди отъ индустриални стоки.

Не можемъ да не подчертаемъ, че досега пакъ можахъ да се избѣгнатъ сериозни разстройства и прекъсвания въ индустриалния ни производственъ апаратъ. Въ индустриалната областъ, за нагаждането ѝ къмъ новитѣ условия, помогнаха, както мѣркитѣ по използване на мѣстнитѣ и по доставка и разпредѣлене на чуждестраннитѣ сурови материали, така и устойчивотѣта и приспособимия духъ на българския индустриалецъ.

Следъ направения прегледъ на главнитѣ и характерни прояви на държавната намѣса въ индустриалното производство, въ заключение трѣбва да кажемъ, че тази всеобща и постоянна засилваща се намѣса ще продължи и занапредъ, защото тя е въ непосредствена връзка съ очертаващото се структурно стопанско преустройство въ свѣта. Тя е

рожда на настоящия преходенъ периодъ къмъ новия още неоформенъ стопански и социаленъ строежъ. Времето, което преживяваме, е, разбира се, едно оправдание за тази намѣса, но не бива да се изпуска изъ предвидъ, че зѣното безразборно и засилено проявление неустойчиво може да премине границитѣ на допустимото и разумно контролно вмѣшательство на държавата въ индустриалното производство и да разколебае устоятъ на индустрията ни, бюрократизирайки нейнитѣ функции. Устоятъ на индустрията — това сѣ личната инициатива и личния опитъ на българския индустриалецъ. Тѣ сѣ двигателитѣ, които създадоха индустрията ни и които сѣ я ръководили и продължаватъ да поддържатъ нейната творческа сила, даже и при днешната държавна намѣса. На тѣзи устои, именно, които представляватъ частния факторъ въ индустриалното производство, държавната намѣса — държавниятъ факторъ — не бива да посяга. За да се гарантира едно спокойно индустриално развитие занапредъ, необходимо е да се установятъ въ индустриалното производство между държавния и частния фактори границитѣ на едно непротиворечиво и еднакво полезно за народъ и държава разумно сътрудничество.

Следъ всичко казано до тукъ, предъ насъ възниква въпроса за бъдещия развой на индустрията ни въ рамкитѣ на новооформяващия се стопански редъ и предстоящитѣ стопански промѣни, които могатъ да настанатъ. Споредъ насъ, опасностъ за бъдещето развитие на нашата индустрия едва ли съществува. Това, разбира се, не ще рече, че при окончателното подреждане на европейското стопанско пространство индустрията ни не ще претърпи евентуални структурни промѣни, каквито ще се наложатъ, по всѣка вѣроятностъ, и въ другитѣ ни стопански области. Тѣзи промѣни, обаче, доколкото могатъ да се очакватъ, не могатъ да бъдатъ отрицателни изобщо за индустриалното ни развитие, напротивъ, тѣзи промѣни биха били отъ положително естество, т. е. отъ естество да поощрятъ още по-пълното и целесъобразно, вертикално и хоризонтално, индустриално развитие на страната ни, която е богата съ индустриални сурови материали, които далечъ още не сме разработили както следва. Така ни каратъ да мислимъ редица прояви и признаци, между които на първо мѣсто стои подчертаниятъ стремежъ за общо повишаване на щандарда на живота, което повишение у насъ е немислимо да се постигне безъ

участието на една всестранно развита индустрия.

Независимо от това, едно всестранно развитие на индустрията напредъ е една належаща необходимост за постигане на цялостност и хармония въ народното ни стопанство, което обстоятелство пък, от своя страна, е било и ще остане основното условие за жизнеспособността на всеки стопански комплекс и което условие не може да бъде пренебрегнато въ бъдещето стопанско подкреждане на Европа.

Именно въ духа на такова всестранно

тѣ и пр. нужди на стопанството презъ и хармонично развитие ние мислимъ, че ще бъде насочена индустрията ни, сближавайки се все повече, както съ наличните сурови материали на земята ни, така и съ останалите стопански отрасли, защото само чрезъ такова сближение ще може да се постигне у насъ едно цялостно — неразривно и хармонично — народно стопанство, чрезъ което страната ни би намѣрила подходящо и заслужено мѣсто въ бъдещия стопански блокъ на Европа.

К. Кл.

РЕНТАБИЛИТЕТЪ НА ЗЕМЕДѢЛСКОТО СТОПАНСТВО ВЪ БЪЛГАРИЯ ПРЕЗЪ 1938/39 ГОД.

Институтътъ за земеделско-стопански проучвания при агрономическия факултетъ е обработилъ данните за организацията и доходността на 124 отдѣлни стопанства отъ всички краища на страната ни за стопанската 1938/39 год. Ние възприемаме анализа на проучванията отъ института за едно земеделско стопанство, имащо площъ 96.3 декара земя. Това правимъ умишлено, понеже имаме подъ съображение годността и материалната възможност на такова едно стопанство да се експлоатира по начинъ, който може да му осигури възможно по-голямъ рентабилитетъ.

Споредъ изчисленията на института, едно стопанство съ 96.3 декара площъ има следното срѣдно разпределение на земята си.

	Декари	% отъ общата площъ
Ниви	68.52	71.36
Ливади	7.81	8.13
Пасища	1.91	1.91
Зел. градини	0.56	0.58
Овощ. градини	4.24	4.48
Лозя	3.32	3.46
Гори	7.56	7.87
Други	2.11	2.20
Всичко	96.03	100.00

Горепосочените площи, заедно съ постройките, инвентара, добитъка и всички съоръжения, необходими за провеждане дейността на стопанството, изчислени въ лева, иматъ следната капиталова стойностъ: (Вж. таблицата въ дѣсно, горе).

За поддържането на стопанството при засѣването на земята, прибирането на реколтата, отглеждането на добитъка, поддържането на инвентара, постройки-

	Общо лева	На декаръ лева	% отъ капитала
Въ земя	180.696.12	1.881.66	52
Подобрения	1.53	0.02	0.02
Постройки	62.991.56	665.96	18.45
Растения	6.504	67.73	1.91
Овощ. град.	10.620.73	110.60	3.11
Лозя	11.061.91	115.19	3.24
Гори	5.985.16	62.32	1.75
Други	137.10	1.43	0.04
Орждия и машини	14.684.77	152.92	4.30
Животни	20.954.34	218.17	6.14
Обор. сръдства	27.644.32	287.87	8.10
Общо акт. к/ли	341.278.97	3.553.87	100.00

годината 1938/39 сж изразходвани човѣшки трудови сили, изчислени въ трудови дни по култури и др. нужди, както следва:

	Работни дни	Въ % отъ общия изразходванъ трудъ
Полевѣдство	238.87	36.86
Ливадарство	15.31	2.36
Лозарство	48.24	7.44
Зел. градини	2.58	3.64
Овощарство	28.50	3.47
Гори	17.60	2.72
Скотовѣдство	182.64	28.19
Постройки	18.97	2.93
Инвентаръ	1.57	0.24
Общи нужди	33.36	5.19
Странични занятия	44.71	6.90
Други	0.31	0.06
	626.66	100.00

Освенъ човѣшките трудови сили, презъ годината сж изразходвани и животински трудови сили, чийто трудъ е изчисленъ въ работни дни съ двойка животни. Тѣхниятъ трудъ е използванъ въ следните размѣри:

	Работни дни	Въ % отъ общия изразход. трудъ
Полевѣдство . . .	73-78	60-6
Ливадарство . . .	3-16	2-60
Лозарство	4-65	3-82
Зелен. градини . .	3-67	3-02
Овощарство	1-49	1-22
Гори	8-29	6-81
Скотовѣдство . . .	0-81	0-67
Постройки	3-53	2-90
Инвентаръ	0-06	0-05
Общи нужди	5-34	4-39
Домакинство . . .	6-38	5-24
Други	10-56	8-67
	121-72	100-00

При реализирането годишната дейностъ на стопанството, наредъ съ трудовата дейностъ на хората и животните, извършени сж и следните приходи и разходи:

Приходи

	Лева	% отъ общия доходъ	На десертъ лева
Скотоводство . . .	7.991-96	19-58	83-22
Полевѣдство . . .	10.770-96	26-39	112-16
Ливадарство . . .	250-88	0-61	2-61
Лозарство	4.383-06	10-74	45-64
Овощарство	1.701-35	4-17	17-72
Зел. градини . . .	1.244-10	3-05	12-96
Стр. занятия . . .	4.317-86	10-58	44-96
Кредитори	2.072-56	5-08	21-58
Дебитори	3.339-59	8-18	34-78
Разни	2.732-94	6-69	28-46
Гори	314-04	0-77	3-27
Дребни отрасли . .	357-32	0-87	3-72
Наличностъ	1.344-49	3-29	14-00
Приходи	40.820-66	100-00	425-08

Полученъ е абсолютенъ чистъ доходъ както следва:

Бруто доходъ въ лева	79.669.41
Произв. разноси въ лева	72.296.09
Чистъ доходъ	7.373.32

Процентното съотношение на факторитъ въ производството е: (Вж. таблицата на стр. 76).

Разходи

	Лева	% отъ годишния разходъ	На десертъ лева
Скотовѣдство . . .	3.794-37	11-06	39-51
Полевѣдство . . .	486-46	2-47	8-82
Овощарство	134-72	0-39	1-40
Лозарство	783-39	2-28	8-16
Ливадарство	31-93	0-09	0-33
Зел. градини . . .	50-66	0-15	0-53
Дребни отрасли . .	84-40	0-25	0-88
Наети работници . .	1.827-84	5-33	19-03
Домакинство	8.137-36	23-73	84-74
Кредитори	3.857-44	11-25	40-17
Дебитори	2.449-43	7-14	25-21
Общъ разходъ . . .	302-02	0-88	3-14
Постройки	1.661-17	4-84	17-30
Инвентаръ	1.550-25	4-52	16-14
Стр. занятия	302-31	0-88	3-15
Разни	1.790-87	5-12	18-65
Частни нужди . . .	4.679-04	13-64	48-72
Гори	82-34	0-24	0-60
Разходъ	34.209-47	100-00	356-91

Ако се вгледаме въ така представеното процентно съотношение на факторитъ въ производството на земеделското стопанство, ние виждаме, че по площ нивитъ заематъ първо мѣсто, т. е. 71.36%. По количество вложенъ капиталъ, тѣ заематъ сжщо първо мѣсто, т. е. 52%. Тѣ поглъщатъ и най-големата частъ отъ трудовитъ сили: отъ животинскитъ трудови сили, за обработката на нивитъ се дава 60.61% отъ работните дни и 36.86% отъ работните дни на хората въ стопанството. По доходъ, обаче, тѣ даватъ едва 26.39% отъ общия доходъ. Следъ като отъ него се спадне извършения разходъ, ние виждаме, че доходътъ остава много малъкъ и незадоволителенъ. Това, отъ своя страна, иде да ни подсказе, че нивитъ въ земеделското стопанството не се използватъ рационално. За това нерационално използване има много причини, които на първо мѣсто лежатъ не само въ личнитъ качества на земеделеца-стопанинъ, но и въ недостатъчно добре организирани пазари на земеделскитъ произведения въ страната. Земеделското стопанство не е нѣщо откъснато отъ цѣлото народно стопанство. То е не само брѣнка отъ него, но е самата негова основа, върху която се градятъ всички останали клонове. То дава голъма частъ отъ суровитъ материали за нашитъ и чуждитъ индустриални предприятия. Земеделското стопанство има кул

Процентното съотношение на факторитѣ въ производството е следното :

	Земя	Капиталъ	Човѣшки трудъ	Живот. трудъ	Приходи	Разходи
Ниви	71.36	52.00	36.86	60.61	26.39	8.82
Ливади	8.13	0.01	2.36	2.60	0.61	0.09
Скотовѣдство	—	6.14	28.19	—	19.58	39.51
Зел. градини	0.58	—	2.58	3.02	3.05	0.15
Овощни градини	4.41	1.91	3.47	1.82	4.17	0.39
Гори	7.87	1.75	2.72	6.81	3.27	0.24
Други	2.20	0.04	0.06	8.67	6.69	5.22

тури, които далечъ биха повишили доходността му, но за тѣхното отглеждане трѣбва да има предварително осигурени пазари. Цѣлото народно стопанство трѣбва предварително да бѣде хармонизирано, въ рамкитѣ на която хармония да даде своя дѣлъ и земеделското стопанство. Че това е така, може да ни даде основание по-нататъшното разглеждане на гореприведенитѣ данни. Вгледаме ли се, напр. въ лозарството, ние веднага ще забележимъ, че то ангажира 3.46% отъ общата площъ, 3.24% отъ общия капиталъ, 7.44% отъ общия човѣшки и 3.82% отъ общия животински трудъ, но дава 10.74% отъ общия доходъ. Това значи, че близо една тридесета отъ площта, дава една десета отъ дохода. Овощнитѣ градини сѣщо иматъ 1.91% отъ общия капиталъ, а даватъ доходъ 4.17% отъ общия доходъ. Дори горитѣ, които минаватъ за най-малкодоходни, ангажиращи 1.75% отъ общия капиталъ на стопанството, даватъ 3.27% отъ общия доходъ. Това нерационално използване се отразява особено ясно, при опита да се установи общия рентабилитетъ на вложеня капиталъ въ земеделското стопанство.

Либералистичната теория на стопанството ни учи, че стопанството се развива, подтиквано главно отъ рентабилитетния принципъ. Финансовата теория винаги е констатирвала, че капиталитѣ

се движатъ винаги къмъ обектитѣ, които даватъ най-голямъ доходъ до тогава, до когато рентабилитетниятъ процентъ не се намаля подъ нивото на законната лихва. Намали ли се рентабилитетътъ подъ тази лихва, капиталитѣ напускатъ стопанството и се прибиратъ въ банкитѣ. Така е съ почти всички клонове отъ народното стопанство, кждето това предвижване е възможно. Така ли е, обаче, съ земеделското стопанство? Изследването стопанство има капиталъ 341,278.97 лева, а дава чистъ доходъ 7,373.32 лева. Като резултатъ отъ дейността на стопанството за една година вложения капиталъ дава рентабилитетъ само 2.16%. Този малъкъ процентъ е полученъ при една сръдно задоволителна реколта. Ако си представимъ, че се заредятъ една или две последователни лоши реколтни години, които не сѣ рѣдкость за земеделското стопанство? Отъ тукъ още можемъ да си представимъ, колко тежко и непоносимо е положението на земеделското ни стопанство. Най-здравиятъ ни източникъ на жизнени сили е поставенъ стопански въ най-неизгодно положение. Това потвърждаватъ цифритѣ на проученитѣ сравнително уредени и по-едри земеделски стопанства. Какво е положението на дребнитѣ стопанства, ще оставимъ читателя самъ да си тегли заключението.

М. Цоневъ

ЦѢЛОСТЕНЪ ПЛАНЪ ПО НАСЪРДЧАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКОТО ЗЕМЕДѢЛИЕ

Презъ последнитѣ три години, правителството полагаше значителни усилия за подобрието на българското земеделско стопанство. Тѣзи усилия, обаче, имаха откъслеченъ характеръ и се провеждаха чрезъ нѣкои инициативи, провеждани съ бюджета на Министерството на земеделието, чрезъ отпускането на безлихвени заеми на земеделцитѣ-стопани за кон-

кретни стопански цели, като напримѣръ поощрение на растениевъдството, скотовѣдството и други подобни.

Такива мѣроприятия бѣха, напримѣръ, Законътъ за снабдяването на земеделското стопанство съ дребенъ инвентаръ; Законътъ за снабдяване на земеделието съ доброкачественъ посѣвенъ материалъ, Законътъ за увеличение производството

на фуража, лена, конопа, картофитъ, за постройката на плодосушилни, тютюносушилни, фурни и бани въ селата и др.

Въ мѣроприятията на бившия министъръ Багряновъ, които винаги сж бивали изнасяни на публично разглеждане, се отбелязваше, обаче, желанието да се координиратъ напълно всички усилия по отношение на земедѣлието и да се положи то на едно цѣлостно планово въдействие, за да може да се насърди по възможностъ най-бързия му напредѣкъ. Съ огледъ на изработването на единъ подобенъ планъ, г. Багряновъ направи миналата година едно пътуване изъ Германия и Италия, гдето, по предварително поставени отъ него въпроси, му бѣха дадени най-изчерпателни сведения.

Следъ завръщането си отъ това пътуване, г. министрътъ отново е прегледалъ вече подготвенитъ законопроекти, въ които е направилъ съответни измѣнения, въ връзка съ това, което е можалъ да види въ Германия и Италия.

Следъ това всички закони, които сж въ връзка съ цѣлостното планово развиване на земедѣлието, бѣха поставени на дневенъ редъ за приемане отъ парламента. Нѣкои отъ тѣзи закони, поради връзката имъ съ държавния бюджетъ, трѣбваше да бждатъ приети преди неговото влизане въ сила, а други бѣха гласувани веднага следъ бюджета, макаръ и да не бѣха въ прѣка връзка съ него. Къмъ тѣхъ спада Законътъ за застраховането на земедѣлцитъ-стопани.

Законитъ, които г. Багряновъ внесе за разглеждане отъ парламента, обхващатъ, наистина, цѣлостно българското земедѣлие. Тѣ се раздѣлятъ отъ самия него на три групи, засягащи земята, производството и човѣка въ селското стопанство.

Къмъ първата група закони „земя“ принадлежатъ 10 закони, съ които се цели подобренieto на земята и борбата срещу „гладъ за земя“, който се чувствува особено рѣзко въ България. Първиятъ законъ е „за подобренieto на земята и за борбата съ гладъ за земя“. Целта на този законъ е цѣлостното увеличение и подобрене на работната земя въ царството, за която цель се създава единъ държавенъ поземленъ фондъ, който ще изкупува всички земи, подходящи за целитъ, поставени на закона. Фондътъ ще се управлява отъ една Дирекция за увеличението и подобренieto на работната земя“. Тя ще има два отдѣла: земя и води, въ които ще се обединяватъ всички мѣроприятия по увеличението на работната земя. Вториятъ законопроектъ

е за „използуването на пустѣшитъ земи“, чрезъ който се урежда по опредѣленъ планъ използването на такива земи, като се използватъ за тази цель всички агротехнически сръдства. Третиятъ законъ е този за прехвърлянето на селскитъ имоти, който дава приоритетъ на държавата да закупува всички селски имоти за увеличаването на държавния поземленъ фондъ; 4) Законътъ за трудовитъ земедѣлски стопанства, възъ основа на който държавниятъ поземленъ фондъ ще раздава закупенитъ земи; 5) Законътъ за задължителното обработване на земята, и поощряване на добритъ земедѣлски стопани, който обявява земята за национално благо, което никой нѣма право да изоставя или занемарява, като на държавата се дава право да се намѣсва въ случанитъ, когато това не се прави отъ земедѣлцитъ. Затова и държавата насърчава съ разни сръдства най-добритъ стопани; 6) Законътъ за кадастъра на комасацията, който цели провеждането имъ въ цѣлата страна; 7) Законътъ за държавнитъ имоти, който урежда всички въпроси, свързани съ тѣхъ; 8) Законътъ за подобрене на мѣритъ, който предвижда начинитъ за тѣхното използване и подобрене; 9) Законътъ за високо-планинскитъ пасища, който цели да направи напълно използваеми около 250.000 хектара пасища, които сега почти не се използватъ и 10) Законътъ за вътрешното преселване и заселване, съ който се регламентира тази материя.

Втората група закони, наречени „производство“, обхваща 17 закона, съ които се регламентиратъ и се даватъ съответни насърчения за развитието на всички земедѣлски и скотовъдни клонове. Последниятъ отъ тѣзи закони е този за отпускането на безлихвени заеми отъ Б. з. к. банка за провеждането на мѣроприятията на Министерството на земедѣлието, които заеми се получаватъ безлихвено отъ земедѣлскитъ организации и кооперации, а Министерството плаща на банката съответнитъ лихви. Съ този законъ се предвижда въ най-скоро време да се разрешатъ редица важни проблеми на българското село, а именно: 1) единичното снабдяване съ дребенъ земедѣлски инвентаръ, което вече е започнало; 2) постройката на млѣкопреработвателни заведения и хладилници; 3) постройката на топила за лѣнъ и конопъ; 4) постройката на тютюневи сушилни; 5) постройката на винарски изби; 6) постройки на плодохранилища; 7) постройки на оранжерии и парници за произз-

водството на раненъ зеленчукъ; 8) постройката на бани, перални и фурни въ селата; 9) общински комасации и мелiorации.

Третата група закони, носящи името „човѣкъ“, е по-малка и тя има за предметъ човѣка, като сръдство и цель на производството. Тази група закони има за цель да не позволи напразното разхищаване на увеличения доходъ вследствие мѣрките, които се засягатъ въ първите две групи закони, а да имъ даде едно най-правилно отъ национално гледище насочване. Въ тази група влизатъ законопроекта „за подобряването на българското село“, който си поставя две групи задачи: 1) подобряване и усъвършенствуване на сръдствата на производството и 2) подобряване бита на българското село чрезъ въвеждането на хигиенична и удобна селска къща, подобрене на храната чрезъ създаване на консервни селски работилници, фурни, сушилни и др. п.; подобрене на облѣклото и др. п. Освенъ това въ групата „човѣкъ“ влизатъ още два закона, а именно: Законътъ за земеделското образование, съ който се дава предимство на допълнителнитъ земеделски училища въ селата и се урежда на здрава основа въобще земеделското образование и най-после, Законътъ за земеделскитъ пенсии, който въ законопроекта си е доста по-скроменъ и предвижда много по-голямо участие на земеделцитъ въ набирането на сръдствата, отколкото това е прокарано въ самия законъ, който бѣ гласуванъ веднага следъ оставката на министъръ Багряновъ.

Въ своята цѣлостъ, законопроектитъ по плановото направляване на българското земедѣлие бѣха посрещнати радушно отъ народното представителство. Тѣ не могатъ да не бждатъ възприети радушно и отъ българскитъ економисти, които виждатъ въ тѣхъ една широка и пълна програма за насърчаването и повдигането на нашето земедѣлие.

Въ това отношение знаменателна и много важна е декларацията на мини-

стър-председателя г. Филовъ, следъ разрива между г. Багряновъ и правителството, че предвидената въ плана политика ще бжде следвана до край и ще представлява нераздѣлна часть отъ програмата на сегашното правителство.

Характерно за законопроектитъ, които внесе г. Багряновъ и които скоро сигурно ще станатъ закони, е това, че тѣ не представляватъ отъ себе си единъ планъ за три-четири или петъ години, а даватъ основнитъ устройствени рамки за развитието на земедѣлието. По отношение на селското стопанство тѣ сж нѣщо като „конституция“, за приложението на която ще се прави възможното въ рамките на бюджетнитъ кредити, поставени на разположение за тази цель.

Съ представенитъ за одобрение законопроекти, следователно, се опредѣлятъ методитъ на действие за повдигането на земедѣлието въ всички негови клонове, безъ да се предвиждатъ опредѣлени срокове за изпълнението на предвиденитъ мѣрки. Наистина, за известни мѣрприятия, като напримѣръ поставянето на земеделски инвентаръ, постройката на винарски изби, на сушилни и други, има планове, които ще се изпълватъ въ опредѣлени срокове, но и тѣ не сж подведени подъ единъ общъ знаменателъ. Новото законодателство по земедѣлието обхваща поради това, както краткосрочнитъ, така и дългосрочнитъ проблеми на българското село.

Ако сравнимъ този методъ на законодателно установяване на желанитъ методи на действие и плановетъ, които се прилагатъ тукъ или тамъ за кратки срокове, трѣбва да признаемъ, че е по-добре да се почне първо по начина предвиденъ въ законопроектитъ, отколкото да се действува разпожсано и само въ известни направления, безъ единъ траенъ и добре обсъденъ планъ.

Това не значи, разбира се, че ударното прокарване на известни неотложни мѣрприятия трѣбва да се изостави или забави.

ГОЛѢМИ ИНВЕСТИЦИОННИ ПЛАНОВЕ ЗА 1941 ГОДИНА

Гласуваниятъ вече държавенъ бюджетъ за 1941 година се характеризира съ голѣмитъ си инвестиционни пера, които достигатъ рекордни размѣри въ България.

Най-голѣмитъ инвестиции се отнасятъ до постройката на пѣтища, желѣзници, училища, обществени сгради, нивелация на селища, водоснабдяване и др. п. Та-

ка, бюджетътъ на Министерството на благоустройството, заедно съ специалната „Дирекция на строежитъ“, предвижда извършването на разходи въ размѣръ на 1.882,5 милиона лева, срещу 1.461,5 милиона за 1940 година. Вънъ отъ този бюджетъ, за електрификацията на Северна България се предвижда единъ разходъ отъ 150 милиона лева, или опредѣленитъ

бюджетни сръдства за благоустройствената политика на държавата ще възлзат на 2.032,5 милиона лева. Към тази сума трбва да се добавят и доставките на Дирекцията на строежите от чужбина, които възлизат на 660 милиона лева през 1941 година, или общит разходи по благоустройството на страната ще възлзат кржгло на 2.700 милиона лева, което е една рекордна цифра за България.

От друга страна, отбелязват се значителни увеличения на бюджета на Министерството на земеделието, които имат също така инвестиционен характер. Така редовният бюджет на Министерството на земеделието възлиза на 701,2 милиона лева срещу 576 милиона лева за 1940 година, или показва едно увеличение от 22,8%. Освен това, предвижда се сключването на един заем от Българската земеделска и кооперативна банка в размър на 566,5 милиона лева, който ще бжде използван изцло за инвестиционни цели. От него 300 милиона лева сж предназначени за „фонда за увеличение и подобрене на работната земя“, с сръдствата на който ще се изкупуват земи и ще се пресушават блата и други подобни. Други 100 милиона лева ще бждат изразходвани за строежа на един голъм язовир при град Севлиево, на рката Росица, с който ще се осигури напояването на значителни площи обработваема земя. Предвиждат се и редица други по-малки разходи, насочени към подобрене на земеделското производство. Така, за доставката на селянит на селекционирани семена сж определени 25 милиона лева; за подобрене на скотовъдството — 30 милиона лева; за санитарно-ветеринарни подобрения — 6.1 милиона лева и за горит — 61 милиона лева.

Общо по бюджета на М-вото на земеделието тази година ще бждат из-

разходвани 1.268 милиона лева, което представлява най-голмният бюджет на това министерство от както сществува България.

Ако се направи едно сравнение между разходите на двет министерства — на благоустройството и земеделието — които имат предимно инвестиционен характер, ще се види, че по двет се ангажират около 3 милиарда лева само за инвестиционни цели, при един общ бюджет на държавата от 10.142 милиона лева, което прави около 30% от всички държавни разходи.

Характерно за тази инвестиционна политика, която се провежда в едни смутни времена и при голма международна несигурност, е миролюбивия характер на инвестициит, които отиват изключително за благоустройствени и стопански цели. Една друга характеристика на тази политика е съсръдоточаването и централизирането на държавнит мпроприятя само в две министерства, което осигурява едни по-добри условия за обединено ръководство, отколкото бжде случаят по-рано. Като един важен изпълнителен и контролен орган на държавната политика по земеделскит инвестиции се очертава Българската земеделска и кооперативна банка, която провежда на дло почти изцло политиката на държавата по отношение на земеделскит инвестиции.

Едно несответствие в цлата тази политика, обаче, представлява съотношението между разходите за производствени и благоустройствени цели. Така, докато за засилването и подобренето на земеделското производство се определят около 10% от всички държавни разходи, за постройката на птища, обществени сгради и др. се отделят 20%, докато би трбвало да бжде обратното, ако се степенуваха правилно нуждит и ако се обръщаше внимание на тхната неотложност или наложителност.

СИЛНО РАЗВИТИЕ НА ВЪГЛИЩНОТО ПРОИЗВОДСТВО ВЪ БЪЛГАРИЯ

През последнит месеци в България се чувствуваше една значителна нужда от каменни въглища за кщно отопление. През м. декември кризата се чувствуваше доста остро, както в София, така и в провинцията. При това кризата се почувствува успоредно с едно голмо увеличение на производството на каменни въглища в страната. Така, мината Перник, която има около 80% от общото производство на въглища в България, е успяла да пласира през

1940 г. 2.003.561 тона въглища, срещу 1.583.102 тона през 1939 г., или с едно увеличение от 26%.

Кризата в снабдяването, която настъпи късно през есента, се дължи на няколко причини. На първо мсто тук стои невъзможността на минит да отговорят на поржките на въглища за отопление, направени през лтото, поради усиления износ за чужбина, който трая до края на м. август, след което б намален, за да може да се отго-

вори въ по-пълнен размѣръ на вътрешнитѣ нужди. Така, общиятъ износъ на въглища до края на 1940 г. възлиза на 179,850 тона, 17,648 тона презъ цѣлата 1939 г. отъ които до края на августъ сѫ били изнесени 150,660 тона, презъ септемврий 18,515 тона и презъ последнитѣ три месеци — само 10,675 тона. Този усиленъ износъ презъ лѣтнитѣ месеци не позволи да се образуватъ достатъчни запаси отъ въглища при търговцитѣ съ такива. Презъ есенъта, когато минитѣ Перникъ разчитаха, че ще могатъ да наваксатъ недостига въ тонажа на въглища за отопление, се появиха известнитѣ международни смущения въ съседнитѣ на България страни и се присѣдниха Добруджа. Всичко това наложи формирането на множество военни влакове, което пъкъ отъ своя страна повиши силно консумацията на желѣзницитѣ, която възлѣзна презъ 1940 г. на 697,447 тона, срещу 546,784 тона за 1939 г., или съ едно увеличение отъ 27.5%.

Въглищата, отъ своя страна, предназначени за отопление, не стигнаха за нуждитѣ на населението поради по-усиленото запасяване съ такива и страхътъ, че може да се появи криза въ снабдяването поради международното положение. Поради това макаръ и пласментътъ на въглища за отопление на мини Перникъ да възлиза на 642,894 тона презъ 1940 г., срещу 641,682 тона за 1939 г., липсата се чувствуваше твърде остро. Това наложи да се използватъ всички свободни ва-

гони за преносъ на въглища само за вътрешни транспорти, като износътъ на въглища се извършваше само съ чужди вагони. Но и тази мѣрка се указа недостатъчна, поради което се прекрати транспорта на въглища за София по желѣзницата, въ замѣна на което се организира редовенъ камионенъ транспортъ между мини Перникъ и столицата. Дневно отъ месецъ и половина пасамъ отъ минитѣ се пренасятъ за София по 1,500 тона въглища съ камиони.

Отъ значение е, също така, силното увеличение на консумацията на въглища отъ българската индустрия, която презъ 1940 г. достига 377,659 тона, срещу 283,664 тона презъ 1939 г., или съ едно увеличение отъ 33%. Тази увеличена консумация говори за една усилена индустриална дейность въпрѣки ограничението на вноса на редица сурови материали и за едно съответно замѣстване на вноснитѣ сурови материали съ мѣстни такива.

Като се има предвидъ, че успоредно съ засилването на производството на каменни въглища на мини Перникъ е върнѣло едно подобно увеличение на добива и въ частнитѣ мини, може да се приеме, че общото производство на въглища въ България презъ 1940 г. възлиза на около 2,400—2,500 хиляди тона. Презъ 1914 г. се очаква, че производството ще стигне своя максималенъ размѣръ отъ 8000 тона.

45 ГОДИНИ ПОЩЕНСКА СПЕСТОВНА КАСА

Открила службитѣ си на 1 априлъ 1896 год., Пощенската спестовна каса завършва своята 45 годишна забележителна дейность като единственъ по своето устройство и предназначение държавенъ банковъ институтъ въ България.

Изминатиятъ 45 годишенъ периодъ на успѣшна творческа работа на едно държавно учреждение като нашата Пощенска спестовна каса, макаръ и значителенъ съ огледъ на краткия въобще животъ на българската държава, можеше да бѣде въ случая съ десетина години по-дълъгъ, ако идеята за учредяване на института не бѣше срещнала първоначално неизбѣжитѣ прѣчки, съпътствуващи обикновено всѣка нова инициатива.

Съ откриването на Пощенската спестовна каса, създателитѣ ѝ, нѣкои отъ които се радватъ и днесъ на добро здраве, сѫ се насочили твърде правил-

но къмъ една реална нужда на новоосвободеното ни отечество, като сѫ създали единъ държавенъ институтъ, който да поеме грижитѣ и отговорността по обработването на буренясалата презъ вѣковното робство нива на спестовността у насъ. Изхождайки отъ готовата предпоставка, дадена чрезъ наличността на общопризнатата вродена склонность къмъ спестяване у българина, създателитѣ на Пощенската спестовна каса у насъ съ пълно право и основание сѫ предугаждали възможноститѣ за успѣшно действие и сполучливо развитие на единъ институтъ за поощрение и оползотворение на българската спестовность, каквото е именно Пощенската спестовна каса. Колкото, обаче, и да сѫ били оптимисти, строителитѣ на Пощенската спестовна каса въ своитѣ предвиждания, никой не е могълъ да очаква, че ръстътъ на службата при 45 годишнината ѝ, ще достигне вида и раз-

мъртитъ, които виждаме сега предъ насъ.

И наистина, презъ изтеклият 45 години, Пощенската спестовна каса израстна отъ една малка първоначална служба до единъ мощенъ банковъ институтъ за масови парични операции, изразени ежегодно въ милиони бройки на милиарди лева. Ако раздѣлимъ изтеклиятъ 45 годишенъ периодъ на три петнадесетилѣтия и се спремъ на съответната цифра на събранитѣ при Пощенската спестовна каса влогове, ще намѣримъ: въ края на 1896 год. — 828.000 лева; въ края на 1910 год. — 46.000.000 лева; въ края на 1925 год. — 291.000.000 лева и въ края на 1940 год. — 4.047.000.000 лева. Тази грамадна, за нашитѣ условия, сума отъ народни спестявания при Пощенската спестовна каса, принадлежи на спестители отъ всички обществени категории и занятия, на брой 700.000.

Съ своитѣ близу 2.000.000 операции и надъ 4.000.000.000 лева събрани влогове презъ 1940 год., Пощенската спестовна каса въ лицето на спестовния си отдѣлъ, заема първото мѣсто въ България, като държавенъ институтъ, събралъ тѣзи спестявания направо отъ самитѣ дребни спестители и то при режимъ на ограниченъ максималенъ влогъ по законъ отъ 60.000 лева.

При Пощенската спестовна каса, обаче, действа отъ по-ново време и втори отдѣлъ — именно Чековата служба, създадена на 1 януарий 1931 година и току-що навършила 10-годишно съществуване. Въ този краткъ периодъ отъ време Чековата служба отбелязва едно твърде голямо развитие, което се вижда отъ следнитѣ цифри за края на двѣтѣ петилѣтия: 1931 година — 161 чекови смѣтки при 32.692 операции на 180.000.000 лева и 5 милиона лева авоари по смѣтки; 1935 год. — 2102 чекови смѣтки при 396.667 операции на 2.612 милиона лева и 54 милиона лева авоари по смѣтки; въ края на 1940 год. 1.300.000 операции на 11.360 милиона лева и 165 милиона лева авоари по смѣтките.

Тази служба, по своето естество на опростенъ до най-голяма степенъ апаратъ за масови банкови преводи въ цялата страна, заема също вече първо мѣсто у насъ по брой и суми на извършенитѣ операции отъ този видъ. При това Чековата служба е още въ своя началенъ периодъ на развитие и тя ще има да достигне своитѣ истински възможности презъ следващитѣ години, когато, покрай другото, и самата държава ще трѣбва да обърне по-голямо внимание на тази служба, съ огледъ на нуждитѣ на държавното съкровище при съ-

биране на приходитѣ и при упражнението на бюджета на държавата. До сега участието на последната като клиентъ на Пощенската чекова служба е още твърде ограничено у насъ, за разлика отъ онова, което отдавна съществува въ западнитѣ държави. Предстои, значи, едно приспособление и на нашия държавенъ апаратъ повече къмъ възможноститѣ, които предлага Пощенската чекова служба и това ще стане въпрѣки консерватизма, присѣщъ на веднажъ установенитѣ и дълго време практикувани норми въ това направление.

Общо взето съ своитѣ надъ 3 милиона операции на 16 милиарда лева по двата си отдѣла — спестовенъ и чековъ, извършени съ помощта на 800 клонове — т. е. станции, презъ 1940 год. Пощенската спестовна каса вече израства като единъ държавенъ институтъ отъ първостепенно значение, както по възложенитѣ му задачи и отговорности, тъй и по обсега и размѣра на извършенитѣ услуги на стотици хиляди клиенти. Мѣстото, което Пощенската спестовна каса вече заема въ живота на страната е такова, че е немислимо да бѣде опразнено или стѣснено, а трѣбва още да се разширява.

Като се прибавятъ къмъ горнитѣ данни и резултатитѣ отъ дейността на другитѣ парични пощенски служби, записи и пр., придадени къмъ Пощенската спестовна каса, последната добива значението на единъ голѣмъ държавенъ банковъ институтъ за разнообразни парични операции, разполагащъ съ най-широка мрежа отъ клонове и агентури въ страната, всички т. е. станции и постове, при които презъ 1940 год. сж извършени общо 6 милиона операции на 18 милиарда лева.

Създадена преди 45 години като отдѣление при Главната дирекция на поцитѣ, телеграфитѣ и телефонитѣ и то само като спестовна служба, съ персоналъ отъ нѣколко души, днесъ Пощенската спестовна каса не само че разнообрази своята дейность чрезъ включване и на други още видове банково-парични служби, но главно увеличи до грамадни цифри своята работа по брой на операцийтѣ и размѣръ на оборотнитѣ суми. Тази работа се извършва сега чрезъ интензивния и квалифициранъ трудъ на повече отъ 200 души служители, подпомогнати отъ съответни машини.

Тази нова фактическа обстановка на службитѣ при Пощенската спестовна каса предизвиква превръщането на института по бюджета за 1941 год. отъ отдѣ-

ление въ отдѣлъ при Главната дирекция на пощитѣ, телеграфитѣ и телефонитѣ. Подобно нагаждане на устройството и ръководството на Пощенската спестовна каса къмъ растящото развитие на учреждениято и свързанитѣ съ това все по-голѣми грижи и отговорности, не може да спре тукъ, а ще трѣбва да продължи съ огледъ на едно пълно провеждане на необходимитѣ промѣни въ организацията и управлението, отговарящи по-добре на обективнитѣ изисквания на службата. Тукъ ще трѣбва да се държи смѣтка още и за обстоятелството, че макаръ и да съставлява частъ отъ ведомството на пощитѣ, телеграфитѣ и телефонитѣ, поради особеното естество на нейнитѣ чисто банкови служби и възложенитѣ ѝ задачи въ областта на финансовитѣ пужди на държавата, Пощенската спестовна каса има своитѣ по-специфични изисквания на организация, ръководство и съответно школуванъ персоналъ, покрай общитѣ норми въ сила за чисто експлоатационнитѣ или технически служби по сѣщото ведомство.

*

Много пѣти при разни случаи се е подчертавало голѣмото довѣрие, което българскиятъ спестителъ храни къмъ Пощенската спестовна каса и ако се проследи развитието на касата, ще се види, че презъ време на войнитѣ тя се е развивала не само нормално, но дори е регистрирала неочаквано голѣми успѣхи, както по отношение на голѣмия брой спестители, така и по отношение на нарастващитѣ спестявания. Имало е периоди, презъ които тя е показвала упадъкъ и понеже този упадъкъ се забелязва въ годинитѣ между 1920 и 1926, явява се въпросътъ на какво се дължи това явление. Въ споменатия периодъ на упадъкъ най-главната причина трѣбва да се търси въ лихвения процентъ, който се е закрепилъ на 4—5%, когато на пазара лихвата презъ сѣщото време е достигнала до 10—12%.

Презъ изтеклата отчетна 1940 година Касата е регистрирала едни резултати, които съ огледъ на условията, при които се е работило, трѣбва да се таксуватъ като много добри. Така, тя е извършила 569.756 влогови операции на 1.996.609.788 лева срещу 562.256 влога на 1.971.349.000 лева за 1939 год. и 623.118 изплащания на 1.686.278.856 лева срещу 621.106 изплащания на 1.820.991.000 лева за 1939 година.

Презъ отчетната година сѣ извършени 20.277 операции за 588 милиона лева въ повече, отколкото презъ 1939 год.

Презъ 1940 год. влоговетѣ надвиша-

ватъ изплащанията съ 311 милиона лева, съ колкото се е увеличилъ спестения капиталъ, докато презъ 1939 година влоговетѣ сѣ надвишавали изплащанията съ 150 милиона лева. Нарастването на спестяването презъ 1940 год. е, значи, повече отъ двойно отъ това презъ 1939 година. Къмъ 31 декемврий 1940 год. капиталътъ на Касата ще нарастне и съ одобренитѣ лихви, които сѣ около 122 милиона лева. Тукъ му е мѣстото да се изтъкне, че на Касата предстои да изчислява данъкъ върху лихвитѣ, поради което ще се спъне редовната ѝ работа, защото изчислението данъка върху лихвитѣ по кръгло 700.000 партиди ще отнеме нѣколко месеца. Оставаме настрана многото други въпроси, които се налагатъ въ връзка съ този, за пръвъ пѣтъ отъ 45 години, въведенъ данъкъ.

Капиталътъ на Касата отъ 3.614.000.000 лева въ началото на отчетната година нараства съ 433.000.000 (311 милиона отъ влогове и 122 милиона отъ лихви) и къмъ 31 декемврий 1940 год. достига до 4.047.000.000 лева.

Броятъ на спестителитѣ къмъ края на годината е 700.000 срещу 662.000 въ края на 1939 год. Съотношението на спестителитѣ къмъ броя на населението въ страната се запазва отъ нѣколко години все 1:10, т. е. на всѣки 10 души население въ България се пада единъ спестителъ при П. с. к.

Отъ общата сума на спестяванията въ страната, които възлизатъ на 17 милиарда лева, на П. с. к. се падатъ 4 милиарда и 47 милиона лева или 24%. Миналата година Касата е участвувала въ набиране на спестениятъ националенъ капиталъ съ 20%. Брутната печалба на Касата за 1940 год. възлиза на 170 милиона лева, отъ която като се приспадатъ вещевени разходи, разходи за заплати, одобрени лихви на спестяванията и др. остава чистата печалба, отъ която 90% се внася на приходъ въ държавното съкровище.

Отъ приведенитѣ данни се вижда, че събитията не сѣ се отразили неблагоприятно на спестовността и Спестовната каса, каквото неблагоприятно отражение на войната се забелязва върху спестовното дѣло въ нѣкои воюващи и чевуюващи страни.

Пощенска чекова служба

Чековата служба, както вече се спомена, навършва една пълна десетгодишнина. Този периодъ не е билъ достатъченъ да се наложи тя напълно на нашата общественостъ, за което говори малкиятъ брой отъ титуляри на смѣтки, а именно 6.070, когато би могло тѣхнитѣ

брой да бъде 2—3 пъти по-голям.

За значението на тази служба говорят данните относно дейността ѝ през 1940 година. По така малкия брой чекови смѣтки през изтеклата година сж извършени 1.229.246 операции на 11.360.503.990 лева срещу 1.036.502 операции на 9½ милиарда лева през 1939 год.

По видъ операциите се разпредѣлят както следва:

А. Кредитни операции

867.644	превода отъ провинцията на	2.433.662.695	лева
31.052	вноски при централното управление	383.493.364	лева
26.164	пощенски записи минати по смѣтки	21.163.232	лева
62.272	прехвърляния (вирменти)	1.919.386.049	лева
5.474	разни (уравнителна камара и др.)	931.178.768	лева
Всичко	992.606 кредитни операции на	5.688.884.108	лева

Б. Дебитни операции

48.651	изплатени чекове отъ касите при цен. управление на	793.559.159	лева
91.295	превода за провинцията на	776.948.075	лева
61.053	прехвърляния (вирменти) на	1.919.386.049	лева
2.372	чрезъ уравнителна камара на	1.847.339.812	лева
33.269	разни дебитни операции на	344.486.787	лева
Всичко	236 дебитни операции на	5.671.619.882	лева

По чековите смѣтки на бирниците касиери при данъчните управления сж постѣпили 118.992 вноски за прѣки данѣци на 311 милиона лева срещу 106.529 вноски на 238 милиона лева през 1939 година.

Общините иматъ чекови смѣтки, но използването имъ за внасяне данѣци и други общински такси не е още организирано. Добре ще бъде, ако се уреди въпроса за използване чековата служба за изплащане данѣци на първо време поне отъ Софийската община. По този начинъ общинската управа ще облекчи своите данъкоплатци, на които ще даде възможностъ да се издѣлжаватъ къмъ нея чрезъ пощенските клонове въ столицата на брой 22 и чрезъ гшетата на самата чекова служба при централното управление.

Чековата служба извършва преводите отъ български работници въ Германия до тѣхните близки, нарежданията за които преводи службата получава отъ Кредитна банка София. Такива преводи сж извършени презъ 1940 год. 32.903 на 43 милиона лева срещу 4064 превода на 6 милиона лева презъ 1939 година.

Изплащането на държавните пенсии, което т. п. станции извършватъ по нареждане отъ Чековата служба, се изразява съвкупно 120.000 операции на 160 милиона лева. Това изплащане, обаче,

става точно по сѣщия начинъ както преди, съ тази разлика, че вмѣсто отъ Б. н. банка се извършва отъ т. п. станции, въ седалището на които нѣма клоноу или агентура отъ банката. А изплащането на пенсията чрезъ Чековата служба посредствомъ 800-тѣхъ нейни клонове — т. п. станции може да се уреди на съвсемъ нови и модерни начала, съчетаващи въ себе си удобството за пенсионера, защото на последния би могло да се

носи пенсията въ дома му и поевтиняване администрирането на самата служба по пенсията, тъй като тя би могла да си служи въ известни случаи и съ машини за попълване формулярите въз основа на които ще плащатъ т. п. станции пенсията. Новите закони за пенсионирането на земеделци, занаятчии, интелектуалци и др. ще създадатъ стотици хиляди нови пенсионери, прѣснати по цялата страна и то все възрастни хора надъ 60 години. Добре е още въ началото да се усвои единъ новъ начинъ за изплащане пенсията на тѣзи нови пенсионери, като се изостави системата на пенсионните книжки. За примѣръ въ това отношение могатъ да ни послужатъ много страни, дори нашата непосредствена сѣсѣдка Югославия.

Участието на Чековата служба въ Уравнителната камара се изразява презъ 1940 год. съ единъ оборотъ отъ 4 милиарда лева, който ѝ осигурява петото мѣсто отъ десетѣхъ членове на Камарата, следъ Б. н. банка съ 15 милиарда оборотъ, Кредитна банка съ 7.7 милиарда лева, Б. з. к. банка съ 7 милиарда лева и Банка Български кредитъ съ 5.9 милиарда лева оборотъ. Презъ 1939 год. Чековата служба е имала оборотъ при Камарата 3½ милиарда лева и е била пакъ на петото мѣсто следъ посочените по-горе членове — банки.

Аварите по всички чекови смѣтки

към 31. декември 1940 год. възлиза на 165 милиона лева, върху който е одо-бравано 3% лихва. Отъ 1 януари 1941 год. лихвата е намалена на 2½% за аво-ари до 5 милиона лева и на 1% за гор-ницата надъ 5 милиона лева. Брутната печалба на Чековата служба достига на 10 милиона лева, отъ която като се при-спаднатъ разходите за лихви, заплати

на персонала при Централното управле-ние, вещевени и други разходи, оста-ва за 1940 год. чиста печалба отъ 3.575.404 лева. Споредъ Закона за пощен-скитъ чекови смѣтки чиститъ печалби ежегодно се отнасятъ въ резервния фондъ отъ чиито сръдства е построена телегра-фо-пощенската палата въ Пловдивъ.

Г. Дочевъ

СНАБДЯВАНЕТО НА ГЕРМАНСКИТЪ ВОЙСКИ ВЪ БЪЛГАРИЯ

Присъединяването на България къмъ Трестранния пактъ и пропускането на германскитъ войски въ страната, поста-вя въпроса за снабдяването на тѣзи войски и за участието на българското народно стопанство въ това снабдяване.

Презъ миналата война, когато сѣщо така имаше германски войски въ Бълга-рия, снабдяването имъ ставаше, като вой-скитъ сами се грижеха за закупуването на необходимитъ имъ стоки отъ вътреш-ността на страната и заплащаха, било съ български монети, било съ германски, като курстът на последната бѣ опредѣ-ленъ на 1.25 лева за 1 марка.

Тази система на снабдяване въ мина-лото доведе твърде бързо до изчерпва-нето на запаситъ отъ хранителни произ-ведения и други стоки, съ които разпо-лагаше българското стопанство, както и за твърде голѣмото изземване на тѣзи продукти отъ мѣстното стопанство за нуждитъ на войската, заедно съ всички съпътсващи го неудобства, като из-гладняване на населението, недостатъчно текстили за обличането на войската и населението и т. н.

При сегашното преминаване на гер-мански войски въ България, всички тѣ-зи недостатѣци сѣ избѣгнати, като за снабдяването е сключена една специална спогодба. Съгласно тази спогодба, снаб-дяването на германскитъ войски въ Бълга-рия по принципъ ще става чрезъ вносъ на необходимитъ стоки отъ Германия. Участието на България въ снабдяването на войскитъ ще бѣде ограничено и то само въ размѣръ на частъ отъ контин-гентитъ за износъ на български произве-дения, които нормално се запѣтватъ за Германия.

На германскитъ интендантски органи е строго забранено да купуватъ въ стра-ната каквито и да било количества сто-ки направо отъ магазинитъ. Доставки на интендантствата могатъ да ставатъ само съ посрѣдничеството на българското во-енно Главно интендантство, което заку-пува стокитъ и ги доставя чрезъ свои

органи на германскитъ войски. Прѣки покупки отъ пазара могатъ да ставатъ само за извънредни нужди и въ малки количества. При оточияването на поня-тието малки количества се достига до това, че отъ пазара могатъ да купуватъ само отдѣлни лица и въ количества, кои-то не надвишаватъ нуждитъ на едно лице.

Отъ друга страна, закупуването на редица манифактурни стоки и въобще стоки, отъ които въ страната би се по-чувствувала липса, ако се изземватъ въ по-голѣми количества, не може да ста-ва отъ германцитъ, понеже тѣзи стоки сѣ подложени на режима на рационир-ането и се купуватъ само срещу купони, каквито се издаватъ само на лицата, кои-то иматъ постоянното си мѣстожителство въ България.

Организацията на снабдяването на германскитъ войски е изградена по та-къвъ начинъ, че да не се засѣгатъ коли-чествата стоки, които обикновено се от-правятъ къмъ задоволяването на въ-трешния пазаръ. За целта се създаде една специална „Централа за специални доставки“ при Съюза на износителитъ въ България, която централа обединява при себе си всички доставки за герман-скитъ войски и ги предава на българско-то Главно интендантство. Тази централа разпредѣля между износителитъ за Гер-мания количествата стоки, които трѣбва да се доставятъ на германскитъ войски, като износителитъ ги отдѣлятъ отъ предназначениятъ за износъ запаси и ги предаватъ на органитъ на българското Главно интендантство, които отъ своя страна ги предаватъ на германскитъ ин-тендантства. Заплащането на стокитъ става само въ лева, като срещу това се завѣрва клиринговата смѣтка на Б. н. банка въ Берлинъ. Въ размѣръ на необ-ходимитъ суми за плащане, въ страната, отъ Б. н. банка е отпуснатъ единъ вре-мененъ кредитъ на германскитъ войски.

Съ централизирането на всички до-ставки само на едно мѣсто и съ отдѣля-

нето на нужните стоки само от контигентите за износ към Германия се осигурява достатъчното снабдяване на вътрешния пазар с всички стоки, които той нормално консумира.

Наистина, във обсега на доставките влизат и някои стоки, които не фигурират в списъка на износните български стоки за Германия, като например сламата, или говеждото месо, или дори минерална вода, но от тях България разполага във достатъчни количества и отпуснатите размери на германските войски са такива, че не ще накърнят местната консумация.

Най-после, за да се избъгне разбъркването на пазара и повишението на цените поради малки единични покупки от германските войници, предвидено е на последните да се дава само една сравнително малка част от заплатата им във български левове, която сума е недостатъчна за закупуването на количества, които биха смутили пазара. Единственият артикул, във който може би се отбелязва известно повишение на цените още у селяните, това са яйцата, но сезонният характер на производството на яйца и големите износи въз-

можности на България във това отношение, не ще позволят едно трайно повишение на цените, още повече, че излишците у селяните са големи, а цените на яйцата са нормирани.

Относно размерите на доставките, които България ще направи на германските войски, няма официални данни, но се предполага, че при един български износ за Германия, който обикновено възлиза до към 4 милиарда лева, доставките на германските войски ще обхванат около 30%, като на първо време тези доставки няма да надминат дори 500 милиона лева.

Малките количества стоки, които Германия ще достави за войската си от България, подвизването на хранителни припаси от Германия и организирането на доставките чрез тяхното централизиране, ще направят да се избъгнат смущенията на българското народно стопанство и дори ще позволят едно попълно и по-целесъобразно използване на редица стоки, които поради липсата на износ досега се използват непълно. На първо място тук стоят сламата, някои местни плодове и зеленчуци, минералните води и др. п.

ПРОБЛЕМАТА ЗА ЗАХАРТА ВЪВ БЪЛГАРИЯ

Капацитетът на българските захарни фабрики е значително по-голям, отколкото е консумацията на захар във страната. Въпреки това, от три години насам във страната се чувства нужда от внос на захар, тъй като местното производство на цвекло е недостатъчно, за да покрие нуждите на консумацията.

Причините за слабото производство на захарно цвекло се крият във това, че през последните няколко години държавата предпочиташе да внася евтина захар от чужбина — главно от протектората Бохемия и Моравско, вместо да направи цвеклоденето по-рентабилно чрез повишение на цената на захарното цвекло.

Дилемата, пред която беше поставена държавата във това отношение е доста интересна. Докато производствената цена на захарта възлиза на около 9 лв. за кг., продажната ѝ цена възлиза на 23.90 лв. за кг., като разликата се образуваше от държавни данъци. Високата цена на захарта действа за намаление на консумацията ѝ, а същевременно цената на захарното цвекло през 1933 г. от 420 лв. на тон беше недостатъчна, за да насърчи производството на тази

интензивна култура. Не можейки да увеличи повече цената на захарта, защото би убивала консумацията, държавата не искаше да намали и размерите на акцизите, които се събираха от захарта, за да увеличи съответно цената на захарното цвекло. През 1939 и 1940 г. въпросът бе разрешен, като цената на захарното цвекло се повиши от 420 лв. за 1938 г., на 500 лв. за 1939 г. и 570 лв. за 1940 г., а цената на захарта остана почти непроменена. Увеличението на цената на цвеклото, без да нарасне тази на захарта стана възможно, като се намалиха до минимум печалбите на захарните фабрики и като се премахна един общински данък от 70 ст. на кг. готова захар.

Успоредно съ повишаването на цената на захарното цвекло нарасна и производството му. Така, през 1939 г. производството на захарно цвекло се изчислява на 184 хиляди тона, през 1940 г. — 286 хиляди тона, а през 1941 г. се очаква едно още по-голямо нарастване на засятата площ с цвекло, която се разчита да достигне до 210 хиляди декара, от които се разчита да се добие около 338 хиляди тона цвекло. Изразено във готова

захарь, това производство представлява 25 хиляди тона захарь презъ 1939 г., около 41 хиляди тона презъ 1940 година и около 45 хиляди тона презъ 1941 г.

За да се постигне едно такова производство, обаче, ще трѣбва да се увеличи и цената на захарното цвѣкло на 700 лв. за тонъ, срещу 570 лв. за тонъ презъ 1940 година. Това повишение на цената на цвѣклото отъ своя страна ще се отрази и върху цената на захарьта. И тамъ именно е болниятъ въпросъ за нашата държава — какъ да съобрази цената на захарьта съ платежнитѣ способности на населението и съ своитѣ приходи отъ акцизи?

Отъ страницитѣ на „Економистъ“ не веднажъ се е повдигалъ въпроса за намалението на акциза на захарьта, като държавата замѣсти намалениятъ единиченъ данѣкъ върху колиграмъ захарь съ по-голѣмата консумация на захарь, която при намаленъ данѣкъ ще даде същитѣ или дори по-голѣми приходи.

Сегашнитѣ времена сѣ извънредно благоприятни за провеждането на единъ подобенъ опитъ, при който цената на захарьта би останала непромѣнена при намаляване само на акциза до степенъ, че да покрие покачването на цената на суровия материалъ — захарното цвѣкло.

Това е така, защото сега консумацията на захарь въ страната положително ще се увеличи доста много, както поради свикването на значително по-голѣми контингенти войници подъ знамената, които консумиратъ срѣдно три пѣти повече захарь, отколкото срѣдно се консумира на глава отъ населението, така и поради присѣтствието на германски войски въ страната, които ще увеличатъ консумацията, така най-после и поради по-голѣмата консумация на самото население, което се стреми да си образува малки запаси.

Общата консумация на захарь въ България презъ 1934 година възлизаше

на 21,4 милиона кгр., презъ 1937 година тя се покачи на 27,3 милиона кгр., а презъ 1939 г. достигна 30,5 милиона кгр. Презъ 1940 година консумацията на захарь е показала значително увеличение, за което липсватъ още официални сведения, но което се изчислява по околни признаци на около 37 милиона кгр.

Като се има предвидъ всичко това, може да се предвиди, че консумацията на захарь презъ 1941 година ще възлѣзне между 40 и 45 милиона кгр. Пазарнитѣ условия, следователно, позволяватъ да се направи единъ първи опитъ съ намаляването на акциза върху захарьта, за да не се претоварва населението съ прѣкомѣрни цени на този артикулъ отъ първа необходимостъ. При това не бива да се забравя, че захарьта въ България, гдето доходитѣ сѣ едва ли не най-низки въ Европа, се намира на едно отъ най-високитѣ равнища въ нашия континентъ.

При изгледитѣ за консумация на захарь въ страната презъ 1941 година, очакваното производство отъ около 45 хиляди тона захарь ще бѣде достатъчно да покрие нуждитѣ на страната. Това не значи, обаче, че презъ 1941 година ние ще бѣдемъ напълно освободени отъ нуждата да внасяме захарь отъ чужбина, тъй като раколтата на захарното цвѣкло и новото производство на захарь ще дойдатъ твърде късно, до когато ще трѣбва да се внесатъ известни количества захарь отъ чужбина. Преноснитѣ резерви въ края на 1941 година, обаче, иматъ всички изгледи да бѣдатъ достатъчни за покриването на нуждитѣ презъ 1942 година.

Ето защо, имайки предвидъ, че може да се случатъ събития, които да наложатъ още по-голѣма консумация на захарь, трѣбва да се предвиди едно по-голѣмо засѣване на захарно цвѣкло, за да се създадатъ и известни резерви отъ захарь въ страната.

РЕКОРДНО ПАРИЧНО ОБРАЩЕНИЕ У НАСЪ

Още преди избухването на войната, отъ септемврий 1939 г., се отбелязваше една тенденция на умѣрено, но постоянно увеличение на паричното обращение у насъ, което възлизаше презъ 1937 г. срѣдно месечно на 3.873 милиона лева, презъ 1938 г. — 3.886 милиона и презъ 1939 г., включително четиритѣ военни месеци — на 4.812 милиона лева, а за първитѣ осемъ месеца на 1939 година — на 4.257 милиона лева.

Тазн тенденция на постепенно увеличаващо се парично обращение до избухването на войната, се дължеше главно на нарастващото стопанско благополучие на страната, свързано съ увеличение на оборотитѣ и на засилването на дейността на Дирекцията за храноизноса, която се нуждаеше отъ все повече оборотни срѣдства.

Отъ избухването на войната насамъ, обаче, се забелязва едно извънредно сил-

но развитие на паричното обращение. Така, срещу едно парично обращение в края на август 1939 г. от 5.387,7 милиона лева, в края на 1939 г. то достигна 5.686,6 милиона лв., а в края на ноември на 1940 година — 8.164,7 милиона лева, или с 51.5% в повече от размера на обращението преди започването на войната и с 110% в повече от средното парично обращение през 1938 година.

Увеличението на паричното обращение, което възлиза през ноември 1940 година на 2.694,9 милиона лева, в сравнение с август 1939 г. и на 4.196 милиона лева в сравнение с средното обращение през 1938 година, се дължи главно на увеличението на банкнотите в обращение, които са нарастнали от 3.959,6 милиона лева през август 1939 г. на 6.565,5 милиона лева през ноември 1940 г. или с 2.605,9 милиона лева, като на размянните монети се пада само едно увеличение от 89,0 милиона лева.

Големото увеличение на паричното обращение в същност започва от м. юни 1940 год. и продължава с скокове от по няколко стотин милиона лева до ноември 1940 г., когато достига максималното си ниво от 8.164 милиона лева, за да спадне отново през декември 1940 год. на 8.082,6 милиона лева.

Относно причините за това извънредно силно увеличение на паричното обращение трябва да се изтъкне, че то не е с бюджетен характер, тъй като държавният бюджет през годината приключва без дефицити, които да са налагали едно подобно увеличение на обращението. В същност, ако се съди от размянванията на баланс на Б. н. банка, увеличението на паричното обращение се дължи главно на увеличението на девизния шок на банката, при което увеличение на девизите равностойността им в лева веднага е бивала изплащана на износителят. На това нарастване на девизите от юни до декември 1940 г. се дължат около 800 милиона лева от увеличението. Една част от тях, а именно около 200—250 милиона лева, се дължат на обменните румънски банкноти в Южна Добруджа. На второ място идва увеличението на мнитоличния портфейл на банката, значителна част от който е била предназначена, чрез реесконт, за нуждите на Дирекцията на храноизноса. Най-после, известна част се дължат на увеличението на текущите сметки на Банката.

Причината за увеличението на паричното обращение, следователно, има сто-

пански, а не бюджетен характер. Стопанското обяснение на това увеличено парично обращение трябва да се търси главно в присъединяването на териториите на Южна Добруджа, която се смята, че е увеличила нуждата от оборотни средства в страната с около 600—700 милиона лева; освен това увеличението се дължи на твърде много разширените монополи на Дирекцията на храноизноса, които тази година се упражняват и при повишени цени на земеделските произведения, обект на монополите. Третата причина е споменатото и по-горе натрупване на девизи, които се изплащат на износителят в левове.

Въпреки това огромно увеличение на паричното обращение, мамо с мащаба на нормалните времена, обаче, въпреки че през ноември 1940 г. паричното обращение достигна рекордния си размер от освободението на България до днес, на пазара не се чувствуват неговите отражения върху цените на стоките. Това се дължи главно на премахването на либералната система на образуване цените в България и на пълния строг контрол, който се упражнява върху тях.

Един друг фактор, който влияе за по-слабото отражение на увеличеното парично обращение върху цените е това, че в България въобще доходите са много ниски и увеличението на доходите, което е произлязло от пускането в обращение на около 2,5 милиарда лева е увеличило относително в слаб размер доходите на едно голямо селско население, което има не по-малко от 30 милиарда лева доходи, или увеличението на доходите поради пускането на нови банкноти в обращение възлиза на не повече от 8%, докато цените са повишени сравнително много повече. Следствие на това, въобще е невъзможно да се отбележи едно чувствително засилено търсене на стоки поради нарастването на паричното обращение в размер, който да може да наруши равновесието между търсенето и предлагането и да доведе до прилагането на либералния закон за влиянието на пазарните отношения върху общото ниво на цените на стоките.

В същност, сегашната стопанска история показва, че размянът на паричното обращение сам по себе си не значи много. По-важно е какви мерки взема държавата за избягването на евентуалните неблагоприятни последици от увеличението му. Ние виждаме, че при либерално стопанство относително мал-

ки отклонения въ паричното обращение могат да предизвикат смущения на пазара, докато въ странитѣ съ дирижирани пазари, не се отбелязватъ никакви повишения при много по-увеличено обращение. Най-добъръ примѣръ за втория случай ни дава Германия.

Ето защо, размѣрътъ на паричното обращение, който преди двадесетъ години бѣше единствениятъ указателъ за развитието на пазаритѣ въ дадена страна, днесъ не трѣбва да ни тревожи така, както това е било въ миналото. Стопански законъ е паричното обращение да се увеличава въ ненормални времена като сегашнитѣ и нѣма начинъ да се предотврати напълно това увеличение. Това трѣбва да се знае отъ всѣкиго, за да не му се вижда ненормално едно подобно нарастване. Важното е държавата да вземе своевременно мѣрки за организирането на пазара, за опредѣлянето на ценитѣ споредъ калкулационнитѣ нужди, за ограничаването на свѣрхконсумацията на масовитѣ произведения и за снабдяването на страната съ достатъчно сурови материали и фабрики, които сѣ необхо-

дими за индустрията ни. Нашата държава е взела мѣрки въ това отношение, следствие на което нѣма защо да изпадаме въ излишни безпокойства.

Дори нѣщо повече, още отъ сега може да се предвиди, че паричното обращение ще отбележи нови увеличения презъ 1941 година, които нѣма да внесатъ дезорганизация на пазаритѣ. Така напримѣръ, държавата ще пусне нови 800 милиона лева размѣнни монети, ще сконтира при частнитѣ банки бонове за около 600 милиона лева, ще отпусне аванси на германскитѣ войски за дребни нужди и ще увеличи ценитѣ на редица земеделски произведения, които още не сѣ достигнали до нормалното си ценово отношение. Всичко това ще доведе сигурно до едно увеличение на паричното обращение надъ 9—10 милиарда лева, но както казахме, това не е поводъ за никакви безпокойства, стига държавата да вземе необходимитѣ мѣрки, или по-скоро да продължи да прилага вече взетитѣ мѣрки, до нормирането на положението.

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

ФИНАНСИРАНЕТО НА ВОЙНАТА ПРЕЗЪ 1940 ГОДИНА

Макаръ и съ известно затишие презъ второто полугодие, войната е въ пълната си сила презъ цѣлата 1940 година. Огромното изразходване на материали отъ воюващитѣ и нуждата отъ тѣхното заплащане, поставиха презъ тази година проблемитѣ на държавнитѣ финанси на прегънъ планъ, заедно съ снабдяването на отдѣлнитѣ страни съ сурови материали и храни.

Докато въ нашата литература, обаче, се срѣщатъ доста сведения за развитието на стопанската дейность, твърде малко сведения пристигатъ за размѣра на финансирането на войната и за начинитѣ, по които се извършва това финансиране.

Ето защо, тукъ ние ще направимъ единъ прегледъ на финанситѣ на всички страни, които водиха война презъ цѣлата 1940 година, съ желанието да изяснимъ основнитѣ проблеми, които се поставятъ предъ държавнитѣ финанси въ военно време.

Методи на финансиране.

Както това е добре известно и не вед-

нажъ бѣ изтъквано въ страницитѣ на „Економистъ“, финансирането на войната може да става по три начина: 1) чрезъ отдѣлянето на части отъ националния доходъ посредствомъ данъцитѣ; 2) чрезъ отдѣлянето на части отъ сѣщия съ сключването на вътрешни заеми и 3) чрезъ финансиране извънъ рамкитѣ на националния доходъ, което става, било посредствомъ инфлация, било посредствомъ сключването на чуждестранни заеми.

Въпросътъ за предпочитането на финансирането безъ инфлация е сѣщо така добре известенъ, следствие на което не се явява нужда да го разглеждаме отново. Достатъчно е само да се спомене, че общиятъ стремежъ на всички държави понастоящемъ е да се извърши финансирането на войната безъ инфлация, защото инфлацията убива спестовността и възможноститѣ да се финансира войната чрезъ сключване на заеми отъ народната спестовность.

Приемайки по начало, обаче, че финансирането трѣбва да се върши по възможность безъ инфлация, поставя се въ-

проса какъ да се събератъ срѣдства отъ народа за финансирането. За да се събератъ срѣдства, трѣбва да останатъ неизползувани пари следъ като сѣ задоволени народнитѣ консумативни нужди. Затова и ограниченията въ консумацията се правятъ не само за да се избѣгне разхищаването на нѣкои по-рѣдки сурови материали и производства, а и за да се отдѣли като неизползувана една частъ отъ националния доходъ, която да може да се отправи къмъ държавнитѣ каси за финансирането на войната. Тази задача, обаче, предполага сѣществуванието на едно дирижирано стопанство, въ което доходитѣ да могатъ да се насочватъ къмъ желанитѣ посоки, защото и следъ като се нормиратъ ценитѣ и следъ като се ограничи консумацията, за да не се разходватъ безполезно суми; следъ като се контролиратъ и инвестицитѣ за да се избѣгне насочването на доходитѣ къмъ вложения, които стоятъ на страна отъ военното стопанство остава все пакъ откритъ въпроса: какво да се направи, та полученитѣ по такъвъ начинъ спестявания у народа да дойдатъ въ ржцетѣ на държавата.

Разходитѣ по воденето на войната сѣ толкова голѣми, че следъ като държавата отнеме една частъ отъ националния доходъ чрезъ данъцитѣ, тя трѣбва да приложи една специална политика по отношение на капиталовия пазаръ, за да привлече на него спестяванията, които се реализиратъ въ населението.

Начинитѣ, по които отдѣлнитѣ държави преодоляватъ тѣзи затруднения, свързани съ финансирането на войната проличаватъ отъ следнитѣ данни за финансирането на войната въ отдѣлнитѣ страни:

Германия

Най-голѣмъ интересъ въ връзка съ финансирането на войната представлява Германия. Това е така, защото, както и въ миналата война, Германия трѣбва да води войната и да я финансира само въз основа на собственото си стопанство и собственитѣ си възможности. Тя е лишена отъ помощта на мощни финансови съюзници и приятели, каквито нѣкои други страни намиратъ. За разлика отъ миналата война, обаче, сега Германия разполага съ окупирани територии, които поематъ частъ отъ военнитѣ и разходи. Така наприимѣръ, съгласно договора за примирието, Франция плаща на Германия дневно по 400 милиона франка за издржката на окупационнитѣ войски.

Финансовата тежестъ по финансира-

нето на войната, която лежи върху отдѣлнитѣ народни стопанства, не може да се преценява само въ абсолютни цифри. Тя добива пълентъ изразъ само когато се сравни съ нивото на националния доходъ. Въ Германия националниятъ доходъ е преценяванъ за последнитѣ пѣтъ подробно и точно презъ 1938 година, когато възлизаше на 79.7 милиарда райхсмарки. Отъ 1935 г. насамъ, обаче, националниятъ доходъ на Германия расте срѣдно съ 7—8 милиарда марки годишно, което позволява да се мисли, поне споредъ чуждитѣ економисти, които се занимаватъ съ този въпросъ, че презъ 1940 година националниятъ доходъ на Германия е достигналъ около 100 милиарда райхсмарки.

Данъчнитѣ приходи презъ 1940 г. отъ своя страна сѣ възлизали на около 24 милиарда райхсмарки. Следъ като се включатъ и нѣкои специални военни данъци, приходитѣ на държавното съкровище отъ този източникъ ще нарастнатъ още повече, като се преценяватъ на около 27 милиарда марки.

Данъчнитѣ приходи, обаче, не сѣ били достатъчни за покриването на военнитѣ разходи. Държавнитѣ дългове на Германия (вътрешни и външни) презъ августъ 1939 година сѣ възлизали на 34.1 милиарда марки, а презъ ноември 1940 г. достигатъ 73.3 милиарда марки. Увеличението на държавнитѣ дългове е ставало главно чрезъ нарастването на краткосрочния дългъ, който презъ августъ 1939 година е възлизалъ на 9 милиарда марки, а презъ ноември 1940 г. — на 32 милиарда, докато дългосрочниятъ дългъ се е увеличилъ за това време отъ 22 на 37 милиарда. Първиятъ, следователно, е нарастналъ съ 225%, докато вториятъ се е увеличилъ съ 80.5%.

Понеже липсватъ точни сведения за размѣра на държавнитѣ разходи, може да се приеме, че тѣ се равняватъ на сбора отъ данъчнитѣ приходи и отъ заемитѣ, което значи, че достигатъ около 50 милиарда марки годишно, или около 50% отъ цѣлия националенъ доходъ.

И тукъ се поставя отново главниятъ въпросъ: какъ е могла Германия да привлече къмъ държавнитѣ каси 39 милиарда марки, безъ да се намѣсва данъчната система? Тѣзи огромни суми сѣ запжтили къмъ държавата именно благодарение на специалната политика, която последната е водила по отношение на пазара на капиталитѣ, давайки му все по-благоприятни условия за пласментъ и правейки всичко за да затвърди довѣрието на публиката въ този пазаръ. Ис-

торията на финансирането на войната чрез сключване на заеми от вътрешния пазар в Германия е вече доста позната. Както е известно, в началото на войната Райхът сключваше краткосрочни заеми. След това държавата реши да не се явява повече на капиталовия пазар, а започна да сключва заеми срещу данъчни бонове, които даваха редица улеснения на притежателите им. След това се започна усиленото емитиране на касови записи, които биваха дългосрочни, срѣдносрочни и краткосрочни, някои от които сж обезлихвени, а други носят 4% лихва.

При провеждането на тази политика, банкнотите в обращение в Германия сж се увеличили през цялото време на войната само от 10.907 милиона марки през август 1939 г., на около 14 милиарда марки в края на 1940 година, или през цялото траене на войната, банкнотното обращение в Германия се е увеличило срѣдно значително по-малко, отколкото в много други неутрални страни, включително и балканските. При това, увеличението на обращение идва от засилването на реесконтровите операции, което дава повод да се твърди, че то няма никакъв инфлационистичен характер. Това е още повече вѣрно, като се има предвид, че сега марката е монета на много по-голяма територия, отколкото бѣше преди започването на войната.

Италия

Най-малко официални данни има по финансирането на войната в Италия. От последната реч на Мусолини, обаче, се вижда, че Италия е в положение на военно финансиране още от 1935 година, когато се води абисинската война. От 1935 година до края на 1940 година Италия е сключила заеми в размер на 79 милиарда лири, на колкото се равнява разликата между редовните държавни приходи, които сж били определени за военни цели и военните разходи, които е трѣбвало да бждат покрити. Абисинската война струваше на Италия 12 милиарда лири, а испанската — 9 милиарда лири. От започването на абисинската война насам, държавният бюджет в Италия се дѣли на редовен и извънреден. През 1939/1940 година в редовния бюджет сж били предвидени 24,6 милиарда приходи, а 29,7 милиона лири разходи. През годината, обаче, приходите сж възлезли на 29,7 милиарда лири, а разходите на 36 милиарда. Извън това, извънредните

разходи сж възлезли на 20 милиарда лири. През текущата 1940/1941 година се смѣта, че всички бюджетни разходи сж възлезли на 61 милиарда лири.

Националният доход в Италия, от друга страна, се оценява на около 115-120 милиарда лири, или държавните разходи и там възлизат на около 50% от националния доход.

Начинът на финансирането при Италия е сключването на летящи дългове, които в следствие сж били превръщани в дългосрочни. Последната голяма консолидация се е извършила през м. февруарий 1940 г., когато около 14 милиарда краткосрочни дългове сж били превърнати в дългосрочни.

От всичко 79 милиарда лири държавни заеми, консолидирани сж през последните пет години около 40 милиарда. Въпреки значителният размер на летящите дългове, обаче, все пак курсовете на касовите записи се намират с 8% по-високо отколкото бѣха преди войната.

Япония

Япония е страната, която най-дълго време се намира в война и поради това е напреднала доста много в развитието и разрешението на финансовите проблеми, свързани с войната. Една друга особеност и разлика на Япония от Германия и Италия е значително по-голямата бедност на народа, следствие на което и увеличението на доходите по-малко стига до там, че да остават излишци след задоволяването на консумативните му нужди, които излишци да може да се използват за набирање на срѣдства за финансирането на войната. Една трета разлика е огромното пространство, на което Япония трѣбва да води войната, което от своя страна я изтощава финансово много повече, отколкото би бил случай, ако водѣше една обикновена война на близки разстояния и при по-бързо ликвидиране на военните действия. Държавните разходи на Япония преди започването на войната сж възлезли на 2.300 милиона йени. През първата година тѣ сж нарастнали на 3.200 милиона йени, а от тогава насам сж в постоянен растеж. Технически, военният бюджет е отделен от редовния като извънреден. Разходите по двата бюджета през 1939/1940 г. сж възлезли на 9.294 милиона йени, а през 1940/1941 г. възлизат вече на 10.360 милиона йени. От тѣзи разходи, редовни сж 2.307 милиона, а извънредни, т. е. военни — 6.460 милиона йени.

Явно е отъ разво̀я на държавните разходи, че тѣ сж нараствали много побърже, отколкото е могълъ да расте националният доходъ на Япония. Като се има предвидъ структурата на доходитѣ въ тази страна, тази дисхармония между разходи и националенъ доходъ се е отразила и върху специфичния обликъ на японското финансиране на войната. Наистина, въ продължение на четиритѣ години война, приходитѣ отъ данѣци сж нарастнали съ 379%, но това съвсемъ не е било достатъчно за да се покриятъ всички военни разходи. Емисията на нови заеми е възлизала презъ 1937 г. на около 2 милиарда иени, презъ 1938 г. тѣ сж нарастнали на 4.333 милиона иени, а презъ 1939 г. на 5.280 милиона иени.

Емитирането на заемитѣ става по чисто инфлационистиченъ начинъ. Държавата не се обръща къмъ капиталовия пазаръ, а къмъ Японската народна банка, която отъ своя страна се старае да пласира заемитѣ на частния пазаръ. Ако не успѣе въ това — увеличава се паричното обращение. Пласирането на емитиранитѣ държавни облигации става при частнитѣ банки. Въ втората половина на 1937 г. тѣ сж могли да погълнатъ 55% отъ облигациитѣ, презъ 1938 г. — 83%. Презъ първата половина на 1939 г. емисионната банка на Япония е успѣла да пласира дори 104.7% отъ издаденитѣ облигации, т. е. продала е и малка частъ отъ непласиранитѣ облигации отъ пораннши емисии, но презъ втората половина на 1939 година процентътъ на пласиранитѣ държавни облигации отново спада на 77.8%.

Отъ време на време, когато пазарътъ откаже да поглъща доброволно издаванитѣ отъ държавата облигации, пристѣпва се къмъ принудителното имъ пласиране, което обикновено пакъ става посредствомъ Народната банка.

Държавниятъ дългъ на Япония се е увеличилъ отъ 10.3 милиарда иени въ началото на войната, т. е. презъ 1937 г. на 20.9 милиарда. Както се вижда, той се е почти удвоилъ.

Националниятъ доходъ на Япония възлиза на 12 милиарда иени преди започването на войната. Военнитѣ разходи, следователно, възлизатъ на около 50% отъ националния доходъ.

Англия

Следъ като споменахме накратко разво̀я на държавнитѣ финанси въ странитѣ, които сж свързани чрезъ остъта и „тригълъника“, отъ голѣмъ интересъ е да се види какъ се отразява войната върху

противната страна — Англия. И тамъ, както навсѣкжде, военнитѣ разходи нарастватъ съ много бързо темпо, но за разлика отъ Германия, вмѣсто да нарастватъ много бързо държавнитѣ заеми, расте бюджета. Въ предвоенения бюджетъ се предвиждаха разходи въ размѣръ на 1,2 милиарда лири стерлинги. Следъ избухването на войната бѣха гласувани нови 700 милиона лири, които не бѣха напълно изразходвани до края на бюджетната 1939 година. Бюджетътъ за 1940/1941 година предвижда разходи въ размѣръ на 2,66 милиарда лири, но разходитѣ въ сѣщностъ бѣха много погълтени, поради което стана необходимо да се одобряватъ отъ парламента нови кредити. Така, отъ 1 априлъ 1940 г. до 27 януарий 1941 г. сж били изразходвани 3.024 милиарда лири. За попълването на тази сума сж употребени 961 милиона лири отъ редовнитѣ приходи, а остатѣкътъ се е попълнилъ съ 905 милиона лири дългосрочни заеми и 1.158 милиона краткосрочни заеми на съкровището.

Презъ декемврий 1940 година, обаче, се е изчислявало, че държавнитѣ разходи по края на бюджетната година ще се покачатъ на 4.600 милиона лири, отъ които само за военни разходи 4.200 милиона лири стерлинги.

Преди започването на войната, английскиятъ националенъ доходъ е възлизалъ на 5 милиарда лири стерлинги. Понастоящемъ, изглежда, той се намира на сѣщото ниво, макаръ да сж се повишили ценитѣ, което въздействува за номиналното увеличение и на дохода, тъй като успоредно съ повишението на ценитѣ е намаляла производителната дейностъ поради мобилизирането на голѣмъ брой хора и разрушенията на германскитѣ аероплани.

Английскиятъ начинъ на сключване заеми се различава значително отъ германския. Министерството на финанситѣ получава краткосрочни аванси отъ банцитѣ, докато сѣщевременно открива подписки за дългосрочни заеми. Но за да може и най-широката публика да допринесе за финансирането на войната съ своитѣ спестявания, открита е и постоянна подписка на свидетелства за национално спестяване и на бонове.

Първата военна година на Англия е завършила, споредъ лондонското списание „Економистъ“, съ сключването само на 300 милиона лири стерлинги заемъ, който би могълъ да бѣде причисленъ къмъ групата на инфлационистично издаденитѣ заеми. Презъ първата година, данѣчнитѣ приходи сж възлѣзали на 1.160

милиона лири, чуждестранните вземания, срещу които правителството е издало касови записи — 400 милиона лири, от дребни спестявания на населението е заето около 400 милиона лири, от дългосрочни заеми — 380 милиона и 300 милиона представляват инфлационистичен кредит.

Въпрос е, обаче, какъ ще бъдат покрити разходите през втората военна година, като се има предвид, че военните разходи ще надхвърлят 4 милиарда лири, от които въ най-добрия случай могат да бъдат покрити съ данъци около 1,6 милиарда лири.

Общата сума на държавните дългове на Англия след първата военна година се е покачила на 10 милиарда лири въ края на 1940 година, докато въ края на първата военна година през световната война, този дълг възлизаше само на 1 милиард лири. Изплащанията на лихви и погашения по държавния дълг сега представлява вече една значителна част от държавния бюджет и сама започва да тежи върху народното стопанство и националния доход. Въ Англия държавният дълг е два пъти по-голям от националния доход, докато въ Германия той е значително по-малък от него. Много по-благоприятното положение на Германия въ това отношение се обяснява съ ликвидирането на държавния дълг от миналата война чрез инфлацията през 1920/1922 година.

Финансирането на войната от страна на Англия е поставено на по-други начала отколкото въ Германия и поради това, че тя може да използва за финансирането на военните си разходи и една част от вземанията си въ чужбина, като заплаща съ тях поръчки въ чужбина, както и да изнася златото си и да го използва като платежно средство.

Паричното обращение въ Англия се е увеличило значително вследствие на финансирането на войната. Така, въ началото на войната съ били пуснати нови 75 милиона лири стерлинги въ обращение, като съ тях паричното обращение е достигнало 541 милиона лири. На това ниво, то се задържа до края на 1939 г., след което се увеличи постепенно, достигайки въ края на 1940 г. 615 милиона лири.

Прави впечатление, обаче, че както въ Германия, така и въ Англия увеличението на паричното обращение е сравнително малко, което говори за единъ успѣх на противоиinflационистичната парична политика.

Изводи

Отъ изнесеното по-горе е ясно, че съществуватъ както нѣколко общи характерни черти въ военните разходи на воюващите държави, така и общи методи въ борбата срещу прекомерното увеличение на паричното обращение.

Общо взето, военните разходи обхващатъ около 50% отъ националния доходъ на воюващите. Това не значи, обаче, че при всички случаи този процентъ ще се ограничи само на 50%. Съвременната война изисква употребата на еднакъво мощни средства, и противосредства отъ двата противника. Ако, следователно, воюва единъ противникъ съ слабъ националенъ доходъ, срещу другъ съ много по-голямъ доходъ общо за страната и на глава отъ населението (каквото е случаятъ когато воюва малка и бедна страна срещу голѣма и богата), военните разходи на първата ще надвишатъ значително податните сили на националното стопанство и въ такъвъ случай финансирането на войната или ще трѣбва да бъде поето отъ нѣкой голѣмъ съюзникъ, или страната, която воюва безъ достатъчно мѣстни снабдителни възможности, ще трѣбва да отстъпи.

Това е така, защото не винаги е възможно щото това, което не може да се изведе отъ националния доходъ, да се изведе отъ националния капиталъ чрезъ облагането или изконсумирането му. Засѣгането на дълговете на националния капиталъ, обаче, е неминуемо за много страни, ако войната продължи по-дълго.

По отношение на финансовата политика на отделните страни, забелязватъ се значителни различия, които се дължатъ било на различно принципно отношение къмъ капиталовия пазаръ, каквито сж, напримѣръ, разликите между Германия и Англия, било на податните възможности на населението и на организацията на капиталовия пазаръ, каквито сж разликите между методите на финансиране въ Германия и Англия, отъ една страна, и Япония и Италия — отъ друга.

Въ Германия и Англия се търси, макаръ и по различни начини доброволното участие на населението въ подписването на разните военни заеми, като грижитъ сж насочени къмъ това да се раздвижва капиталовия пазаръ и да се прави доходенъ пласмента на частни средства въ държавни заеми. Едновременно съ това се прави най-усилена пропаганда за засилване на спестяването и за насочването му къмъ държавните институти, които се занимаватъ съ военното финансиране.

Въ Япония, гдето населението по правило е бедно и националният капиталов пазаръ не е достатъчно организиранъ, за да може да става прѣко записване на заеми отъ населението, се прибѣгва до много по-простия начинъ на сключване на заеми отъ емиссионния институтъ, който отъ своя страна се мъчи да пласира ценнитѣ книжа по-нататѣкъ. Въ това отношение опасността отъ инфляция е много по-голяма, но тамъ пъкъ и изборътъ на методитѣ е много по-ограниченъ.

Общото въ политиката на всички воюващи страни, обаче, е стремѣжътъ имъ

да избѣгнатъ инфлацията и да изсмукватъ по нѣкакъвъ начинъ паритѣ, които се пускатъ въ обращение. Въ действителностъ това не е възможно да се осъществи никѣде въ пълнѣн размѣръ и за да се избѣгнатъ инфлационистичнитѣ явления на стоковия пазаръ, се въвеждатъ редица ограничения въ свободното влияние на търсенето и на предлагането, въ образуването на ценитѣ и въ разрешенията за консумация.

Войната слага съ твърдата си ръка край на стопанския либерализмъ дори и въ странитѣ, които по начало сѣ негови проповѣдници.

ПЛАНЪТЪ НА ВАНЪ ЗЕЕЛАНДЪ ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА МЕЖДУНАРОДНАТА ТЪРГОВИЯ

До обявяването на настоящата война, всрѣдъ економическия свѣтъ, и то не само на национална, но и на международна почва, се възприемаха идеитѣ и принципитѣ на френскитѣ, английски и белгийски економисти. Хиляди сѣ имената, които успѣха да се наложатъ, да създадатъ свои теории и да привлѣкатъ следъ себе си маса последователи, които приложиха тѣхнитѣ идеи въ много отъ останалитѣ държави. Най-смѣлитѣ и най-авторитетнитѣ между тѣхъ е безспорно голѣмиятъ белгийски финансистъ, бившъ министъръ председателъ на Белгия и голѣмъ държавникъ Полъ Ванъ Зееландъ. Името на Ванъ Зееландъ става особено известно следъ като той презъ 1935 година бѣ натоваренъ да състави кабинета въ Белгия и бѣ призванъ да спаси същевременно страната си отъ бушуващата тогава въ Белгия страшна економическа криза. Следъ напускането на властѣта Ванъ Зееландъ бѣ натоваренъ да изработи своя голѣмъ планъ за възстановяването на международната търговия, съ основнитѣ линии на които искаме да запознаемъ нашитѣ читатели. За целта, както е известно, голѣмиятъ финансистъ прави голѣми пътувания изъ Европа и Америка.

Полъ Ванъ Зееландъ е роденъ въ Соани презъ 1893 година, синъ на срѣдно семейство съ седемъ деца. Въ училището се е проявявалъ винаги като отличенъ ученикъ. Войната го заварва като студентъ въ университета въ Лувенъ. Още въ началото на войната той бива плененъ и като пленникъ прекарва четири години въ Германия. Следъ войната се връща въ Белгия, довършва правото, като взема същевременно и дипломъ по политически науки. Следъ завършването

на висшето си образование той получава стипендия за Америка, кждето прекарва нѣколко години и се специализира по стопанскитѣ науки. Завърналъ се въ отечеството си, следъ такава солидна подготовка и блѣстящи знания, той бива веднага назначенъ въ Народната банка и натоваренъ да създаде службата по стопанскитѣ проучвания. Презъ 1924 година той е вече секретаръ на Белгийската народна банка, а въ 1926 година неинъ директоръ. Следъ около осемъ годишенъ стажъ, презъ 1931 година той бива назначенъ за подуправителъ на сѣщата банка. Презъ време на своята работа въ Народната банка той има възможностъ да обиколи цѣла Европа и да опознае стопанствата на всички страни на континента. Тѣзи пътувания и добититѣ познания сѣ му били отъ особена голѣма полза въ последствие, при изработването на плана за възстановяването на международната търговия.

Презъ 1934 година Ванъ Зееландъ напуска Народната банка, понеже съ кралски указъ е назначенъ за съветникъ при Министерството на финанситѣ. На този голѣмъ и отговоренъ постъ Ванъ Зееландъ не остава, обаче, дълго време. Скоро той се явява пълненъ противникъ на политиката на тогавашния кабинетъ Тюнисъ, политика, която е водела Белгия отъ день на день все къмъ по-страшно изостряне на економическата криза и напуска министерството. Уплашенъ отъ задълбочаващата се криза и слабостта на правителството въ момента, Ванъ Зееландъ се заема да изработи своя планъ за възстановяването на белгийското стопанство. Въ тази му голѣма работа му помагатъ най-голѣмитѣ економисти и финансиста на Белгия. Въ началото на

1935 година неговият план е напълно готовъ и той започва изнасянето му чрезъ белгийската преса. Така въ критическия моментъ, мартъ 1935 година, Ванъ Зееландъ се явява най-подготвения човѣкъ, който единствено е въ състояние да се справи съ тежкитѣ проблеми, които се поставятъ за белгийската държава. Кралътъ не се колебае и натоварва Ванъ Зееландъ да състави своя пръвъ кабинетъ на националното възобновление.

Така въ Белгия идваме до кабинета Ванъ Зееландъ и до управлението на голѣмия финансистъ. Управление, което се характеризира съ голѣми и смѣли реформи въ всички области на държавния животъ.

Трѣбва да подчертаемъ, че не е било лесно на новия министъръ председател и че задачитѣ, съ които е трѣбвало да се справи, сѣ били твърде сложни. Ако искаме да скицираме положението на Белгия презъ 1935 година, най-добре ние бихме могли да го охарактеризираме, както следва:

Економически — пълно замиране на производството и стопанския животъ вследствие на намалението на международната търговия, предизвикано отъ обезценяването на английската лира. (Белгийскиятъ франкъ въ момента на поемането на властта отъ Ванъ Зееландъ не бѣ още обезцененъ. При това положение английскитѣ стоки бѣха извънредно скѣпи на международния пазаръ и износетъ намаляваше отъ день на день. Вносътъ въ Белгия трѣбваше да бѣде спрѣнъ отъ правителството, понеже чуждитѣ стоки бѣха много по евтини и белгийската индустрия се явява злепоставена).

Социално — увеличаващата се отъ день на день страшна безработица, предизвикана отъ замирането на производството и стопанския животъ.

Финансово — пълно замиране на банковия животъ: спиране на кредиториздаването, невъзможност на предприятията да посрещнатъ на време своитѣ плащания къмъ банковитѣ институти.

Ето при какви обстоятелства Ванъ Зееландъ поема властта въ Белгия. Другъ на негово мѣсто би се смутилъ и позамислилъ, но ние подчертахме, че новиятѣ премиеръ се яви, съ своя готовъ планъ, въ състояние да започне веднага своята възобновителна дейность. Въ скоро време той предприема редица мѣрки, които иматъ за целъ да заздравятъ белгийския стопански и финансовъ животъ.

Ще се спремъ само на общитѣ линии на плана Зееландъ.

За заздравяването на финансовия животъ планътъ предвижда: нагаждане на белгата къмъ монетитѣ на нѣкои отъ голѣмитѣ държави. Какво ще рече това? Досега белгата се базираше върху златото. Ванъ Зееландъ намира, че, въ случай като подобния, това базиране е рисковано за народното стопанство и затова възприема новъ принципъ: белгата ще се базира върху английската лира. По този начинъ обезценяването на едната монета ще повлѣчи обезценката на другата и стопанския животъ на Белгия не ще се разстройва. Планътъ предвижда обезценката на белгата. Златниятъ еталонъ се запазва, но строго гарантиранъ чрезъ едно здраво бюджетно равновесие.

Заздравяването на стопанския животъ предвижда едно солидно увеличение на производството, както и на международната търговия. Увеличението на производството, споредъ новия планъ, ще се постигне чрезъ едно засилване на консумацията и подобрене на продажнитѣ цени. За сѣщата целъ ще спомогне и засилването на международната търговия, главно на износа.

Задачитѣ, поставени въ горнитѣ две области, осѣществени, то разрешението на социалнитѣ проблеми ще дойде само по себе си, защото единствено сръдство за разрешението на безработицата е засилването на производството и размѣната.

Въ края на втората година на своето управление Ванъ Зееландъ успѣ да се справи съ всички голѣми и сложни проблеми. Презъ 1937 година, когато той напусна властта, стопанскиятъ и финансовъ животъ на Белгия бѣ застрашенъ, белгийското стопанство бѣ отново заело своето мѣсто въ международния економически животъ.

Спрѣхме се накратко на дѣлото на Ванъ Зееландъ въ Белгия, за да подчертаемъ, че той се справи съ своята задача, че даде основание да се възлагатъ на него известни надежди. Затова, когато въ края на 1937 година и началото на 1938 г. международната търговия започна да се разстройва и се постави въпроса за нейното възстановяване, заслужено погледитѣ се обърнаха къмъ голѣмия белгийски финансистъ, който се явяваше най-подходящия за демократичнитѣ държави. Опитътъ на Зееландъ на международна почва се явява за насъ последното сръдство на демократичитѣ да помогнатъ на разстроената отъ тѣхъ Европа. Въ нѣкои отношения Зееландъ е

твърде смѣль въ своя планъ и затова ние вече подчертахме, че неговиятъ опитъ се явява и първиятъ предвестникъ на повитѣ економически разбирания.

Необходимъ ли бѣ единъ новъ планъ за стабилизирането на международната размѣна въ края на 1937 година и началото на 1938? Ето голѣмиятъ въпросъ, на който трѣбва да си отговоримъ преди да пристѣпимъ къмъ разглеждането на плана Зесландъ. За да разберемъ сѣщностъта и наложителностъта на последния, трѣбва да изяснимъ, че този планъ е билъ наистина необходимъ и че неговото изработване е било продиктувано отъ нуждитѣ на времето.

Първоизточникътъ на голѣмитѣ економически кризи, които свѣтътъ изживѣ следъ 1929 година трѣбва да търсимъ въ свѣтовната война. Краятъ на тази война не донесе благоденствие нито на победителитѣ, нито на победенитѣ: победенитѣ бѣха буквално разорени и стопански съсипани, а победителитѣ не можаха да оползотворятъ добре плодетѣ на победата. И по този начинъ положението се влошаваше въ Европа отъ година на година. Голѣмата криза започва да се чувствува следъ 1928 година. Производството и размѣната не само въ отдѣлнитѣ страни, но и между самитѣ държави замръ. Свѣтътъ се изправи предъ една голѣма безработица, предъ голѣми вътрешни социални сътресения. Нестабилностъта на валутитѣ на отдѣлнитѣ държави предизвика голѣмо ограничение на международната размѣна. Знаемъ, че обезценката на английската лира предизвика голѣмата економическа криза въ Белгия, а отчасти и въ Швейцария. Не следъ дълго дойде обезценката на белгийската и швейцарска монети, която обезценка, отъ своя страна, донесе голѣмо разстройство на международния стопански животъ. Така къмъ края на 1936 година и следващитѣ години присѣствувахме на замирането на международната размѣна. Намалението на търговията между отдѣлнитѣ страни предизвика, отъ друга страна, замиране на производството на много държави, увеличение на свѣтовната безработица, пълно разстройство на банковия и кредитенъ животъ.

Мѣрките, които отдѣлнитѣ страни взеха, за да подобрятъ така създаденото положение бѣха многобройни. Една група отъ държави се опитаха, главно демократичнитѣ страни, да повдигнатъ своята външна търговия чрезъ мѣрки, които отъ вътрешна социална гледна точка не бѣха никакъ оправдани. Много

държави намалиха работническитѣ надници, за да могатъ да изнасятъ поевтинъ продуктъ на международния пазаръ. Тази мѣрка се указа, обаче, твърде ограничителна и вредна за вътрешния стопански животъ на държавата. Тогава правителствата на голѣмитѣ демокрации обърнаха своя погледъ върху голѣмия белгийски държавникъ и финансистъ Полъ Ванъ Зееландъ, когото, подъ внушението на Съединенитѣ щати, натовариха съ изработването на единъ проектъ за възстановяването на международната размѣна.

Не трѣбва, обаче, да изпускаме и единъ другъ голѣмъ фактъ, който характеризира политическия и стопански животъ на нашия континентъ въ онзи исторически моментъ: демокрациитѣ се обърнаха въ последния моментъ (въ края на 1937 год.) къмъ Ванъ Зееландъ главно подъ страха отъ засилването на тоталитарнитѣ държави и отъ опасността тѣхнитѣ принципи въ скоро време да се наложатъ на цѣла Европа. Фашизмътъ и националъ-социализмътъ сѣмъ плодъ на свѣтовната война, резултатъ на нечовѣшкото унижение на единъ гордъ и достоенъ народъ, чийто жизнени сили не сѣ били никога изчерпани, който въпрѣки и победенъ, намѣри нуждитѣ сили, за да се противопостави на униженитѣ и гордо да заработи за своето възкресение. Трѣбва, сѣщо така, да се има предвидъ, че основнитѣ положения на тѣзи две нови течения, се явиха коренно противоположни на сѣщитѣ на управляващитѣ до тогава демокрации. Германия и Италия прокламираха своето право за животъ, но наредъ съ това изнесоха и своитѣ нови социални и стопански разбирания. Днесъ новитѣ германски схващания за устройството на държавата и стопанството сѣмъ известни на всички. Къмъ края на 1937 година вече тѣзи схващания започнаха да даватъ своитѣ добри резултати и да се налагатъ на много държави въ Европа. Всичко това стресна западнитѣ демокрации. Тѣ обърнаха своитѣ погледи къмъ белгийския примѣръ, но бѣ вече твърде късно. Затова ние охарактеризирахме опитътъ Ванъ Зееландъ като последното срѣдство на демокрациитѣ да запазятъ своето господство въ областъта на международната търговия. Погледнатъ срѣдъ тази историческа обстановка, опитътъ Зееландъ се явява извънредно интересенъ, като единъ цененъ исторически документъ за Европа отъ онзи тежъкъ моментъ. Поради горнитѣ съображения, ние искаме да анализираме накратко ос-

новните линии на плана Зееландъ и да извлъчемъ нуждните поуки отъ това го-
лѣмо начинание.

Влошаването на стопанското положение на отделните държави следъ 1929 година се дължеше главно на замирането на размѣната между различните страни. Някоя държава въ Европа днесъ не е достигнала до положението да може сама да задоволи своите собствени нужди. Всички държави сѫ поставени въ положението да внасятъ единъ видъ продукти, а да изнасятъ другъ. Така, индустриалните европейски страни, каквито сѫ държавитѣ въ Срѣдна и Западна Европа, изнасятъ своите индустриални продукти, срещу които си доставятъ необходимите земеделски. Източните страни на континента пъкъ изнасятъ изливните си скотовъдни и селски стоки, за които купуватъ готови произведения. Преди настоящата война срещу износъ си всѣка държава получаваше авоари въ чужди монетни единици въ различните страни, които служеха за изплащане на вноса. Компенсационното начало, което дойде следъ 1938 година, се наложи главно презъ настоящата война и следъ нея. Явно е, при това положение, че всѣко нарушение на вноса или износа ще се отрази отрицателно върху стопанския животъ на всѣка една страна.

А именно вносътъ и износътъ между държавитѣ бѣ нарушенъ къмъ края на 1937 година. Производството на държавитѣ трѣбваше да бѣде нарочно поддържано въ предишните размѣри, за да не се увеличи безработицата. Маса произведения останаха палични въ всѣко народно стопанство, ценитѣ спадаха, економическиятъ животъ се разстройваше. Така постепенно доходите до спадането на ценитѣ на много продукти, до увеличение на безработицата, поради намалението на много производства, до разстройство на кредитния животъ. Положението бѣ стигнало до крайно напрежение къмъ края на 1937 година, когато голѣмитѣ европейски демокрации натовариха Ванъ Зееландъ да скицира своя планъ за възстановяване на международната търговия.

Преди да пристѣпи къмъ конкретно изработване на своя планъ, Ванъ Зееландъ се опита да влѣзе въ връзка съ всички правителства и да вземе тѣхното мнение относно разрешението на голѣмитѣ въпроси, поставящи се въ връзка съ разрешението на трудноститѣ, които спѣватъ развитието на международната размѣна. За сѣщата целъ той влиза въ връзка съ представители на

търговската международна камара и съ сѣщитѣ на банката за международни плащания. Следъ шесть месеченъ усиленъ трудъ, къмъ края на януарий 1938 година, Ванъ Зееландъ представи на свѣта своя планъ за възстановяването на международната търговия.

Основните положения на плана сѫ обяснени още въ самото начало. Ние ще си позволимъ да цитираме нѣкои пасажи отъ въведенното къмъ изложението на Ванъ Зееландъ, придружаващо самия планъ: „Свѣтовната криза следъ 1929 година бѣ предизвикана отъ крайноститѣ на единъ либерализъмъ, който се самоуби главно поради факта, че неможа да дисциплинира своето действие. Вследствие на нуждата отъ по-голѣма контрола на стопанския животъ и отъ липсата на такава ефикасна контрола, ние сме отново предъ симптомитѣ на една нова економическа криза. Трѣбва стопанството отново да се постави въ равновесие. Трѣбва да се точно опредѣли една срѣда между пълния либерализъмъ, за сѣжаление невъзможенъ повече, и едно пълно намѣсване на държавата“. Какъ да намѣримъ тази желана срѣда, какъ да опредѣлимъ този моментъ на уравновесяване? На този въпросъ Ванъ Зееландъ дава отговоръ въ поставянето на принципитѣ на своя новъ планъ.

Въ началото на своя планъ Ванъ Зееландъ подчертава засилването на тоталитарните държави и на желанието на държавитѣ сами да задоволятъ по-голѣмата частъ отъ своите нужди. Авторътъ е на мнение, че някоя страна въ Европа не е въ състояние сама да задоволи своите нужди, както ние вече очертахме въ настоящата статия, и затова подчертава, че ако Европа иска едно засилване на международната размѣна, то не трѣбва да се прави никакво дѣлене между тоталитарни и либерални страни, че и двѣтѣ групи трѣбва да се третиратъ еднакво, като, независимо отъ режима на дадена страна, търговскитѣ отношения се нагодятъ къмъ най-доброто очертание.

Прѣчкитѣ, които спѣватъ нормалното развитие на международната размѣна за Ванъ Зееландъ сѫ еднакви и за двѣтѣ групи държави. Тѣхъ той класира въ две главни голѣми групи: на първо мѣсто той поставя митническитѣ бариери, които всички държави сѫ издигнали между себе, изразени въ високи протекционистични митнически тарифи, и, най-всѣ, системата на контингентитѣ. На второ мѣсто авторътъ поставя прѣч-

китѣ отъ финансовъ характеръ — въвеждането на плащанията чрезъ клирингови спогодби и ограничението на външнитѣ плащания.

За преодоляването на така очертани-тѣ прѣчки планътъ предвижда три последователни фази: 1) постепенно ликвидиране съ порядкитѣ отъ миналото; 2) изживяването на единъ преходенъ период на реформи и 3) приготвление на бъдещето.

Презъ тѣзи три периода прѣчкитѣ на едната и другата групи ще бждатъ преодоляни чрезъ следнитѣ мѣрки: за финансовитѣ прѣчки: 1. Разширение на тройния монетенъ съюзъ (въ много отношения тази мѣрка ни напомня днешното постепенно присъединяване на различнитѣ европейски държави къмъ Тройния блокъ). 2. Възстановяването на външнитѣ кредити при известни политически условия. 3. Отлагане плащанията по старитѣ дългове и консолидиране на новитѣ. 4. Бързо организиране на нови външни кредити за всички малки държави съ цель засилване на международния стокообмѣнъ.

Относно митническитѣ ограничения Ванъ Зееландъ въ общи линии препоръчва следното: 1) премахване на индустриалнитѣ контингенти — най-вече, въ прѣчки тѣзи относно доставкитѣ на първични материали — постепенно погасяване на всички останали; 2) ограничение на прѣчкитѣ за вноса на стоки, които всички държави увеличаватъ отъ день на день; 3) премахване косвенитѣ ограничения, опростяване на категоритѣ на стокитѣ и 4) еволюция на търгуването и прилагането на клаузата на най-облагодетелствуваната нация.

Това сж основнитѣ мѣрки, които планътъ Ванъ Зееландъ предвижда. Сжщественото условие, следъ изработването му за неговото прилагане, е възможността за неговото точно изпълнение. А съ възможността именно Ванъ Зееландъ не е разполагалъ.

Всички си спомняме плачевното положение на повечето отъ международнитѣ институти въ онзи исторически моментъ — края на 1938 година. На Обществото на народитѣ и Международното бюро на труда никой вече не вѣрваше. Съ никакъв авторитетъ не разполагаха и всички останали международни институти. Тукъ се крие и нещастieto на Ванъ Зееландъ. Ние вече изтъкнахме, че ако планътъ Ванъ Зееландъ бѣ приложенъ отъ една авторитетна държава, имаща възможностъ да привлече вниманието на всички страни, то последицитѣ на този планъ щѣха да сж съвсемъ други.

Да оставимъ на страна всички горни сжждения, да преснимъ факта на пропадането на опита Ванъ Зееландъ и да заключимъ, че въпрѣки всичко, планътъ Ванъ Зееландъ за възстановяването на международната търговия ще остане последния опитъ на демократическитѣ държави до преди настоящата война за миролюбивото и радикално възстановяване и стабилизиране на международния стопански животъ. Отъ тази гледна точка планътъ Зееландъ представлява особенъ интересъ и ще остане като единъ цененъ исторически документъ, характеризиращъ свѣтовния економически животъ до войната 1939/1940 г., който всѣкога ще привлече най-голѣмо внимание.

Х.

СТОПАНСКОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА ОКУПИРАНА ЗАПАДНА ЕВРОПА

Предивоенното стопанство на странитѣ отъ Западна Европа, които сега подпадатъ въ окупиранитѣ области отъ Германия, се характеризираше съ една силно развита преработваща индустрия и въ повечето отъ тѣхъ — съ едно интензивно замедѣлие, което бѣше поставено на базата на вноса на фуражъ отъ чужбина.

Следъ сключването на примирието, тѣзи страни подпаднаха подъ английската блокада за вноса отъ презокеанскитѣ страни на сурови материали и фуражи, поради което трѣбваше да преживѣятъ една вътрешна стопанска криза или по-скоро — необходимо бѣше да се пренасочатъ къмъ други производства,

които да могатъ да сжществуватъ на базата на суровитѣ материали, произведени въ нашия континентъ. Една друга голѣма трансформация, която се наложи, е тази на преориентирането въ голѣмъ мащабъ на външната търговия на окупиранитѣ страни къмъ Централна Европа.

Въпрѣки неблагоприятнитѣ условия, настѣпили вследствие блокадата и временното приспособяване къмъ нови източници на сурови материали и къмъ нови пазари, тѣзи страни успѣха до голѣма степенъ да преодолеятъ настѣпилитѣ затруднения, развивайки стопанскитѣ си връзки съ нови държави.

Тукъ ние ще направимъ единъ кра-

тъкъ прегледъ на развитието на стопанствата на западно-европейските страни, възъ основа на данни, които черпимъ отъ чуждата периодична литература.

Франция изпадна, следъ сключването на примирието, въ състояние на голяма безработица, тъй като предприятията, които работѣха за нуждитъ на войската преустановиха работата си и притокутъ на сурови материали се прекъсна. Една голѣма нужда за Франция представлява и липсата на въглища, които до поражението се внасяха главно отъ Англия, а преди войната и отъ Германия. Следъ примирието, вносътъ отъ Англия спрѣ, а поради транспортнитѣ мъчнотии, притокутъ на въглища отъ Германия бѣше недостатъченъ, още повече, че германското производство на въглища имаше да задоволява нуждитѣ и на Италия, останала безъ подвозъ на гориво по морски пътѣ.

Отъ германска страна, обаче, се направи всичко възможно за да се преодолѣятъ тѣзи мъчнотии и да може да се осигури вноса на въглища поне за нуждитѣ на френската индустрия. Както е известно, германските индустриални предприятия се използватъ до максималния имъ капацитетъ. Поради това се върши и едно разпредѣление на държавнитѣ поръчки и на суровитѣ материали между отдѣлнитѣ фабрики споредъ капацитета имъ. Но понеже поръчкитѣ на държавата надвишаватъ капацитета на фабрикутъ, Германия имаше всички интересъ да впрегне въ работа френската индустрия — особено тежката — за да допълни производството, което ѝ е необходимо, а не може да се осъществи съ германската индустрия. Постепенно, съ поправянето на съобщителнитѣ сѣдства и съ пренасочването на германското производство, се дойде до възстановяването на производството въ Франция и броятъ на безработнитѣ, който презъ м. ноември възлизаше на 1.200.000 души, сега се е намалилъ на 700.000 души. Найстина, отъ тѣзи половинѣ милионъ новозаети работници, не всички сж влѣзли отново на работа въ френски фабрики; тъй като известенъ брой работници отидоха на работа въ Германия. Но за повторното развитие на френската индустрия отъ голѣмо значение е сключеното напоследкъ споразумение между германскитѣ и френски индустриалци за възлагането на частъ отъ германскитѣ поръчки на френски фабрики.

По отношение на земедѣлнето, блокадата вече указва своето действие. Въ Франция липсватъ храни и главно зър-

нени храни въ такъвъ размѣръ, че това може да даде тежки политически последици у довчерашната съюзнца на Англия, ако последната не вземе достатъчно сериозно подъ внимание нейното бедствено положение. Но липсата на зърнени храни предизвика въ втората половина на 1940 година една акция въ Франция за широко и най-пълно застъване на сбработваемитѣ площи съ най-необходимитѣ храни. Така се успѣ да се застъятъ съ 20% по-голѣми площи съ пшеница и да се достигнатъ сжщитѣ застъти площи съ ечмикъ и овесъ, както и презъ 1939 година. Въ Франция се отбелязва голѣмъ интересъ и къмъ сѣнето на соята, за пропагандирането на която е основанъ специаленъ „националенъ институтъ за култивирането на соята“.

Въ областта на скотовѣдството, обаче, положението е неблагоприятно. Въ окупиранията частъ на Франция броятъ на рогатия добитѣкъ се е намалилъ съ 15%, а въ неокупираната — съ 10%. Отъ националния шокъ отъ свине и овци е заклано около 20% за изхранването на войската и населението. Сега се работи усилено за възстановяването на земедѣлнето и една комисия е изпратена въ Швейцария да закупи добитѣкъ за разплодъ.

Белгия прекара първоначално следъ примирието единъ периодъ на стопански застои, подобно на френския. Но и тя като нея постепенно се връща къмъ засилването на работата. Това проличава най-добре отъ развитието на най-важнитѣ производства на нейната индустрия, показано въ следната таблица:

	1939	1940
(Въ милиона тона)		
Въглища	29,8	25,6
Коксъ	5,1	3,9
Брикети	1,7	1,5
Сурово желѣзо	3,0	1,7
Сурова стомана	3,0	1,8
Валцувано желѣзо	2,2	1,2

Както се вижда, макаръ и намалѣла, работата на белгийскитѣ предприятия отъ тежката индустрия продължава и постепенно се възстановява, тъй като пазарътъ за нейнитѣ произведения е все още много изгладнѣлъ. И до края на 1940 година, обаче, значителна частъ отъ индустриалнитѣ предприятия не сж могли да започнатъ работата си поради разрушенията, които английската войска направи въ своята съюзна страна при отстъплението. Така, отъ всичко 44 високи пещи, които сж работили въ края на 1939 година, въ края на 1940 година

сж работили само 23. Значението на германския пазаръ за развитието на тази тежка индустрия нѣма нужда да се подчертава, за да бѣде известно всѣкому.

Холандия има своя специфичен стопански обликъ, който се диктуваше отъ претенциозния и близъкъ английски пазаръ, съ който тя бѣше тѣсно свързана. Холандия имаше преработваща индустрия въ добро състояние, но силно чувствителна къмъ отраженията на войната; тя имаше и скотовѣдно производство, което бѣше висококачествено, интензивно и основано на вноса на фуражи отъ чужбина. Намалването на вноса на фуража презъ войната и почти пълното му прекъсване следъ примирието, застави Холандия да изкопи частъта отъ добитѣка си, която не можеше да се изхранва отъ мѣстното производство на фуражи. Това намали обема на външната ѣ търговия, а блокадата на Англия насочи износа и вноса на тази страна главно къмъ Германия. Месечно сега Холандия изнася стоки за Германия за около 35—40 милиона флорина и внася почти за толкова, така че търговскиятъ балансъ е доста добре уравниоушенъ. Поради спадането на държавните приходи, въ Холандия е открита и подписка за 500 милиона флорина.

Общото стопанско положение на Холандия, обаче, е по-тежко отъ това на Белгия, но изглежда по-леко отъ френското.

Дания е изправена предъ не по-малко тежки проблеми. И данското земедѣлие, както е известно, е насочено къмъ износъ на висококачествени произведения, при значителенъ вносъ на фуражи. Сега предъ Дания се поставя, обаче проблемътъ за изхранването на първо мѣсто на хората, а после на животните, съ мѣстно производство на храни, тъй като достъпътъ до Дания е силно ограниченъ и никакъвъ подвозъ, нито на зърнени храни, нито на фуражи не може да се извърши по море. При това, увеличението на мѣстното производство на зърнени храни може да се постигне само при замѣстването на частъ отъ фуражното производство съ производство на жита. За да се постигне това, данската „Организация на труда“ е изработила единъ земедѣлски планъ за 1941 година и го е подала за одобрение на властѣта.

Съгласно този планъ, трѣбва да се ограничи производството на овесъ и ечемикъ, а да се увеличи повърхността, засѣта съ пшеница или съ ръжъ, фасуль, маслодайни растения, конопъ и ленъ. Планътъ предвижда засѣването на

една повърхностъ отъ около 300.000 хектара съ индустриални растения, но поради липсата на семена, отъ този планъ ще се осъществятъ най-много едната трета. Предвижда се засилването на засѣването на картофи и на захарно цвѣкло, а дори и на тютюнъ, въ замѣна на едно ограничение на сѣнето на зеле и други култури. Съгласно този планъ би трѣбвало да се произведатъ дори известни количества жито, които да стоятъ надъ нуждитъ на страната, както и единъ излишѣкъ отъ 100.000 тона захаръ, която да може да се изнаесе или да остане като резерва.

Норвегия имаше за свои стопански източници досега само горитъ си, минитъ за желязна руда, желязото, риболътъ и корабостроенето. Голѣма частъ отъ тѣзи източници сега пресъхна, съ изключение на производството на желязо, което върви въ усиленъ темпъ. Корабостроенето, обаче, спрѣ; поради английската блокада и поради преминаването на една значителна частъ отъ норвежката флота въ английски ръце. Риболътъ сѣщо така се ограничи само въ най-близкитъ ловни полета, тъй като отдалечаването отъ брѣга е съпроводено съ опасности отъ бомбардировки, а и износътъ на дървенъ материалъ се ограничи, поради голѣмитъ съобщителни затруднения.

Норвежкото земедѣлие, за щастие още отъ преди войната, е ориентирано къмъ такива култури, които вирѣятъ въ далечния северъ. Населението сѣщо така се бѣ приспособило да консумира относително малко житни храни, поради което сега понася относително по-леко тѣхната оскудица. Сѣщото може да се каже и за скотовѣдството, което е ориентирано къмъ отглеждането на елени и на други видове, свикнали съ неблагоприятнитъ климатически условия. Това не значи, обаче, че Норвегия е нѣмала едно нормално скотовѣдство, основано на вноса на фуражни храни отъ чужбина. И тъкмо това скотовѣдство пострадна най-силно, като властѣта трѣбваше да нареди изколването на една частъ отъ добитѣка, следъ като дълго време се опитва да го храни съ целулоза. Храненето съ целулоза, обаче, се понася само отъ нѣкои видове и то като смѣсъ къмъ другата храна.

Както се вижда отъ горния кратъкъ прегледъ, състоянието на странитъ, които обхващатъ западната и северо-западна частъ на Европа е относително най-тежкото въ нашия континентъ. Основната стопанска причина за това тѣхно

състояние при днешните обстоятелства е тази, че както индустрията, така и земеделието имъ не се опиратъ на мѣстното производство, а сж тѣсно свързани съ вноса на сурови материали, храни и фу-

ражи отъ чужбина.

Въ това отношение балканскитѣ страни сж много по-щастливи, тъй като поне за изхранването си тѣ иматъ достатъчно свои източници.

ОРГАНИЗАЦИЯТА НА ВОЕННОТО СТОПАНСТВО ВЪ АНГЛИЯ

Макаръ и да не бѣше пристѣпила къмъ организиране на стопанството си на военни начала още отъ мирно време, както това направи Германия, Англия бѣ взела предварително редица законодателни мѣрки, които трѣбваше да встъпятъ въ сила, въ случай на влизането ѝ въ война. Тѣзи закони бѣха гласувани доста време преди обявяването на войната отъ 3 септемврий 1941 г.

Съ тѣзи предвоенни закони се предвиждаше засилване на производството на земеделски произведения, организиране на разпредѣлението на стокитѣ между населението, главно на хранителнитѣ произведения и т. н.

Избухването на войната, обаче, завари Англия неподготвена въ материално отношение, макаръ и да бѣше предвидена организационната форма на започващото военно стопанство. Затова се наложиха и редица измѣнения въ първоначално предвидения планъ за организирането на военното стопанство.

Германското списание „Die Deutsche Volkswirt“, дава много интересни сведения за развитието на английското военно стопанство въ една статия подъ надсловъ: „Das Koordinationsproblem in der englischen Kriegswirtschaft“.

Споредъ тази статия могатъ да се различатъ три фази въ организационното развитие на английското военно народно стопанство.

Първата фаза обхваща периода на властуването на г. Чембърлейнъ и се характеризира съ първоначалното приложение на гласуванитѣ още въ мирно време закони, за които се спомена и погоре. Нѣколко седмици следъ избухването на войната, обаче, се основа и Министерството на снабдяването, на което се даде много широка компетентностъ. Това министерство трѣбваше да осигури не само преимуществото на държавнитѣ поръчки, но и да реквизира производството и резервитѣ въ народното стопанство, да контролира производството, индустрията, съобщенията и т. н. Съ единъ законъ за пълномощията, на правителството се дава право, въ случай на нужда, да предписва съ заповѣди всички мѣрки отъ стопански характеръ, които намира за полезно да бъдатъ взети при

дадено положение. Освенъ това, били сж създадени законодателни възможности да се развие министерството на снабдяването въ ръководна организация на цялото народно стопанство.

Тѣзи законодателни възможности, обаче, сж останали до голѣма степенъ само написани на книга презъ първата фаза на английското военно стопанство, тъй като не само, че Министерството на снабдяването не обедини при себе си цялата производствена и контролна функция въ страната, но дори не можа да обедини всички доставки за войската. Всѣки родъ войска си имаше отдѣленъ централенъ органъ за снабдяване, съ своя отдѣлна организация, трудова сила, сурови материали и кредити, които сж били предоставяни само на съответнитѣ отдѣлни организации.

Втората фаза на военното английско стопанство започва съ идването на власт на Чърчилъ. Като начало на тази фаза трѣбва да се счита пропадането на английския експедиционенъ корпусъ въ Франция. Разбиването на английскитѣ войски показа, че е необходимо да се реорганизира и военното стопанство. За тази целъ бѣше основанъ, като върховна организация, единъ съветъ за производството, който имаше за целъ да координира работата на всички министерства, на които сж поставени снабдителни задачи за войската. Къмъ този съветъ е билъ придаденъ и единъ „Централенъ приоритетенъ комитетъ“, който е трѣбвало да решава въпроситѣ за спешността на държавнитѣ поръчки. Като помощенъ органъ на съвета е била придана и една обширна служба за изучавания на стопанското положение и за насочването на стопанството къмъ планоно производство.

Съ основаването на този съветъ, правителството е искало да създаде единъ органъ, който да ръководи по плановъ начинъ мѣстното производство. За допълването на неговата дейностъ е билъ създаденъ и единъ институтъ за набавянето на трудова сила. Имало е предложение дори да се въведе принудителна трудова служба, но то не е могло да се проведе, поради противодействието на лейбъристкитѣ министри.

Въ резултатъ на основаването на този съветъ, се е появило наистина известно увеличение на производството, но съветътъ все пакъ не е могълъ да стане единъ истински органъ за планово производство и все още сж се отбелязвали голъми празноти, поради липсата на сътрудничество между отдълнитъ министрива, което сътрудничество съветътъ не е могълъ да осъществи.

Третата фаза въ организационното развитие на военното стопанство започна съ новата реформа, извършена въ началото на м. януарий т. г.

Както и по-рано, така и сега, военниятъ кабинетъ дава общитъ линии на цѣлостната външна и вътрешна стопанска политика. На мѣстото на комитета за производството, основа се единъ институтъ за производството, който има характера на изпълнителенъ органъ. Въ неговата компетентностъ спада разпредѣлението на суровитъ материали, работната сила и опредѣлянето на реда, по който ще се изпълняватъ държавнитъ поръчки, както и фабрикийтъ, на които ще се възлага изпълнението.

Освенъ това, основа се и вносенъ институтъ, който има за задача да осигури достатъчно количества сурови материали, храни и воененъ материалъ.

Ръководството на първия институтъ се поема отъ министра на снабдяването, а на втория — отъ министра на труда. Въ ръководството и на двата института, обаче, участвуватъ още министрътъ на производството на аероплани, първиятъ лордъ на адмиралтейството, министрътъ на търговията и министрътъ на изхранването. Министерствата, на които тѣ стоятъ начело, представляватъ отъ себе си помощни органи на двата института и сж длъжни да изпълняватъ тѣхнитъ нареждания. Контрольтъ върху дейността на двата института се извършва отъ министъръ председателя.

Координацията между работата на гражданската отбрана, и тази на организиратъ на Министерството на вътрешнитъ работи и на изхранването, се осъществява отъ единъ комитетъ за координация, който току-що е образуванъ и въ който влизатъ лордътъ — пазителъ на държавния печатъ и министрийтъ на финансийтъ, на труда, на вътрешнитъ работи, на

снабдяването и министрътъ безъ портфейлъ Гринвудъ.

Както се вижда, организацията на английското военно стопанство върви отъ денъ на денъ къмъ все по-голѣмо възприемане на принципитъ на цѣлостното дирижиране на стопанската дейностъ и поемане на самото производство отъ държавата. Досега реформитъ не сж се различавали по сжщество, а сж цѣлѣли само да дадатъ една по-цѣлесѣобразна организация на военното стопанство, като избѣгнатъ нѣкои организационни дефекти и несъгласия, отбелязвани въ процеса на неговото развитие.

Въ нѣкои отношения дори организационнитъ постановления и форми надвишаватъ по строгостъ и централизация тѣзи на германското народно стопанство, което изглежда е необходимо за да се преодолѣе сжществуващиятъ въ Англия либералистиченъ манталитетъ. Това, обаче, не е още никаква гаранция за съответно добро организиране на снабдяването, защото освенъ чисто организационнитъ въпроси на уреждане взаимно-отношенията между отдѣлнитъ власти и между отдѣлнитъ индустриални предприятия, сжществува и голѣмиятъ въпросъ за снабдяването на страната съ сурови материали, въпрѣки морската блокада, провеждана отъ Германия. Не по-малко важенъ е и въпросътъ за замѣстването на фабрикийтъ, засегнати отъ германскитъ въздушни нападения, за намаляването на работното време поради мобилизацията на много отъ работничийтъ и поради честитъ въздушни тревоги, за замѣстването на изхабенитъ вече индустриални машини и т. н.

Впрочемъ, постояннитъ апели на Англия за помощъ отъ Съединенитъ щати и декларациийтъ на отговорни министри, че само Америка ще спаси положението, говорятъ, че организацията на народното стопанство не е още всичко и че не по-малко важенъ е въпросътъ за материалното снабдяване на страната съ срдства за производството и съ сурови материали, както и възможността да се отдава народътъ на една относително спокойна производствена дейностъ.

За сега това липсва на Англия.

МЪРКИЙтъ, КОИТО СЕ ВЗЕМАТЪ ВЪ СЪЕДИНЕНИЙтъ ЩАТИ, ЗА ПРИВЛИЧАНЕ НА ДРЕБНИЙтъ ИНДУСТРИАЛНИ И ЗЕМЕДѢЛСКИ СТОПАНСТВА КЪМЪ ОТБРАНАТА

Съединенитъ щати много енергично се готвятъ за война. Тази подготовка об-

хваща най-разнообразнитъ страни на военната организация, въ частностъ воен-

но-стопанският и военно-финансовият въпроси. Въ настоящата хроника ние отбелязваме някои въпроси, свързани с финансирането на програмата за отбраната, от една страна, и с земеделското и отбранителната програма, от друга страна.

За да се подпомогне сътрудничеството между Съвещателната комисия за националната отбрана (National Defense Advisory Commission) и Федералната Резервна система, бюрото на управителят на последната вече предприема редица съответни мърки. То е издало разпореждане, според което Федералните резервни банки и техните клонове ще подпомогнат улесняването на отбранителната програма, въ частност във връзка с сключването на договорите с дребните предприятия и с финансирането чрез местните банки.

Казаната комисия е назначила също лице, на което е възложено координирането на покупките за националната отбрана, да се занимава с всички проблеми, които засягат дребните предприятия по отношение на отбранителната програма, като директор на дребните предприятия (Director of Small Business Activities).

Бюрото на този директоратъ ще служи между другото като уравнилелна камара на информацията за дребните предприятия, т. е. съобщава на тях тези изисквания на департамента за войната и флотата, които те са способни да извършат. Директоратът ще дава финансови улеснения, които са необходими на дребните заведения, за да могат те да извършат поетите от тях военни контракти. Неговото бюро ще сътрудничи с местните търговски банки във връзка с това; при невъзможност на последните да предоставят необходимите кредити, бюрото ще влезе в допир с Федералните резервни банки и с корпорацията за финансова реконструкция (Reconstruction Finance Corporation), за да осигури необходимите кредити.

Комисията за отбраната смята, че директоратът на дребните предприятия ще има възможност да служи като ефективна връзка между изпълнителните военни и морски чиновници и потенциалните контрактори и субконтрактори и местните банки, така че военните договори могат да се изпълняват едновременно с осигуряване на необходимите за това финансови средства.

Директоратът става по този начин този център, към който се насочват всички заинтересувани във военните до-

говори лица и учреждения във цялата държава. Върва се, че тази функция ще придобива все по-голямо значение успоредно с нарастването на значението на военните договори. Това ще даде възможност на директората да осъществи във голяма степен основния стремеж на комисията за отбраната, да се постигне във максимална възможна степен пълно използване на цялостния капацитет на дребните и средните индустриални заведения, без да се наруши при това задоволяването на нормалните потребности на гражданското население.

Комисията за отбраната е установила пълно сътрудничество с Федералната резервна система с цел да се децентрализира работата на директората на дребните предприятия. За да се постигне тази децентрализация, бюрото на управителят на федералната резервна система ще действа като оперативен агент на комисията за отбраната, осъществявайки тази програма. При първо поискване на бюрото на федералните резерви, ще се командирова специален чиновник във всяка федерална резервна банка и във техните клонове, който ще се занимава с всички проблеми на тази програма. Въ кръга на задълженията на тези командировани чиновници на федералните резервни банки ще влизат следните задачи: даване отчети за пригодността на дребните предприятия на района да вземат активно участие във програмата за отбраната, запознаване на местните банки с процедурата, която трябва да се следва при акцептиране на държавните асигновки, като гаранции на заемите; подбуждане на местните банки да предоставят кредити на лицата, които са поели задължения според държавните контракти; даване информации на предприятията за условията на получаване на държавните контракти и всеобщото кредитно подпомагане на дребните предприятия.

Стремежът на военно-индустриалната политика на Съединените щати изпква много ясно — той се състои във това, да се впрегне във военното производство по възможност цялата американска индустрия. Ако привлечането на едрите и много едрите индустриални предприятия към задачите на военното производство не представлява големи затруднения, то това не може да се извърши така лесно и бързо с дребните индустриални предприятия и занаятчийските работилници. Органите на националната отбрана започват подготвителните мърки, тъкмо въ тази по-малка област, като се стремят, преди всичко, да се мобилизира грамад-

ната маса на дребните индустриални предприятия за целите на военното производство. Това е косвено свидетелство, че правителството на Съединените щати много добре разбира какви грамадни задачи ще паднат на националната индустрия при военните усложнения, поради което се вземат отнапред мърки за използване на всички индустриални възможности, с които разполага тази толкова индустриално развита грамадна държава.

Този стремеж за привличане към военно-стопанските задачи не само на едрите предприятия, но по възможност на всички предприятия, а на първо място на множество дребни предприятия, изпълва още повече външната на организацията на земеделското производство, към което ние сега преминаваме.

Земеделното заема много отговорно място в програмата на отбраната на Съединените щати. Това се признава изрично от отговорните за изпълнение на тази програма лица. Така, например, ръководителят на земеделския отдел в комисията за отбраната Chester C. Davis, (който е същевременно и член на бюрото на управителите на федералната резервна система), е представил един специален доклад за земеделието вън връзка с програмата за отбрана. Този доклад не само е бил напечатан в редица отговорни американски списания, но е бил разпространяван и по американските радио-станции. Основното съдържание на този доклад се свежда към следното: шестнадесет милиона американски млади хора са били регистрирани като лица, задължени да се явят за отбиване на военна повинност вън връзка с прокарания вън Съединените щати закон за военната отбрана на страната. За военната екипировка на тази грамадна армия е била създадена комисия за военната отбрана, която заедно с военната и военно-морската администрация трябва да организира всички материални ресурси на страната, за да се постигне по възможност най-бързо и най-сполучливо тази грандиозна задача. Конгресът е гласувал 15 милиарда долари за целите на отбраната. От тях са определени 12 милиарда долари за набавяне на ново оръжие и за създаване на новите заведения за тяхното производство вън достатъчни размери. Всеки ден се сключват нови договори за тези цели и осем милиарда долари са вече раздадени на индустриалните предприятия, които са се впрегнали вън тази колосална работа, чийто размер няма прецедент вън светов-

ната история. Америка е твърдо решена да осигури своята многомилионна армия с безупречно оръжие и обмундировка вън неограничени размери.

Комисията за отбраната се състои от седем члена, всеки от които има двойни задължения, а именно: първо, заедно с другите членове той носи отговорност за политиката и актовете на ценовата комисия, второ, той лично отговаря за работите, които той непосредствено ръководи.

Задачата на земеделието не се различава съществено от задачите на другите отрасли на американското стопанство. Основната задача на всеки елемент вън военно-стопанската организация се свежда към това, да се приспособят към целите на отбраната всичките материални ресурси и човешки сили. За щастие на Съединените щати тези задачи могат да се осъществят от американското земеделие без много големи усилия, тъй като сегашната криза заварва американските земеделци с много изобилие запаси. През 1917 г. американското земеделие е било поканено да увеличи своето производство, за да изхрани американската армия и армиите на съюзните държави. Тогава е бил даден лозунг: „Прехраната ще спечели войната“. Сега американските продоволствени ресурси са вън толкова изобилие, че щедротата осигуряване на нуждите на войската и на гражданското население не предизвиква големи грижи. След като всичките нужди на американското военно и гражданско население ще се задоволят напълно, Съединените щати имат възможност да изнесат 150 милиона бушела жито, 400 милиона бушела царевица, 100 милиона бушела ечемик, 350 милиона фунта свинско месо, 500 милиона фунта сланина, 250 милиона фунта други мазнини за прехрана и грамадни количества от пръсни, сушени и консервирани овошки и зеленчуци. Извънредно значителни са също така американските запаси на памук, които още продължават да се увеличават, защото това са предимно остатъци от предишните реколти, а видовете на реколтата от последната година са такива, че тя спада към рекордните американски реколти.

При тези условия става напълно ясно, че Съединените щати спокойно и сигурно могат да посрещнат всички — дори и най-значителните — изисквания, и задачите вън областта на земеделието се свеждат към това, да се постави то вън такива здрави производствени условия, при които и по-нататък това изобилие да се запази.

Очевидно е, че никоя нация не може да осигури своята отбрана безъ изобилни запаси отъ храна и влакна. Сѣщо така е очевидно, че тѣзи изобилни запаси не могатъ да се натрупватъ, ако тѣхнитѣ производители не сѣ заинтересувани въ по-нататъшното тѣхно производство.

Отъ гледище на организацията, американското земедѣлие е подготвено повече отъ всички останали групи населения къмъ посрещане на бѣдещето. Това се дължи на националната земедѣлска програма, въ която грамадното мнозинство отъ земедѣлското население е взело активно участие. Тѣсното сътрудничество между Комисията по отбраната съ департамента за земедѣлието, който осъществява националната земедѣлска програма, гарантира успѣха на Комисията по отбраната въ областта на приспособяването на земедѣлието къмъ новитѣ сложни военни задачи.

Земедѣлското отдѣление на Комисията за отбраната и департаментътъ на земедѣлието отдаватъ голѣмо внимание на земедѣлскитѣ цени и на взаимоотношението между ценитѣ. Изобщо земедѣлскитѣ цени сѣ въ настоящо време ниски поради което значителното имъ покачване е паложително. Такова покачване на ценитѣ, доколкото то е просто отстранение на ненормално ниското равнище, не трѣбва да се смѣта за възможна причина на спиралното покачване на ценитѣ въ другитѣ отрасли на стопанството. Презъ последнитѣ месеци земедѣлското отдѣление на комисията за отбраната е разгледало редица въпроси за по-целесобразното използване на земедѣлскитѣ ресурси за целитѣ на отбраната. Между тѣзи въпроси най-голѣмо внимание заслужава проблемата за мѣстоположението на новитѣ заведения, които трѣбва да снабдяватъ армията и флотата съ муницитѣ и други потребни нѣща. Здравата политика изисква, щото новитѣ отбранителни заведения да се създаватъ, доколкото това е възможно, извънъ районитѣ на сегашната промишлена концентрация, а именно въ мѣстата, където не само има достатѣчни запаси на трудовитѣ сили, но и където населението не ще се отдѣли напълно отъ предишния си начинъ на живѣне. Тѣзи лица могатъ да използватъ частъ отъ дохода, полученъ отъ работата въ военнитѣ фабрики, за подобряване на тѣхнитѣ домове и земедѣлски стопанства. Това ще компенсира, поне отчасти, загубитѣ, които носятъ тѣ вследствие намаления износъ на земедѣлски произведения.

Войната и предшествуващитѣ я стремежи къмъ националното самозадоволя-

ване сѣ намалили значително износа на важнитѣ земедѣлски произведения, като напримѣръ, памукъ, тютюнъ и особено жито, като нѣкои пазари на тѣзи стоки сѣ били напълно затворени. Очевидно е, че отъ общественъ интересъ сѣ всички онѣзи мѣрки, които позволяватъ на пострадалото земедѣлско население да намери работа въ новитѣ военно-индустриални заведения, доколкото това е съвмѣстимо съ основнитѣ цели на военната отбрана.

Едно отъ първитѣ заведения, създадено въ съответствие съ този планъ, се намира въ Радфордъ въ Виргиния. Това е заведение за производство на бездименъ барутъ, което ще има повече отъ петъ хиляди работници. Радфордъ се намира далечъ отъ крайбрѣжието и вънъ отъ всѣкаква индустриална областъ. Това е единъ гѣсто заселенъ районъ съ голѣмъ брой дребни земедѣлски стопанства, срѣдниятъ доходъ на които е доста малъкъ и се движи между 300—500 долари годишно. Правятъ се всички разумни усилия, за да се улесни даванетоъ работа на населението отъ тѣзи земедѣлски стопанства. Това е желателно, защото мѣстното земедѣлско население се нуждае отъ допълнителнитѣ доходи; отъ друга страна, привличането къмъ тази работа на мѣстното население улеснява жилищния въпросъ, а когато новата фабрика ще спре работата, по-малкъ брой хора ще останатъ безъ всѣкаква работа.

Но не всички наново създавани заведения се разполагатъ така сполучливо спрямо незаетото население, особено селското, както посочената фабрика за производство на бездименъ барутъ. Въ нѣкои случаи се налага да се създаватъ новитѣ фабрични заведения близу до вече съществуващитѣ такива, а именно, когато е важно да се използва вече съществуваща техническа подготовка и квалифицирани работни сили. Това важи особено по отношение на новитѣ фабрики за аероплани. Въ други случаи устройството на новитѣ фабрики въ опредѣлени мѣста се опредѣля отъ съображенията за близостъ на източникитѣ на потребнитѣ сурови материали.

Доколкото това е осъществимо, комисията за отбраната препорѣчва, обаче, осъществяванетоъ на политиката на децентрализация. Така, напримѣръ, изработени сѣ плановете за устройството на редица заведения на западъ отъ рѣката Мисисипи. Макаръ че сега аеропланитѣ фабрики се концентриратъ по крайбрѣжието, новитѣ фабрики се създаватъ въ Тексасъ и Канзасъ.

Наредъ съ това, при устройството на

сегашните военни фабрики се вземат под внимание и бъдещите мирновременни възможности на тяхното използване. Така, например, един от важните сурови материали на военните заведения е нитрогенът, и именно в форма на амоняк. Но, както се знае, нитрогенът е много важен материал вън за земеделието, който се купува в голъми количества от земеделските стопанства. Сега се създават редица предприятия за производство на нитроген за военни цели, но тѣ се създават така, за да могат по-нататък да се използват за потребностите на земеделието.

Между другите въпроси, съ които се занимава земеделското отделение на комисията за отбраната, представлява интересен случай естественото сътрудничество съ производителите на вълната. Грамадните военни потребности от този материал създават необходимостта да се образуват стратегически резерви на този суров материал.

Английското правителство се е съгласило да държи въ складовете на Съединените щати 250 милиона фунта австралийска вълна. Тѣзи запаси щѣли да се използват само въ случаите на крайна необходимост, а именно, когато се появи недостиг на националната вълна или се наруши нормалния ѝ внос. Комисията за отбраната е била въ постояннен досег съ представителите на производителите на вълна през цялото

време на обсъждане и реализиране на този план. Макаръ че последните съзнават, че този план може да има известни неблагоприятни последици за тяхната дейност, тѣ същевременно съзнават необходимостта да се впрегнат на работа за националната отбрана всички, които могат да се окажат полезни за тази цел, поради което между представителите на вълненото производство и тѣзи на организите на отбраната е било постигнато споразумението, което хармонично примирява всички тѣзи интереси, наредъ съ интересите и на гражданското население.

Спрямо земеделците, чиито земи сѣ откупени за целите на държавната отбрана, е усвоена такава практика, споредъ която на тѣхъ, т. е. както на стопаните на земята, така и на арендаторите, се дава възможност или тѣ да иматъ предимства при настаняване въ военно-индустриалните предприятия или да бъдатъ настанени въ други земеделски райони, ако тѣ предпочитатъ да продължатъ земеделската си дейност.

Отъ посочените нѣколко примѣри ясно проличава, че Съединените щати осъществяватъ единъ голѣмъ и разностраненъ планъ за мобилизация на цялото си народно стопанство за целите на отбраната, като се мъчатъ да организиратъ и подготвятъ многочислените маси на дребните производители.

Проф. Н. В. Долински

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

ГОДИШНИКЪ НА ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ, ВАРНА, ГОД. 1939-1940

Това е единъ обемистъ томъ, съдържащъ повече отъ 65 печатни коли, обикновенъ форматъ. Като се изключатъ първите 20-тина страници, посветени на официалния годишенъ отчетъ на училището, останалата частъ отъ Годишника обема нѣколко ценни проучвания на членове отъ преподавателското тѣло.

Общото, което може да се каже за тѣзи проучвания, които засягатъ различни отрасли на стопанския и общественъ животъ, е, че всичките иматъ за предметъ съвременни, много близки до българския животъ и действителностъ въпроси. Като казваме това, ние подчертаваме, че изобщо и въ досега излъзлите годишници на същото училище, темите, които сѣ разработвани, говорятъ още съ прочитане заглавията имъ, за голѣмата грижа на авторите да изяснятъ въпроси, наложени отъ непосредственото развитие на живота.

Този стремежъ, който проличава въ трудовете на академическия персоналъ при училището, е въ тѣсна връзка съ целите, които си поставя и самото училище — да свързва теоретическите постижения на стопанската наука съ практическото развитие на българския стопански животъ.

Постигането на тѣзи цели става чрезъ непосредствената преподавателска дейностъ. Студентите, които посещаватъ лекциите въ училището, усъвършенствуватъ своите познания главно въ този духъ на свързване теорията съ практиката.

Печатаните трудове въ Годишника на училището иматъ, обаче, една много широка задача. Тѣ сѣ единъ приносъ къмъ българската култура, защото известно е, че висшите училища въ всяка страна сѣ огнище на най-дълбоки и трайни духовни прояви, по които може

да се сжди за културното развитие на единъ народъ презъ даденъ периодъ отъ време.

За съжаление въ България има много малко хора, които знаятъ да ценятъ научнитѣ трудове, които се печататъ редовно не само отъ Варненското висше училище, но и отъ Университета и други институти въ страната. Не става дума за широката публика. Ние имаме предвидъ научни работници, общественици и стопановеди. Чести сж случаитѣ, когато се търсятъ „материали“ по даденъ въпросъ, защото трѣбва да се направи едно официално изложение или докладъ. Търси се „литература“ по известенъ въпросъ и виденъ стопановедъ или общественикъ се оплаква, че по „този въпросъ“ на български нѣмало „нищо писано“.

Въ такива случаи ние веднага се заляваме за „чуждата литература“ и търсимъ проучвания на чужди езици, даже за въпроси, които чужденцитѣ никога не биха могли да разработятъ така обективно и дълбоко, както наши учени, по простата причина, че тѣ пристѣпватъ къмъ тѣхъ отъ съвсемъ друга, чужбина интересуваша, гледна точка.

И още за една друга наша българска слабостъ трѣбва да напомнимъ въ връзка съ отбелязването на Годишника на Варненското висше училище — това е неумението да се използватъ изводитѣ, които признати авторитети сж направили въ своята областъ, за практическото организиране на обществения животъ у насъ. Получава се впечатлението, че ние сме оставили развитието на стопанския животъ да се влияе отъ действия, продиктувани не отъ основания, плодъ на дълги научни изследвания, но отъ една налагаща се въ момента нужда.

Научниятъ отдѣлъ на Годишника съдържа следнитѣ проучвания: „Данъчното напрежение на единъ народъ въ мирно време и военно време“ — отъ проф. Станчо Чолаковъ, ректоръ на училището, стр. 156.

Малкото мѣсто, съ което разполагаме, не ни позволява да изтъкнемъ същественото отъ твърде ценната студия на г. проф. Чолаковъ, която бѣ отбелязана вече въ нѣколко наши стопански списания. Авторътъ разглежда съ вещина срѣдствата и границитѣ на финансовата политика, особено въ моменти на война, когато напрежението въ източникитѣ на финансовото стопанство е достигнало своя краенъ предѣлъ. Макаръ и теоретическо, това разглеждане, подкрепено

съ редица примѣри отъ нашата финансова политика, дава твърде ясна представа за възможноститѣ на нашитѣ държавни финанси въ време на война и последицитѣ, които могатъ да се очакватъ отъ едно прѣкомѣрно ангажиране на приходнитѣ източници за непроеизводителни цели.

„Основни количествени характеристики на земеделскитѣ отрасли на народното стопанство споредъ преброяванията отъ 1926 и 1934 г.“, отъ проф. Н. В. Долински, стр. 132.

Разработката на статистическитѣ материали, добити отъ стопанскитѣ преброявания, съ огледъ на научни и практически задачи, сж се извършвали у насъ въ миналото твърде рѣдко. Една много голѣма заслуга на г. проф. Долински е дето той отъ десетки години насамъ се е заетъ съ осмислянето даннитѣ на българската официална статистика.

Тукъ трѣбва да се подчертае, че овладяването и систематизирането на публикации отъ Дирекцията на статистиката, съ целъ да станатъ ясни, стопанскитѣ същности на отбѣлнитѣ национални производства, е една грамадна работа, съ която малцина могатъ да се справятъ.

Въ споменатия трудъ г. проф. Долински се е справилъ великолепно съ тази задача. Той е провелъ единъ основенъ статистически анализъ на даннитѣ, изтъквайки на съответното мѣсто стопанското значение на разглежданитѣ явления.

„Културно-философскитѣ възгледи на Вилхелмъ Дилтайа“ отъ г. проф. Я. Арнаудовъ — стр. 128.

Изучаването на културно-философскитѣ прояви на Германия у насъ става въ повечето случаи, въ откъслечнитѣ статии изъ списания и вестници. Проф. Арнаудовъ, известенъ авторъ на редица проучвания изъ културния животъ на Германия, дава съ горния трудъ още единъ твърде цененъ приносъ за изучаване културния и философски обликъ на съвременна Германия. Особенитѣ преломъ въ стопанския животъ на тази велика страна може да бѣде добре разбранъ само като се изучи и новото въ духовнитѣ прояви на нейния народъ.

„Криза на демократическата система и засилване на изпълнителната властъ“. Догматиченъ и политически прегледъ, стр. 128, отъ г. Янко К. Сираковъ.

Това е една много интересна студия,

защото съдържа въ сбита форма развитието на последните политически режими въ почти всички по-големи страни въ Европа. Написана увлѣкателно, съ старание за обективност и изчерпателност, тя би улеснила всѣки читателъ въ разбирането на днешните политически борби за коренно стопанско и политическо преустройство на свѣта.

„Приносъ къмъ изучаване на английското самоуправление“ — отъ Дим. Ганевъ, частенъ доцентъ, стр. 180.

Въ България има много малко трудове, посвѣтени на английския общественъ животъ, макаръ че по признание на видни учени (Максъ Веберъ) развитието на английското общество и особено на английското право се различава коренно отъ това на другитъ европейски народи и затова представлява голѣмъ общественъ интересъ.

Въ сбита и популярна форма г. Ганевъ разглежда формитъ на английското самоуправление и е успѣлъ да долови това, което е „типично“ английско, но същевременно отъ дълбоко значение за цѣлото човѣчество.

„Отбранително и военно стопанство“ отъ д-ръ К. Стояновъ, частенъ доцентъ, стр. 160.

Студията на д-ръ Стояновъ е посвѣтена на единъ въпросъ, който се разисква твърде много у насъ презъ последните нѣколко години, като продължение отъ въпроса за намѣсата на държавата въ стопанския животъ. Военното стопанство и намѣсата на държавата въ част-

ното стопанство сж разгледани отъ д-ръ Стояновъ, главно отъ теоретическа гледна точка. Авторътъ привежда богата литература, за тѣзи които биха желали да се запознаятъ по-основно съ поставенитъ на разглеждане въпроси.

„Стопански анализъ на предприятието“ — отъ д-ръ Георги Георгиевъ, частенъ доцентъ, стр. 180.

Частно-стопанската наука у насъ се намира въ своето начало. Трудътъ на г. д-ръ Георгиевъ показва, че за изграждането на тази наука у насъ се работи съ желание и успѣхъ. Авторътъ изнася системно начинитъ, по които трѣбва да се извърши стопанския анализъ на едно предприятие за да се установи, дали то има право на съществуване. При това даннитъ, съ които си служи, сж взети отъ отчетитъ на най-големото стопанско предприятие у насъ — мини „Перникъ“. Този практически анализъ прави трудътъ на г. Георгиевъ едно ценно ръководство за практически деятели въ областта на стопанския животъ.

Като завършваме нашитъ бележки за Годишника на Варненското висше училище, ние смѣтаме, че той би трѣбвало да намѣри по-големо разпространение не само всрѣдъ специалиститъ, но и всрѣдъ по широкитъ срѣди на нашитъ практики стопански деятели, които биха могли да си доставятъ и отдѣлни проучвания, които сж издадени като отпечатъци отъ Годишника.

Д-ръ Д. Т-въ

WILHELM VLEUGELS — DIE VOLKSWIRTSCHAFTSLEHRE ALS POLITISCHE ÖKONOMIE UND DIE FORMALE WIRTSCHAFTSTHEORIE, STUTTGART-BERLIN, 1936, S. S. 74.

Не голѣмата книга на Vleugels представлява голѣмъ интересъ не само поради това, че авторътъ е заемъ въ последно време едно отговорно мѣсто въ германската економическа теория особено въ областта на методологическо-логическитъ обсъждания на проблемитъ за природата на економическото знание, но и поради това, че той се опита въ разглежданата работа да разреши въпроса за взаимоотношенията между економическата наука, разбираана като формално-теоритическо знание, отъ една страна, и политическото знание, отъ друга.

Работата се състои отъ следнитъ четири глави, чието наименование ясно посочва не само съдържанието на обсъжданитъ теми, но и насоката, въ която се разрешаватъ самитъ проблеми, и мно-

го малка предварителна бележка и уводъ, отъ които също така направо става ясно какво се разглежда и какъ се третиратъ разглежданитъ въпроси. Въ първата глава, която се нарича „Характеръ на учението за народното стопанство, като политическата економика. Нейното методическо противопоставяне на политическата наука на Марксизма“, се установява, че формалната или чиста теория на стопанството представлява само единъ предварителенъ, макаръ и необходимъ, етапъ въ построяване на економическото знание. Подчертавайки нейния формаленъ характеръ, т. е. признавайки, че тя не изследва целитъ на стопанското поведение и не може да разрешава никакви практически стопански въпроси, ние същевременно признаваме, че чистата теория на стопанството ни

дава само една осъждаща целева конструкция и чисто формални закономерности или тенденции. А да може тази подготовка на спомагателни средства да помогне въ разрешаване на стопанските явления на практическия живот не е достатъчно само да ги свържем със установяването на социалните факти, но е необходимо тѣ да се оползотворят съ определена морална позиция, т. е. съ оценитѣ и съ собствени нравствени решения. Тогава се налага, като най-важна задача на съвременното учение за народното стопанство, опознаването на методитѣ за по-целесобразното оформяване на народното стопанство. Учението за народното стопанство придобива характеръ на политическото знание, спрямо което чистата теория е една отъ необходимитѣ и предварителни предпоставки. Който се опасява, че чрезъ това включване на оценки економическата наука щѣла да загуби научната си чистота, напразно се страхува, защото откритото признаване на политическия характеръ на економическата наука води тъкмо къмъ запазване на опази научна чистота, която не се запазва, когато тайно и прикрито се внасятъ въ економическата наука преценки отъ тѣзи, които се борятъ за тѣхното изгонване отъ науката.

Втората глава, „Формалната теория на стопанското поведение, като неотстранима подготовителна работа за политическата економия“, наредѣ съ редица свидетелства на това, че „чистата“ теория на економическата наука винаги съдържа въ себе си и политически ингридиенти — напримѣръ у Шмолера и у Биомъ-Баверка, — се стреми да покаже, че отказътъ отъ чистата теория би лишилъ науката отъ незаменимитѣ помощни средства.

Петата глава, „Теоритѣ на отдѣлното и обратното стопанство, като предварителни стадии на познание на народното стопанство: сжизнотѣ на стойноститѣ въ разглеждане на индивидуалното, обратното и народното стопанство“, показва съ примѣра на стойноститѣ разноси предимството на народностопанското разглеждане предъ частно — и обратно-стопанското разглеждане, но необходимостта отъ последнитѣ, като подготовка за правилното народностопанско схващане. Последното трѣбва да излиза отъ въпроса за целитѣ на народното стопанство и на всички отдѣлни дейности въ нея. Най-доброто осигуряване на нуждитѣ на народната общностъ чрезъ постигане на най-голѣмото възможно народно благосъстояние, което

служи за съответното задоволяване на всички публични и частни нужди, това сж целитѣ на народното стопанство. За постигането на тѣзи цели съвсемъ не е достатъчна идеята за рентабилностъ на предприятията, която въ най-добрия случай може да има значение на една скеля при разрешаване на народно-стопанската проблема за стойноститѣ разноси. Само съзнаващата своитѣ цели политика може да приложи наличнитѣ сили и предметнитѣ производствени средства, та да се създаде най-благоприятно съотношение между ефективното производство и народно-стопанскитѣ стойности. Но такива въпроси на политическата наука никога не могатъ да се разрешаватъ съ механически точни масцаби, а само като етико-политически проблеми, чието разрешение трѣбва да се възложи на отговорнитѣ държавни органи. Стойноститѣ на отдѣлното стопанство никога, обаче, не бива да решаватъ при народно-стопанскитѣ сжждения. Тѣ сж само известенъ видъ данни за оценката на истинскитѣ народно-стопански стойности, които могатъ да се оползотворятъ само въ връзка съ други данни, като се излиза отъ определена ценностна гледна точка.

Последната глава, „Изводи отъ отношението между чистата теория на стопанството и политическата економия“, представлява много голѣмъ интересъ и значение, защото изрично подчертава както това, че теоретическата наука за стопанството съвсемъ не е нѣщо излишно и отживѣло, както това толкова често се проповѣдва въ Германия, така и това, че самата политическа економия, като политическа наука, не може да се построи безъ теоретическитѣ основи на економическата наука. Само едно плодотворно сътрудничество между тѣхъ може да доведе до полезни резултати и за науката и за политиката. Авторътъ решително предупреждава противъ всѣки опитъ да се ополитизира формалната теория, тъй като има съвсемъ други задачи, отколкото политиката. Само по себе си се разбира, че подчертаването на необходимото сътрудничество между различнитѣ направления на економическото знание съвсемъ не означава единъ компромисъ между научнитѣ течения, които се раздѣлятъ съ противоположнитѣ свѣтогледи. Тукъ се мисли за такива направления, които се характеризиратъ, като стѣпалата при построяването на познанието за народното стопанство. Формалната — и поради това необходимо свободната отъ преценки —

теория на стопанската дейност образува долното стъпало: тя изследва стопанската дейност, без да влиза въ нейните цели и е приложима поради това към всичките стопански стилове.

Второто стъпало на познание може да бъде представено от гледището на органическия идеал от учението за обратното стопанство. Това учение, че никога въ „чистъ видъ не се е реализирало свободно обратното стопанство, излиза от известни идеално-типични образи. А именно, то запълва формалната теория за стопанското поведение съ допускане на неограничен стремеж към рентабилност на всички членове на стопанското общество при осъществяване на тяхните разни актове. Това хипотетическо допускане за господстващия стремеж към рентабилността създава мисловния модел на „чистото“ обратното стопанство. Но този модел на научното познаване може да се преобърне

въ инструментъ на економическата политика съ известни тенденции и стремежи, когато се забравя за хипотетичния характеръ на посочените стремежи към рентабилността. На тази политика на стопанския либерализъм може и трѣбва да се противопостави економическата политика, която излиза от идеята за народностната общност и от стремежа за задоволяване нуждите на всичките членове на тази общност.

Книгата на Wilhelm Vleugels представява голѣмъ интересъ не само поради това, че от нея ние се научаваме за съвременните германски стремежи към реформиране на економическото знание, но и поради това, че въ отличие от крайните възгледи, които се мъчатъ да отричатъ напълно тъй наричаната чиста економическа теория, авторътъ приканва към правилното разбиране на тъй важни научни функции, които извършва теоретическата наука за стопанството.

LES MISTIQUES ÉCONOMIQUES (COMMENT L'ON PASSE DES DEMOCRATIES LIBÉRALES AUX ÉTATS TOTALITAIRES), OTЪ PROF. LOUIS ROUIER
PARIS 1938, p. 198, PRIX 32 FRs.

Професоръ Ружие е единъ отъ малцината интересни автори днесъ от гледището на схващанията му за бъдещето на изтъкваните от доктрините стопански системи и особено от гледището на схващанията му, че при аргументацията на всѣка отъ отдѣлните системи се срѣща известна доза мистика. Затова е далъ и такова заглавие на книгата си, като изтъква мистиките въ либерализма, въ дирижизма, въ корпоризма и въ марксизма, за да дойде до заключението, че най-добрата стопанска система била тъй наречениятъ отъ него конструктивен либерализъмъ.

Трѣбва добре да се знае, казва проф. Ружие още въ самото начало, че стопанската наука е една единна и че само стопанските доктрини сѫ различни, защото тѣ описватъ една или друга стопанска система, но оцѣтявайки ги съ известно сантиментално настроение, съ известни класови предразсѣдки, съ известни навици, съ една дума — съ известни пристрастия. Нѣма отдѣлна стопанска наука либерална, марксистка, дирижистка, корпоративна или планова. Стопанската наука е само една и има за целъ да установи законите, по които се развиватъ стопанските явления при различни условия, напримѣръ при свободенъ пазаръ, при монополни положения, при корпоративенъ дирижизъмъ, при стати-

зъмъ и т. н. Стопанската наука не може да взема страна къмъ една или къмъ друга стопанска система. Тя само казва кои цели чрезъ какви срѣдства могатъ да се постигатъ, кои срѣдства за какви цели сѫ подходящи и кои мѣроприятия и условия какви последици предизвикватъ. При тази предварителна методологична уговорка проф. Ружие изследва различните стопански системи, препорѣчвани отъ лѣво и дѣсно, за да дойде до заключението, че безъ духовната свобода на индивида и безъ свобода за личната инициатива не ще има човѣшка култура въ пълния смисълъ на думата, което ще рече, че връщането къмъ единъ либерализъмъ е най-пѣроятното, но това ще бъде не либерализъмъ отъ типа на *laissez faire laissez passer*, а либерализъмъ конструктивно насочванъ, който единъ видъ ще постави само една външна рамка за индивидуалното стопанство, вътре въ която то ще запази пълната си творческа свобода.

Следъ дълъгъ и отлично обобщенъ уводъ (1—34 стр.), проф. Ружие минава къмъ първата глава отъ книгата си „Стопанската наука и предивосния свѣтъ“ (стр. 35—52). Тукъ проф. Ружие прокаква една по-точна разлика между самата стопанска наука като теория и отдѣлните стопански доктрини, които съдържатъ едни или други субективно-

политически елементи. Тъкмо затова въпросът за практическото приложение на предлаганите от доктрините стопански системи не е бил на преден план, както сега, след войните, защото тогава стопанството не е било толкова политизирано, а и самото политическо устройство на държавите е било почти еднообразно (демократично). Днес имаме вече няколко политически системи, които сж наложили и съответни стопански системи: на демократичните държави съответствувало едно либерално или ограничено протежирано стопанство; на плутократичните диктатури — дирижиранъ капитализъм; на фашизма — корпоративно стопанство; на марксистката диктатура — планово колективистично стопанство (стр. 35—36). Предвоенното либерално стопанство трѣбвало да се признае за много по-прогресивно отъ днешните политизирани стопанства, понеже тогавашните кризи били по-леки и по-краткотрайни, понеже тогавашната безработица не била такова масово явление, както е днесъ, не била и толкова продължителна и понеже тогава държавите нито сж били въ толкова голѣми парични затруднения, нито сж прекъсвали своите плащания къмъ чужбина. Предвоенното стопанство успѣвало само да създава равновесие между производството и консумацията, между задължения и креансите. „Въ резюме, цените на стоките и на услугите, величината на лихвата, диспаратетътъ, сж автоматични регулатори, които дисциплиниратъ стопанската дейностъ“ (стр. 48). Това е въ сжщностъ класическото схващане за либералното стопанство.

Въ втората глава на съчинението си проф. Ружие разглежда „Кризата въ стопанската наука и либералното стопанство“ (стр. 53—69). Тукъ проф. Ружие изтъква, че е настъпило разочарование въ стопанските закони на класиците, тъй като въ сжщностъ не би трѣбвало да се говори за такива закони, както ги има въ природата. Преди всичко въ областта на стопанството действува и политическата власт на държавата. Следователно, казаното по-горе равновесие въ стопанството нѣма да идва автоматично, а ще се установи на такова ниво тогава и тамъ, въ зависимостъ отъ естеството и степенята на държавно-политическата намѣса.

По-подробното разглеждане на този въпросъ е направено въ гл. III „Либералната доктрина“ (стр. 70—88). Първата грѣшка на тази доктрина била, че приема безусловното първенство на стопан-

ството. Тя разсѣждава, като че стопанството е всичко и че всичко друго произтича отъ него. А знае се, че човѣкъ живѣе културенъ животъ, живѣе и политически животъ и често пѣти интереситъ на обществото налагатъ намѣсата на държавната властъ най-напредъ подъ формата на единъ протекционизъмъ. Втората грѣшка била, че се усвоило правилото *laissez faire, laissez passer*: отхвърляне упражняването на всѣкаква принуда, на всѣкакви локални и национални прѣчки за циркулацията на стоките. Погрѣшното въ началото *laissez faire, laissez passer* е това, че вземалъ дадения за времето общественъ редъ за вѣченъ и абсолютенъ и че схващалъ дадения за времето режимъ на собствеността и на договоритъ за естественъ. Така либерализмътъ ставалъ синонимъ на консерватизъмъ (стр. 79—80). Въ сжщностъ, обаче, либерализмътъ предполагалъ единъ активенъ и прогресивенъ правенъ редъ, годенъ за приспособяването на човѣка къмъ постоянно измѣнящите се начини и условия на производството, на кредита, на потрѣблението и т. н. (стр. 80). Следователно, едно либерално стопанство фактически изисква известно активно сътрудничество на държавата тъкмо противъ правилото *laissez faire, laissez passer*. Тогавъ се осъществявалъ конструктивниятъ либерализъмъ. Между двете крайности, да не прави нищо или да управлява всичко, либерално-стопанската държава наблюдава всичко, указвайки на съответните права и правейки необходимото за спазване на законите, безъ да взема непосредствено участие въ играта на позорните сили, освенъ когато то е необходимо, отъ гледището на обществения интересъ, за да защити частните интереси на застрашените отъ тѣзи сили лица (стр. 86). Конструктивниятъ либерализъмъ, който е истински либерализъмъ, не позволява използването на свободата (б. м. Rougier иска да каже отъ страна на по-силните стопански предприятия), за да бжде убита свободата (б. м. при по-слабите стопански предприятия) (стр. 88). Класическиятъ либерализъмъ би могълъ да бжде сравненъ съ единъ режимъ за движението по пѣтищата, при който всѣки автомобилитъ се движи както си иска. Тогавъ катастрофите по кръстопѣтищата биха били неизбѣжни, жертвите биха били многобройни, особено при по-малките и по-слаби коли. Социалистическото стопанство би могло да бжде оприличено съ единъ режимъ, при който една централна властъ ще опредѣля повели-

телно на всеки един автомобилостроител, когато трябва да тръгне, къде трябва да спре и през какъв път да мине. Конструктивният, действителният либерализъм е този, при който всеки отделен автомобилостроител може да отива където му е желателно, да минава през където предпочита, само че трябва да спазва правилата за пътуване, за да не се случват катастрофи. (стр. 88).

Във четвъртата глава на разглежданото съчинение е изложена „Доктрината на дирижираното стопанство“ (стр. 89—110). Господстващата идея на дирижираното стопанство е тази, че свободната игра на силите докарвала циклични кризи, които нанасяли сериозни обществени опустошения. Поради това вместо свободната игра на силите трябвало да се действа директно върху цените, върху лихвата, върху надниците, върху курса на девизите и т. н. Дирижизмът се отличава от традиционния интервенционизъм (протекционизъм), понеже действа направо върху производството, върху разходите, върху цените и т. н. Но проф. Ружие идва до заключението, че тъкмо политиката на стабилизирането на пазара, политиката за стабилизиране на цените чрез манипулиране съ паричната система, политиката за регламентиране пазара на труда и т. н. като съставки на дирижизма са компрометирани, освен като военна политика. Основната грешка на дирижизма била тази, че осуетявал и убивал творческата сила на индивидуалната предприемчивост. „Като унищожава компенсационните вариации на естествените фактори за възстановяването на равновесието, дирижираното стопанство не прави друго освен да генерализира, да продължи и да драматизира кризиса, за които е имало мисията да ги лекува (стр. 108).

Дирижираното стопанство поставя въпроса, кой, какъв орган ще извършва дирижирането, дали по пътя на водачеството, както е във Германия, или чрез корпорациите, както е във Италия. Съ тази тема се занимава гл. пета от съчинението на проф. Rougier. Тук този съжител идва до заключението, че въ края на краищата между двете форми не съществува никаква съществена разлика, а колкото я има, все по-бързо изчезва и се стига до господството (не само стопанско, но и политическо, на известна група от хора. По-нататък проф. Rougier идва до заключението, че авторитарните дирижирани стопанства вървят по посока към колективистичното стопанство (стр. 135).

Във шестата глава от съчинението си проф. Rougier минава към разглеждането на марксистката доктрина (стр. 136—153), като обяснява как се е зародила поради наблюдаваните крайности на либералния капитализъм, обаче отрича твърдението, че светът по необходимост отивал към социализъм, не само защото това не била най-добрата стопанска система, а и защото стопанството не върви по силата на математически закони, за да можем да предвиждаме бъдещите му фази на развитие.

Във седмата глава от разглежданото съчинение (стр. 154—177) проф. Rougier наново се връща към един обобщен поглед върху различните доктринални системи, за да подчертае още един път, че конструктивният либерализъм бил във състояние, както класическият либерализъм е бил във състояние, да създаде стопанско благоденствие, демократическа свобода и културен възход, че дирижизмът бил отивал към авторитария, към диктатурата и към милитаризма и че плановият колективизъм не давал властта в ръцете на работниците, а в ръцете на бюрократите и то от върховете на партията.

Във глава осма (стр. 178—196) проф. Rougier резюмира разсъжденията си и обяснява практическите причини за идването на мода на различните нелиберални стопански системи: стопански психологични и политически причини.

Ако според проф. Rougier, стопанските сили биха били оставени свободни, тогава нямаше да настъпи каквото и да е дълбоко и трайно смущение на стопанството, нямаше, следователно, да се дойде и до отричането на либерализма. Но стопанските сили не оставали свободни поради действието на един вътрешен и на един външен фактор. Вътрешният служител на стопанството са картелите и другите монополни формации, които отстраняват възможностите за свободната конкуренция между търсенето и предлагането, а външният служител била самата държава, която се намесвала във свободните отношения между хората. Вътрешният служител изразява стопанските причини за отклоняването от либерализма, но трябва да се възрази на проф. Rougier, че тъкмо това концентриране на силите чрез различни монополни формации идва по чисто вътрешен стопански подтик: самата либерална конкуренция премахва конкуренцията, понеже конкурентната борба поваля конкурентите един след друг. И излиза така, че

ако трѣбва да спасимъ или да възстановимъ либерализма, макаръ само конструктивния либерализъмъ, трѣбва да потърсимъ намѣсата на държавата срещу казанитѣ монополни формации. И наистина, и проф. Rougier се връща къмъ това заключение като казва, че индустриалното производство трѣбвало да бѣде децентрализирано, законътъ за акционернитѣ дружества трѣбвалъ да бѣде измѣненъ поне въ смисълъ да забрани на едни и същи лица да участвуватъ въ управлението на нѣколко дружества, трѣбвало да бѣдатъ измѣнени предписанията за банцитѣ, за да се отстранятъ възможноститѣ за спекула, трѣбвало да се поощрява кооперативното дѣло като корекция на капиталистичнитѣ влияния и т. и. (стр. 182). Но тъкмо това е вече намѣса на държавата. Проф. Rougier желяе, обаче, да задържи тази намѣса на края, безъ да се отива на дълбоко въ областта на дирижизма или етизмата. Това е то конструктивниятъ либерализъмъ.

Психологичнитѣ причини за отклоняване отъ либерализма се изразяватъ чрезъ паниката, която нѣкои стопански

събития предизвикватъ. За смегчаване на тази именно паника държавата се виждала принудена да се намѣсва въ стопанството.

Политическитѣ причини се заключаватъ въ въздействията на държавата върху стопанството съ целъ да наложи известно уталяване на отношенията между различнитѣ стопански и социални групи отъ своето общество.

Изобщо книгата на проф. Rougier е много ценна не само защото дава единъ цѣлостенъ прегледъ на упражняванитѣ тукъ и тамъ стопански системи и прави едно добро сравнително проучване на сѣщитѣ, но и защото намира достатъчно аргументи въ полза на своя конструктивенъ либерализъмъ. По сѣщество този либерализъмъ е пакъ резултатъ на държавната намѣса, само че тя не отива толкова далечъ, колкото е при дирижизма. Може човѣкъ да не се съгласява или да се съгласява съ схващанията на проф. Rougier, обаче, самиятъ начинъ, по който тази трудна и спорна материя е разглеждана, е повече отъ полезенъ за всѣки стопановецъ.

Проф. Станчо Чолаковъ

СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ

Д-ръ А. Ю. Тотевъ. Сравнително изучаване на българското и югославското народно стопанство. София 1940, стр. 224, цена 100 лв.

Борисъ Игнатовъ. Аваркия и война, София, стр. 52, цена 25 лв. Доставка се отъ ул. „Каблешковъ“ 5, София.

Списание на Българското икономическо дружество, год. XXXIX, 1940, кн. 9 и 10, год. XL, 1941, кн. 1 и 2.

Българско стопанство, год. III, 1941, кн. 1, 2, 3, 4, 5, 6, и 7.

Стопански проблеми, год. VI, 1941 г., кн. 1 и 2.

Кооперативно право, год. IX, 1940, кн. 4 и 5—6.

Списание на Съюза на народнитѣ кооперативни банки, год. IX, 1940, кн. 9—10. г. X. 1941. кн. 1.

Кооперативна практика, год. III, 1941, кн. 1 и 2.

Кооперативно движение, год. V, 1941, кн. 1 и 2.

Списание на Института на клетитѣ эксп. счетоводители въ България, год. X, 1941, бр. 1.

Месо и млѣко, год. VI, 1941, бр. 1, 2 и 3.

Финансовъ сборникъ, год. XXVIII, 1941, кн. 1.

Философски прегледъ, год. XIII, 1941, кн. 1.

Архивъ за правни науки, год. I, кн. 2 и 3.

Български тютюнъ, год. V, 1940, кн. 9—10. Гл. редакторъ: д-ръ Г. Липовански.

Земедѣлие, год. XLV, 1941, кн. 1, 2, 3. Редактори: проф. Н. Платикановъ и Ив. Хр. Ковачевски.

Външна търговия — органъ на Дирекцията на външната търговия, 1941 г., бр. 1, 2.

Кооперативна пробуда, популярно списание на Съюза на нар. кооп. банки, год. VI, 1941, кн. 1.

Лозарски прегледъ, год. XXVI, 1941 г., кн. 1. Редакторъ Ив. Георгиевъ.

Народно стопанство, популярно економическо списание, год. XXXVII, кн. 1. Редакторъ д-ръ Ив. Златаровъ.

Статистиченъ месечникъ на Министерството на финанситѣ, год. II, 1940, кн. 3.

Индустриаленъ прегледъ, органъ на Съюза на българскитѣ индустриалци, год. XII, 1941, бр. 1, 2, 3.

БЪЛГАРСКА ЗЕМЕДЪЛСКА И КООПЕРАТИВНА БАНКА

НАРОДНО УЧРЕЖДЕНИЕ

за обслужване съ кредитъ българското стопанство и кооперации

ОСНОВАНО ВЪ 1864 година

Капиталътъ е неограниченъ

Обслужва съ Кредитъ :

Земедълскитѣ стопанства, земедълскитѣ кредитни и кооперативни потрѣбителни сдружения, тѣхнитѣ съюзи и воднитѣ синдикати; занаятчийтѣ и занаятчийскитѣ кооперации; популярнитѣ банки и тѣхнитѣ съюзи.

Доставя :

Земедълски орждия и машини, подобрани семена за посѣвъ на зърнени храни и фуражъ, меденъ сулфатъ (синъ камъкъ) за прѣскане и предпазване лозята и овощнитѣ градини отъ болести и за защита отъ паразити; купува бакъръ, дървенъ материалъ, смазочни и горивни материали; занаятчийски материали и пр.

Посрѣдници :

За продажба и износъ за чужбина на земедълски произведения, събирани отъ кооперативнитѣ сдружения: тютюнъ, пашкули, розово масло, прѣсни, сухи и консервирани плодове, зърнени храни и фуражъ, мешини, сахтиянъ, килими и др.

Извършва :

Всички банкови операции, приема спестовни влогове, срочни и безсрочни при най-износни условия.

Седалище и управление въ София

112 клона и 53 агенции въ всички производителни, земедълски градове и села. 250 популярни банки въ цѣлата страна, които извършватъ влогово-акредитивна служба.

БАНКА БЪЛГАРСКИ КРЕДИТЪ — А. Д.

Основана съ участието на държавата, Б. н. банка и Б. з. к. банка

Оторизиранъ капиталъ лв. 250,000,000

Извършва всички банкови операции. Специално оторизирана съ законъ за издаване гаранции предъ държавни и обществени учреждения за участие въ търгове.

32 КЛОНА — 20 ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА

Въ всички останали градове кореспонденти — Б. н. банка

ЦЕНТРАЛА СОФИЯ, ЛЕГЕ 17

ТЕЛЕГРАФИЧЕСКИ АДРЕСЪ „БЪЛКРЕДЪ“

КРЕДИТНА БАНКА

Основана презъ 1905 год.

Централа въ София. Клонове: Варна, Русе и Пловдивъ

Напълно внесенъ капиталъ лв. 50.000.000

Резервенъ капиталъ лв. 38.000.000

Телеграфически адресъ: **КРЕДИТБАНК**

Извършва всички банкови операции

СЪЮЗЪ НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ

ЦЕНТРАЛНА БАНКА НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ

София, ул. Раковски, 116. Телефони 2-19-65, 2-19-66, 2-19-67

Обединява 207 популярни банки въ всички градове и постоѣми села на Царството съ 135.000 индивидуални членове-кооператори

СЪЮЗЪ НА НАРОДНИТЪ КООПЕРАТИВНИ БАНКИ

ул. „Гурко“ № 3 София

Телефонъ № 2-51-52

КРЕДИТНА ЦЕНТРАЛА

Обединява 80 народни кооперативни (популярни) банки съ 90.000 членове-кооператори. Извършва всички видове банкови операции.

Собствени сръдства 490.000.000 лв.; Влогове 1.370.000.000 лв.; Кредити 290.000.000 лв.; Наличностъ и излишъци 700.000.000 лв.; Пласментъ въ кредити 1.350.000.000 лв.; Пласментъ въ стопански начинания 26.000.000 лв.; имоти и съучастия 125.000.000 лв.

Издава ежемесечно научни и илюстровани издания: „Списание на Съюза на народните кооперативни банки“ и Кооперативна пробуда“

Стопанската дейностъ на съюзенитъ банки се отправлява чрезъ д-во „КООП-ЦЕНТЪРЪ“ — Централа на кооперативни сдружения за вносъ-износъ.

ПОЩЕНСКА СПЕСТОВНА КАСА

Основана презъ 1896 год. подъ гаранция на държавата
Централно управление въ София, ул. Московска № 19

I. Спестовна слунба:

Вложители 700.000 лв.
 Събрани влогове . . 4.150.000.000 лв.

II. Чекова слунба:

Смѣтководители . . . 6.250 лв.
 Авоари по смѣткитѣ . 160.000.000 лв.

Касова служба при централното управление въ София
 и при 800 телеграфо-пощенски станции въ страната.

ДЕЙНОСТЪ НА ОБЩИЯ СЪЮЗЪ НА БЪЛГ. ЗЕМЕД. КООПЕРАЦИИ ПРЕЗЪ 1940 ГОДИНА

Общиятъ съюзъ на българскитѣ земеделски кооперации е извършилъ презъ 1940 год. следнитѣ по-важни търговско-стопански дейности на **обща стойностъ** лв. 1.065.083.243, или:

1. **Износъ въ чужбина:** 3.923.500 кгр. зеленчуци, плодове и пулпове за 40.056.000 лв.; 41.788.800 бройки яйца за крѣгло 90.000.000 лв.; млѣчни и животински произведения (кашкавалъ, свини и свинска масъ) за лв. 25.377.868.

2. **Доставилъ и пласиралъ на вътрешния пазаръ:** свободни и моно-полни храни общо кгр. 164.970 за лв. 700.927.132; колониални стоки (каменна и морска солъ, синъ камѣкъ, парафинъ, рафия, мая за сирене и др.) за 110.000.000 лв. и резервни части за лв. 16.843.394; книжни материали за лева 1.850.000.

На софийския пазаръ: млѣчни произведения за лв. 9.870.000, зеленчуци и плодове за лв. 3.000.000 и яйца за лв. 4.735.665.

Общиятъ съюзъ на българскитѣ земеделски кооперации презъ същото време е продължилъ своята организационна и културно-просвѣтна дейность, като е:

1. Обединилъ 40 районни кооп. съюзи и синдикати съ около 1.654 селски кредитни кооперации, при 230.000 членове кооператори — земеделски стопани.

2. Устроилъ е многобройни кооперативни сказки, събрания за създаване младежки културно-просвѣтни групи, ученически кооперации и е провелъ обширна кооперативна кино-пропаганда, съ което е обгърналъ всестраннитѣ културно-просвѣтни интереси на българското село.

Въ тази своя дейность, Съюзътъ е подпомаганъ отъ своя печатна пропаганда, като презъ 1940 г. е издавалъ в. „Кооператоръ“ въ 17.000 екземпляра, списания: „Младъ кооператоръ“ въ 7.000 екземпляра, „Кооперативенъ подемъ“ въ 2.800 екземпляра и детското списание „Росица“ въ 15.000 екземпляра. Освенъ горнитѣ, Съюзътъ издава свой ежедневенъ бюлетинъ и своя кооперативна библиотека.

ЕДИНЪ БЛЪСТЯЩЪ СТОПАНСКИ РЕЗУЛТАТЪ

БЪЛГАРСКА

ДЪРЖАВНА

ЛОТАРИЯ

ОСНОВАНА СЪ ЗАКОНЪ ОТЪ 13. XII. 1935 ГОД.

Въ своята 5 годишна дейностъ Българската държавна лотария е отбелязала следнитъ резултати:

Продадени лотарийни билети за	583.186.700 лв.
Изплатени печалби на разни печеливши лица	323.029.750 лв.
Предвидено да се внесе въ държавното съкровище	177.000.000 лв.
Внесено въ държавното съкровище	203.780.623 лв.
Обезпеченъ резервенъ фондъ	16.818.729 лв.

Изплащане печалбитъ безъ бирнически удостоверения, запори и данъци.

Редовни месечни тиражи и милионни печалби.

1/4 билетъ — 25 лева.

ДИРЕКЦИЯ ЗА ЗАКУПУВАНЕ И
ИЗНОСЪ НА ЗЪРНЕНИ ХРАНИ

„ХРАНОИЗНОСЪ“

ДЪРЖАВНО учреждение за монополна търговия.

ПЛАЩА твърди цени на земеделскитъ стопани за тѣхнитъ произведения.

ТЪРГУВА съ следнитъ артикули :
пшеница, ръжъ, зърнени фуражи, бобъ, памукъ и памучно семе, конопъ, ленъ, вълна, слънчогледъ, рапица и рициново семе.

ГРИЖИ СЕ за изхраняване непроеизводителното население.

ПОДГОТВЯ подобренъ посѣвенъ материалъ за земед. стопани.

АГЕНТИ въ цѣлата страна.

КАСА : Българ. земед. и кооп. банка.

БЪЛГАРСКО ЗЕМЕДѢЛ. Д-ВО

Основано 1895 год.

Централа СОФИЯ, ул. Гладстонъ 67
Телефони 2-52-67 и 2-03-85

Клонове : ПЛОВДИВЪ, ПЛѢВЕНЪ,
РУСЕ и ВИДИНЪ

ИЗНОСЪ : фуражъ, етерични и медицински семена, билки, червенъ пиперъ и др. земеделски произведения.

ВНОСЪ : изкуствени торове, препарати противъ болести и неприятели по растенията, земеделски машини и уреди.

И-во Българско А. Д-ВО

ЗА КНИЖНО

МУКАВЕНО

ПРОИЗВОДСТВО

С. Княжево

ОТДЪЛЕНЪ КНИЖЕНЪ СКЛАДЪ

София, ул. Алабинска 54, Пасажъ „Орелъ“ — сутерена
Телефонъ 2-75-70. Телеграфически адресъ: КНИЖНАТА

ПРЕДСТАВИТЕЛЪ ЗА ВАРНА И ОБЛАСТЪТА

Книженъ складъ

Стойновъ & Милковъ

ИТАЛО-БЪЛГАРСКО

ЕКСПОРТНО

ДРУЖЕСТВО

ГВАРДИНИ & ФАЧИНКНИ

АКЦ. Д-ВО

СОФИЯ

Капиталъ лева 12.000.000
напълно внесенъ

За телеграми: ЕКСПОРТАЦИОНЕ
Телефони: 2-75-58, 2-77-62

ПРОЧУТИ

ШЕВНИ

МАШИНИ

Сингеръ

ВРЕДЪ ВЪ ЦАРСТВОТО

БРОЙ И ПОЧЕКЪ

БЕЗПЛАТНИ ПОПРАВКИ

Централа СОФИЯ

ул. Мария Луиза № 14

Телефонъ 2-15-38

ЧИНОВНИЧЕСКО КООПЕРАТИВНО ВЗАИМНО-ЗАСТРАХОВАТЕЛНО ДРУЖЕСТВО

Клонове: животъ, пожаръ, злополука и застраховка за деца
Изваждане изъ баланса на дружеството къмъ 31. XII. 1940 год.
Застрахованъ капиталъ по клоноъ ЖИВОТЪ надъ . . . лева 2.000.000.000
Новосключени застраховки по ЖИВОТЪ презъ 1940 г. „ 288.000.000
Събрани премии по тритъ клонъ презъ 1940 год. „ 111.000.000
Математически резерви и фондове къмъ 31. XII. 1940 г. „ 691.000.000

Печалбитѣ на чиновническото кооперативно взаимно-застрахователно дружество сѣ предназначени за обществени цели: даване парична помощъ на бедно-болни дружествени членове, подпомагане благотворителни и общополезни начинания, създаване лечебни курортни станции за нуждаещи се болни друж. членове и пр.

ОРЕЛЪ - Бълг. общо застр. д-во

Основано презъ 1914 година.

Капиталъ и резерви надъ 100,000,000 лева

Първостепененъ застрахователенъ институтъ въ България съ широки международни пре-застрахователни и банкови връзки. Интереситъ на застрахованитъ при д-во „Орелъ“ сѣ напълно обезпечени. Досегашната дейностъ на дружеството е най-добро доказателство за това.

КЛОНОВЕ: Животъ, Пожаръ, Злополука, Транспортъ, Автомобили, Грандинска отговорностъ, Кражба чрезъ взломъ.

Единствено д-во „Орелъ“ въведе реално участие на застрахованитъ по клоноветъ „Животъ“ и „Пожаръ“ въ печалбитъ на д-вото. По кл. Животъ това участие се изразява въ увеличение на осигурената сума за сега съ 70%, безъ да се увеличава премията.

Предидателно застрахователно, проучете условията на д-во „Орелъ“

ГЛАВНА ДИРЕКЦИЯ ВЪ СОФИЯ

Телефони № № 2-19-16 и 2-19-17

Собствена палата на ул. „Алабинска“ № 54
жгъла „Графъ Игнатиевъ“

Представители въ всички градове и по-големъ села.

Народно осигурително д-во „Балканъ, пожаръ и транспортъ“

Основано въ 1885 година.

Осигурява: здания, стоки и мебели, срещу щети отъ пожаръ и експлозия, както и срещу землетресения — съ участие въ печалбитъ. **Осигурява:** срещу кражби и чрезъ взломъ, мятанъ.

По транспортъ носи рискъ по преноса на стоки, мебели и багажъ по сухо и по море при най-износни условия.

Балканъ „ЖИВОТЪ“

Осигурява: човѣшки животъ при най-нови модерни комбинации за въ случай на смъртъ, зестри, капитали и пр. **Дава** кооперативно участие въ печалбитъ.

Осигурява срещу злополука — единична и колективна — за случай на смъртъ, инвалидностъ и временна неспособностъ за работа, срещу много ниска премия.

Общо преосигурително дружество „БАЛКАНЪ“

Преосигурява при контрактни условия нѣстни, чуждестранни два по Пожаръ, Животъ, Транспортъ, Злополука и пр.

Общитъ гаранции на Д-вата надминаватъ 500,000,000

Деятелни представители се назначаватъ въ всѣко време отъ дирекциитъ на дружествата.

„БЪЛГАРСКИ ФЕНИКСЪ“

Застр. Д-во — СОФИЯ — бул. Дондуковъ № 21

Дирекция София, тел. 2-18-71 — 2-15-70

ОСИГУРЯВА ПРИ НАЙ-ИЗНОСНИ УСЛОВИЯ СЛЕДНИТЪ РИСКОВЕ:

ПОЖАРЪ — ЖИВОТЪ — ТРАНСПОРТЪ — ЗЛОПОЛУКА

ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТЪ, АВТОМОБИЛИ И ПР.

**АКЦИОНЕРНО
АНОНИМНО
ДРУЖЕСТВО**

„УСПѢХЪ“

Габрово

**Фабрика за чисто вълнени
платове, одеала и прежди.**

За телеграми: „УСПѢХЪ“. Телефонъ 528.

**АКЦ. Д-ВО ЗА
КОЖАРСКА
ИНДУСТРИЯ**

**ХР. В. МАРОКИНДЖИЕВЪ
& С-ие**

ГАБРОВО

Най-реномираната фабрика за
производство на обушарски
гъонове. Основана 1887 година.

1/2 вѣковно кожарско производство

За телеграми: МАРОКИНДЖИЕВЪ
Телеф.: Фабрика: 350, Домъ: 454 и 550

КАМГАРНА ПРЕДАЧНИЦА

Финни вълнени индустриални
прежди за платове, трикотаждъ,
чорапи и др.

Машиненъ последенъ моделъ 1933 и 1937 г.

АКЦ. Д-ВО ЗА ИНДУСТРИЯ И ТЪРГОВИЯ

„БР. П. Х. СТОЙЧЕВИ“

Получени награди отъ изложениата:

Пловдивъ 1892, Русе 1892,
Чикаго 1893, Анверсъ 1894,
Парижъ 1900, Лондонъ 1907,
Пловдивъ 1935 год.

Телефони: 278 и 253 **Габрово**
Кжца основана 1859 г.

**КОЖАРСКО
АКЦИОНЕРНО
ДРУЖЕСТВО**

Ботю & Ив. Патеви
ГАБРОВО

За телеграми: ПАТЕВИ — Габрово

Телеф. 322

**Производство на гъонъ
Реномирано качество**

Трикотажна и памуко-предачна фабрика
„ЦАРЬ БОРИСЪ“

БР. ГЕОРГИЕВИ, Акц. д-во Габрово. Телефон: Габрово 209, София 2-67-65

Производство на всички видове памучни прежди — индустриални и търговски — избълени и боядисани, и на финно мъжко, дамско и детско долно облекло от егеръ, платиръ, вата и мако.

ФАБРИЧЕНЪ СКЛАДЪ — СОФИЯ, ул. Царь Самуилъ № 84.

К-

ПЕНЧО

**КОЖАРСКО
АКЦИОНЕРНО
ДРУЖЕСТВО**

БОНЕВЪ

ГАБРОВО

За телегр.: Пенчо Боневъ

Основано 1890 година

Телефонъ № 319

Ф-ка за кожени материали: Гъонъ, бланкъ, юфтъ, транс-мисионни ремъци-пикери и всички др. кожени артикули.

АНОНИМНО АКЦИОНЕРНО Д-ВО



ЗА ТЪРГОВИЯ И ИНДУСТРИЯ

**„ИВАНЪ К. КАЛПАЗАНОВЪ“
ГАБРОВО**

Производство на чисто вълнени прежди, шаеци, модерни шрайхгарни и камгарни платове и др. Чисто вълнени платове, гарантирано качество. Доставчикъ на Българския царски дворъ. Дипломи, медали златни и сребърни отъ изложенята: Пловдивъ, Чикаго, Анверсъ, Лиежъ, Лондонъ и Солунъ.

Телегр. адресъ: **ИВАНЪ КАЛПАЗАНОВЪ**. Телефони: фабрика № 509, кантора № 201 и № 310
Фабриченъ складъ — София, „Веслецъ“ 12, тел. 2-24-18.

**ПАМУКО-ПРЕДАЧНИЦА
„КНЯЗЪ СИМЕОНЪ ТЪРНОВСКИ“
на Акц. д-во „Димитъръ Хр. Пенчевъ“ — Габрово**

Производство на всички индустриални и търговски
памучни прежди

Телегр. адресъ: **ПРЕДАЧНИЦА ПЕНЧЕВЪ**

Телефони: предачница 315, домъ 288.

**ФАБРИКА
„ПРИНЦЪ КИРИЛЪ“
ГАБРОВО**

Произвежда най-доброкачествени хасета, бълени платна,
оксфорди, зефири, докове, американи, панами, попелини,
мархети и други.

Изработени отъ първокачествени прежди, гаранти-
рани бои, неизбъляеми отъ слънце и пране
ненадмината трайностъ.

„ТЕКСТИЛЪ“

**Акционерно д-во за памучно
предачество и тъкачество**

Варна

Капиталъ 30.000.000 лв. напълно внесенъ

Прежди, платна български бѣлени и небѣлени.
Оксфорди, цвѣтни аладжи, докуми и др.

ПРОИЗВОДСТВО НА СОБСТВЕНИТЪ МУ ФАБРИКИ ВЪ ВАРНА

Телефонъ № 29-21 и 29-22

За телеграми: „ТЕКСТИЛЪ“

ФАБРИКА

„ЦАРЬ БОРИСЪ“

**АКЦИОНЕРНО
ДРУЖЕСТВО
— В А Р Н А**

ПРОИЗВОДСТВО НА ВСИЧКИ ВИДОВЕ ПРЕЖДИ

Телефони № № 25-12 и 25-13.

БЪЛГАРСКО ТЪРГОВСКО ПАРАХОДНО Д-ВО

ВАРНА

Българи,

Подкрепяйте родното корабоплаване. Въз мирно време търговският флот носи благополучие на страната, въз военно време—силният флот е гаранция за по-сигурното опазване границите на отечеството ни.

Утре, когато моретата ще бъдат свободни и българските кораби забродят към близки и далечни пристанища, всеки тон българска стока трябва да бъде товарен на български параходъ.

За което и да е пристанище, ако има да товарите, най-напред потърсете български параходъ.

Българското търговско параходно дружество поддържа:

Пътническа-стокова линия по българското крайбрежие съвп/х „ЕВДОКИЯ“
През зимния сезонъ: 2 пъти седмично от Варна за Бургасъ, тръгва въ 8 ч. сут. всеки вторникъ и петъкъ, от Бургасъ за Царево и обратно всяка сряда и събота, от Бургасъ за Варна — всеки четвъртъкъ и неделя.

Лятно разписание: Начиня от 1. VI: 3 пъти седмично Варна—Бургасъ, 2 пъти седмично Бургасъ—Царево и обратно.

Пътувайте и повърявайте стоките си на параходите на Българското търговско параходно дружество, дало достатъчно доказателства на добър пазител на интересите ви.

1-ва българска концесионирана ф-ка
за ютени издѣлия

„КИРИЛЪ“

Акц. Д-во — Варна

Фабриченъ складъ — София,
пл. Бански, 6

ПРОИЗВЕЖДА: Зебла (киневири), торби (чували), тютюневъ амбалажъ, ютени карпети (пжтеки) и килимчета, чисто вълнени килими, килимчета и пжтеки персийски типъ, ленени пжтеки, брезенти, канаваца, памучни и ленени платове, плюшове, астрагани, каракюли, кадифета и други.

Телефони: фабриката 22-71,
магазинътъ 27-17

Телеграми: „КИРИЛЪ“

Благой Фаневъ

ИЗНОСЪ — ВНОСЪ

Централа ВАРНА, клоиъ СОФИЯ, ул. Бѣлчевъ, 1

ИЗНОСЪ НА:

Добитъкъ, свини, птици, месо,
тлъстини и млѣчни продукти

Грозде, овощия и зеленчуци
прѣсни и преработени

Телефони ВАРНА

кантора 26-48, 28-85
домъ 20-47, 21-64
обори 21-54, 23-30

Телефони СОФИЯ

кантора 2-02-13, 2-23-73

За телеграми: ФАНЕВЪ

„КАОЛИНЪ“

**АКЦ. МИННО
ИНДУСТРИАЛНО
ДРУЖЕСТВО**

В а р н а

Производство на промитъ каолинъ, суровъ каолинъ, кварцовъ пѣськъ и разни глинн отъ собственитѣ си мини и инсталации.

ПРОМИТЪ КАОЛИНЪ:

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Порцеланова индустрия
Хартиена индустрия
Вжжарска индустрия
Каучукова индустрия
Химическа индустрия
Бояджийски цели и др.

КВАРЦОВЪ ПѢСЪКЪ:

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Стѣкларска индустрия
Порцеланова индустрия
Водно стѣкло
Газура и (бетонъ)
Строежи и др.

ИЗКОПАЕМЪ КАОЛИНЪ:

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Фаянсови печки
Огнеупорни тухли
Вагарянки
Измазване печки и пещи

ПОСЕТЕТЕ ВАРНА

ПОСЕТЕТЕ ВАРНА

ЦАРИЦАТА НА ЧЕРНО МОРЕ

Единственият по своето местонахождение и климатъ
МОРСКИ КУРОРТЪ
въ Югоизточна Европа

Великолепенъ плажъ. Най-модерно уредени морски
студени и топли бани.

Всѣкакъвъ видъ морски спортъ. Ручъ-банъ (водна пързалка)
Максимална лѣковитостъ.

Категоризирани и нормирани хотели, пансиони, вили, квартири и ресторанти
50% намаление за пжтуване по Б. Д. Ж. презъ сезона.

Чудни околности за екскурзии и излети, красива природа.

Всѣкидневни концерти—обѣдъ и вечеръ—въ Морското казино.

Дансингъ-баръ.

УСТРОЙВАНЕ МОРСКИ ТЪРЖЕСТВА И ЗАБАВИ

Изборъ на „Царица на плажа“, музикални тържества.

КУРОРТЪ „СВ. КОНСТАНТИНЪ“

ПРЕЛЕСТНО МѢСТЪ НА КРАЙ МОРСКИЯ БРѢГЪ ЗА ИСТИНСКА ПОЧИВКА И ОТМОРА.

Плажъ—морски топли и студени бани. Първокласенъ ресторантъ.
Джазъ. Дансингъ. Хотелътъ ремонтиранъ. Стаитѣ сж снабдени съ
изобилна течаща вода. Ангажиране стаитѣ предварително.

Редовна автобусна връзка съ града.

ПОДЪ ВЪРХОВНОТО ПОКРОВИТЕЛСТВО НА Н.В. ЦАРЯ

МОСТРЕНЪ

ПАНАИРЪ

ПЛОВДИВЪ

Всѣка година презъ пролѣтъта.

Беличествена манифестация на българското и чуждестранно производство.

Голѣми улеснения за изложители и посетители.

Пътуване съ 70% намаление по Б. д. желѣзници и 25—50% по чуждестраннитѣ такива.

За сведения: Мостренъ панаиръ — Пловдивъ. Телеф. 888.

КООПЕРАТИВНИ ЗАХАРНИ ФАБРИКИ О.О.ДРУЖЕСТВО

Русенска захарна фабрика и рафинерия
Дружеството е основано презъ 1938 г. отъ кооперация „Българска захар“, Централата „Напредъ“, Чиновническото кооп. сп. застр. д-во и Русенската популярна банка съ 80,000,000 лева основенъ капиталъ напълно внесенъ

Фабриката е най-голяма захарна фабрика въ страната и е единствена снабдена съ двойна рафинерия

Произвежда всички видове захаръ:
бучки пресовани, адантови обикновени и английски типъ, всички видове пѣськъ, грисъ и лудра

Добива рѣзанки — прѣсени и сушени меласа
Произвежда меласиранъ фуражъ, ценна храна за добитѣка

Адресъ: Централата София, бул. Царь Освободителъ № 6, Захарна фабрика и рафинерия Русе.

Телеграф. адресъ: „КООПЗАХАРЪ“, Русе

„I-ВА БЪЛГАРСКА ПЕТРОЛНА ИНДУСТРИЯ“

АНК. ДРУЖЕСТВО ЗА ПЕТРОЛНА
ТЪРГОВИЯ И ИНДУСТРИЯ

РУСЕ

Винаги разполагаеми
количества отъ всички
видове и качества
петролни продукти:

Бензинъ, газъ, газ-
золь, пѣжура, сма-
зочни масла и пр.

Телефони 28-51 и 29-82.

За телеграми: РАФИНИЕРИЯТА

Българска търговия

А. Д.

Вносна централа „Българска търговия“ А. Д., е образувана въ края на февруарий миналата година съ цель да доставя по-бързо и по-евтино стоки отъ първа необходимостъ и ги разпредѣля между отдѣлнитѣ търговски предприятия.

70% отъ капитала на централата е собственостъ на **Българския търговски съюзъ** и 30% на **кооперативнитѣ централи**. Частни капитали нѣма.

Вносна централа „Българска търговия“ е рожба на българското търговско съсловие. Тя се управлява отъ управителенъ съветъ, въ който влизатъ 9 души търговци и 4 души кооператори. Текущитѣ работи се ръководятъ отъ комитетъ, състоящъ се отъ трима търговци и единъ кооператоръ. Дѣлата ѝ се контролиратъ отъ единъ делегатъ.

Внесенитѣ стоки се разпредѣлятъ между отдѣлнитѣ търговски фирми, съгласно разпредѣлението, което се дава отъ Българската народна банка.

Вносна централа „Българска търговия“ е разпредѣлителна централа и не цели печалба. Тя се задоволява само съ една минимална комисиона за покриване разходитѣ си. Евентуалниятъ остатъкъ, съгласно устава, отива въ полза на държавата.

Централата монне и сигурно ще изиграе една важна роля въ нашата външна търговия въ полза, както на народното ни стопанство, така и на самитѣ български търговци. Последнитѣ ще се снабдяватъ не само по по-бързъ и по-евтинъ начинъ съ стоки отъ чужбина, но ще бждатъ поставени и при еднакви условия на работа, тъй като доставенитѣ отъ чужбина стоки се разпредѣлятъ между търговцитѣ по сръдни цени, еднакви за всички търговци. Съ това се опростява едновременно и контролата върху ценитѣ.

БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ

А. Д.

Бушуващата война наруши стокообмѣна между отдѣлнитѣ държави. Нарушиха се отново създаденитѣ съ толкова трудъ, следъ свѣтовната война, търговски сношения и договори. Това, за съжаление, не можа да се ограничи само на континента, а автоматически се пренесе и въ колониитѣ на воюващитѣ страни и, по този начинъ, се затрудни търговията съ колониални стоки.

Поради тѣзи обстоятелства и поради голѣмитѣ рискове, които представляваше превоза за нѣкои стоки отъ далечни страни, поржкитѣ за малки количества станаха вече невъзможни, а отъ друга страна трѣбваше да се съсредоточи този видъ търговия или доставки въ нѣкой институтъ, който да бѣде подъ близкия надзоръ на правителството, за да може да се държи смѣтка за ценитѣ на така доставянитѣ материали и не се допуска развиващата се въ такива случаи спекула.

Поради тѣзи именно съображения, по искането на Министерския съветъ, при **Съюза на българскитѣ индустриалци** се образува **А.Д. „БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ“**, съ седалище въ София и капиталъ отъ единъ милионъ лева.

Цельта на дружеството е да снабдява индустриалнитѣ предприятия съ необходимитѣ имъ сурови материали. То не работи по своя инициатива, а по отправени, чрезъ съответнитѣ родови съюзи, искания на индустриалцитѣ. Решенията за поржчки също се взематъ въ съгласие съ родовитѣ съюзи, а разпредѣлянето на доставенитѣ стоки става по представени отъ тѣхъ и одобрени отъ Б. н. банка списъци.

При това положение, дружеството е посрѣдническа централа за общи доставки. Комисионната, която дружеството си изчислява е 1% при голѣмитѣ сдѣлки и до 2% при малкитѣ.

„БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ“ прави всичко възможно за най-целесъобразното и навременно задоволяване нуждитѣ на българскитѣ индустриалци съ необходимитѣ имъ сурови материали.

Висше търговско училище

Варна

ПРИЗНАТО ОТЪ ДЪРЖАВАТА ВИСШЕ УЧЕБНО ЗАВЕДЕНИЕ

Разработва общественостопанските и търговско-техническите науки изобщо и съ огледъ на стопанския животъ на страната. Дава възможностъ за основно изучаване на нѣмския, френския или английския езици.

Дава академическо образование на лица отъ двата пола, които се готвятъ за ръководни административни и организационни служби въ частните, обществените и държавни предприятия и учреждения.

ПОДГОТВЯ КАНДИДАТИ ЗА ПРЕПОДАВАТЕЛИ ВЪ ТЪРГОВСКИТЕ И ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ УЧИЛИЩА ВЪ СТРАНАТА.



ДЪРЖАВНИ МИНИ
КАМЕНОВЖГЛЕНИ МИНИ
ПЕРНИКЪ * БОБОВЪ-ДОЛЪ * МАРИЦА

**Производство на Каменни
вжглища и брикети**

Доставка на електрическа енергия

за всички видове индустрии въ Софийската и
въ Старо-загорска електрификационни области
по специални износни цени.

**Вноски и поръчки за вжглища и
брикети се правятъ навсѣкжде въ
страната чрезъ:**

1. Бълг. народна банка — преводна служба
2. Бълг. зем. и кооп. банка — преводна служба
3. Телегр.-пощ. станции — чекова с/ка № 50
4. Всички популярни банки
5. Банка Български кредитъ
6. Каситъ на държавнитъ мини

съ специални формуляри, съ изчерпателното попълване на
които става излишно да се пише отдѣлно писмо-уведомле-
ние отъ страна на клиентитъ.

**Главна дирекция на Държавнитъ мини въ
гр. Перникъ.**

Агенция на минитъ въ София
ул. Раковски № 90 — Телефонъ 2-18-49